

e

OBSAH

<i>Mozes Heinschink, Fatma Zambakli-Heinschink</i> Izmirští Romové - Sepetdžides	2
<i>Hana Frištenská</i> Romové jako národnostní menšina	16
<i>Arne B. Mann</i> Rómovia a voľby 1992	19
<i>Bartoloměj Daniel</i> Kije historija romengri (Poznámka k romským dějinám)	25
<i>Václav A. Černý</i> Odkud kam se ubírá "kirvo"?	34
<i>Gejza Demeter</i> Kirvo (Kmotr)	37
<i>Hana Šebková</i> Romská humorná vyprávění	41
<i>Anna a Berty Žigovi</i> Miniportrét řezbáře Ernesta Danča	61
RECENZE A ANOTACE	65
OHLASY	71

Mozes HEINSCHINK, Fatma ZAMBAKLI-HEINSCHINK

IZMIRŠTÍ ROMOVÉ - SEPETDŽIDES

Dvě písně izmirských Romů:

I.

Avél, avél, mi daj avél,
gavál aménge(j) mandró anél.
Mi pheňá, mi phralá thávdén ángla láte,
ti dikhen so isí láklre sevláte.

Dájo, dájo, bibaxtalíje,
but buť kerésa tuj aménge,
to ternipé kernarésa
jek kolór man'loréske.

Dájo, dájo rupaníje,
but xurdó isinóm túke,
ť avávas xáni po baró,
ka parvarávas tut mi kočáte(j).

II.

Uštívén, uštívén!
Mej avilóm te dikháv tumén.
Dájo, dáde, uštín, uštín,
dikhén mej so keráv athé.

Ax, re Dévlam, so kerésa?
I dženénge duj maripé désa!
I dajá, i dadés mudarésa,
i čhavén čorolé tu mukésa.

Xolanava, dáde, túke(j),
ka dáv ko dumó, ka geláv tut kheré!
Saré i Roméngere šáfka phabóna!
Dikh, amaré kaliváte kukumáka bešéla,

Přichází, přichází, moje maminka, přichází
z vesnice nám nese chleba,
mé sestry, mí bratři, utíkejte jí naproti,
podívat se, co má v koši.

Ach maminko, nešťastná maminko,
ty pro nás tolik děláš (pracuješ),
utrácíš své mládí
pro kousek chleba.

Maminko, stříbrná maminko,
jsem velice malý,
kdybych byl trochu větší,
hýčkal bych tě na klíně.

Vstávejte, vstávejte!
Přišla jsem se na vás podívat.
Maminko, tatínku, vstávejte, vstávejte,
podívejte se, co tu dělám.

Ach Bože, co to děláš?
V rodině způsobíš dvě úmrtí!
Zabiješ matku, otce,
děti zanecháš v slrobě.

Vyhrabu tě, tatínku,
dám si tě na záda a odnesu tě domů.
U všech Romů hoří ohně,*
podívej, na naší chatrči sedí sýček.

* ohněm a světlem se zažehňávají duchové mrtvých.

Uštlivén, uštlivén, mulálen!
 Mej avilóm te dikháv tumén.
 Tí mangéna, jálan mándžar,
 Na mangéna - talál kí prošík tumén sovéna.

Vstávejte, vstávejte, mrtví!
 Přišla jsem se na vás podívat.
 Chcete-li, pojdte se mnou,
 nechcete-li, spěte si pod drnem.

zpívala Fatma

FATMA v šestnácti a ve třidvaceti letech

Masáli i džuvákiri.

1. Siné ma ka siné, siné jek patišáji em ék patišajískiri. 2. Adalén isiné len jek raklí. 3. Ék dívés o patišáji geló k'amámi ti naňol. 4. Geló, nánilo, aviló kheré, lindás te hrándeľ-pes, arakhlás ék džuv pi šeréste. 5. Lindás odojá džuv, čhudás la andré ko ládi, katár ko ládi nikaldás la, čhudás la andré ko kavanózi - but šukár dikhlás adalé džuva, parvardás la. 6. I džuv barilí, avilí jek džámbe. 7. O patišáji vakérľa i veziríske: 8. "Dža," vakerdás, "ko maškár ko them, de vúkös, so si man. 9. Kon k'ahavél adalé mahlukus, mi rakla ka dav les, k'avel mo džamutró." 10. O vezíri džála ko maškár ko them, déla vúkös: "Šundám, na šundám - ma vakerén. 11. Patišájís isí les jek šéji. Adalés kon k'ahavél, pi

rakla ka del la léste, patišajískoro džamutró k'avél." 12. O terné, kon šunéna, džána. 13. Džána, sikavéna lénge - ka diKhéna o terné, ková vakérla "džámBa", ková vakérla "kanzúra", amá o patišáji...kána vakérla o vezíri: 14. "Dikhén! Šundám, na šundám - ma vakerén. I patišajís isí les jek šéji. Adavá šéji kon k'ahavél, pi rakla ka del léste. Kon n'ahadás, o šeró ka čhinel." 15. O terné džána, diKhéna: oková vakérla "kanzúra" - čhinéna o šeró. 16. Katár ko šeré o patišáji kerdás kúlla, barí kúlla katár ko šeré. 17. Avrí katár ko gáv da bešéla jek Rom čoroló, si les pandž šov čhavé. 18. Sevlá kérla, i romní džala gavé - zorísa ti čajlarén pumaró per. Čorolé! 19. O Rom jek divés čajlola, vakérla pi romňáke: "Mi romlí! Me adalé čorolimáste čajlilóm. Me ka džav ko patišáji, ka diKháv mi bax so ka vakerél mange." 20. I romlí vakérlas: "Are," vakérla," deniléja! Ka džas tu ko patišáji - dik, savé raklé čhíndile! Tindró da to šeró ka čhinen. Daá godjaverá raklé čhíndile!" 21. "So te si", vakérla," ka džav, ka diKháv mi bax: ja k'aváv i patišajískoro džamutró, já - da ti čhinén mo šeró. Čajlilóm adalé čorolimáste." 22. "Hájdí dža!" vakérla léske. 23. Léla pes o Rom, džála. 24. So diKhéna les askérja, phučéna les katar ki vudár: "Sóske avilán?" 25. "Avilóm," vakérla, "ti diKháv, so si i patišajís." 26. "Hájdí jála!" 27. Geléna i Romés, anéna léske i džuvá. 28. O Rom sar ma t'ahavél i džuvá? 29. Ka bariló andré ko džuvá! 30. So diKhéla la durál, avaléla la. 31. "He, patišaám," vakérla, "adajá si džuv!" 32. O, sáro o minléti pi vastá maréna léske. 33. "Hájdí!" vakérla o patišáji. "Len i džamutrés sigó, naňáren les, thovén les, ta o terzídes ti suvén léske laché šíjes, so si léske lázimi." 34. Léna i Romés, džána, naňaréna les, avéna o terzídes - oková čhinelá, oková suvéla, vurjaréna les. Šukár! 35. Geléna les mamúj ko patišáji, o patišáji ka diKhéla, bejendínela i Romés. Šukár Rom! 36. Nikavéla o patišáji pi duméstar pi lirákiri kuštík, déla la pi džamutréste hedijés. 37. "Ále," vakérla, " adajá kuštík mándar túke hedijés!" 38. Léla o Rom i kuštík, pakaréla pes i patišajískere kuštíkása. 39. Patišáji hémen déla emíri, vakérla: "Kerén bijavéskoro azirliki!" 40. Keréna azirliki, avéla i bijavéskoro divés, keréna o bijav. 41. Ej, i Romés but šukár diKhéna les: javinátar šukár xabé, ko eléni, i rat. 42. O, akaná o Rom jek másek, duj másek, trin másek - Rom čajlóla, mangéla pes pašé pi romňáte, pašé pi čhavénde. 43. Anéna léske javinátar tadvé vandré. 44. DiKhéla o čoroló Rom, vakérla: "Dévla! Adalá si mi čhavéskere khulá. En o xurdó čhavó adikás xlíla!" 45. Anéna léske masá ko eléni. 46. "Ah, Dévla! " vakérla, "kaj mi kukudjákere šaxá? 47. Ka délas i kukúdi, ka délas o birším, ta ka barjónas mi šaxá. 48. Mi romní ka kerélas mánge, ka xavas, so šukár siné odová!" 49. O Rom akaná duj másek, trin másek našti te dajandínel, mangéla ti džal péske. 50. Uštíla jek rat epkáš i rat, ápo čorál našéla. 51. Javináskoro o patišáji akana keréna hazíri, ka xán kavaltís javinátar. 52. Bekledínela i džamutrés - o džamutró nané ko fános. 53. Pále bekledínela, ha ka uštíl: von imdínena, sovéla vov. 54. Ha ka uštíl, ha ka uštíl - nané! 55. Vakérla askeríske: "Dža," vakérla, "džangáv mi džamutrés t'avél ko sofrás ti xas!" 56. Džála askéri, ka diKhéla - o jatáki čučó. 57. Avéla: "Patišaám, to džamutró nané ko jatáki, našlás" - vakérla. 58. "A?! Sigó," vakérla, "den mánge vúkos i vezirís!" 59. Déna vúkos i vezirís, o vezíri avéla. 60. "Dik mánde," vakérla," ja mi džamutrés k'arakhés, ja ka čhináv tut. Sigó džan, rodén mi džamutrés - kaj te si, anén les mánge!" 61. O vezíri léla p askerís, nikóla ti rodél i džamutrés.

62. So nikištílo katár ko them avrí, ka dikhéla - i patišajískiri kuštík ko čadíri phandí. 63. Mérkima, i rat isiné xáni valvál. 64. Ma ti perél o čadíri, o Rom nikadás i kuštík, phandás o čadíri. 65. So dikhlás i patišajískiri kuštík, ahadás. 66. Hémen džála andré ko čadíri, ka dikhéla i Romés. 67. Palál ki romní sovéla péske o Rom. 68. I romní andré ko melá, jek čučí avrí, jek čučí andré. 69. Akathé khulá, o čhavé nangé, akathé jek čaró, okothé jek čaró - pandž šov čhavé! Mel! 70. Askérja ahavéna, ka si Rom. 71. Léna les, geléna les ko patišáji. 72. "Áke, patišaám," vakérna, "andám ti džamutrés! Sáde," vakérna, "ti vakerás túke só si to džamutró?" 73. "Váker, só si!" 74. "Rom isi," vakérna. 75. "Ha!" vakérna o patišáji, "Rom isi?! Sigó," vakérna, "bičhavén les pálpale, odijá romaní katára ti marél les!" 76. Léna i Romés, bičhavéna les pálpale. 77. Othé ka sinómas, atká avilom.

(přepsáno foneticky)

Pohádka o vši.

1. Byl nebyl, byl jeden král a jedna královna. 2. Ti měli jednu dceru. 3. Jednoho dne se šel král vykoupat do lázní. 3. Šel, vykoupal se, přišel domů, začal se drbat a našel v hlavě veš. 5. Vzal tu veš a hodil ji do oleje, vytáhl ji z oleje, hodil ji do zavařovací sklenice, velice krásně o ni pečoval a živil ji. 6. Veš rostla, vyrostla (že byla velká) jako žába. 7. Král povídá vezírovi: 8. "Jdi," povídá, "jdi doprostřed říše a vyhledej, že něco mám. 9. Kdo to zvíře pozná, tomu dám svou dceru, stane se mým zetěm." 10. Vezír šel doprostřed říše, vyhlásil: "Slyšeli jsme, neslyšeli jsme - neříkejte to dál. 11. Král má jednu věc. Tomu, kdo pozná (co to je), dá svou dceru (za ženu) a stane se královým zetěm." 12. Mladíci, kteří to slyší, jdou. 13. Jdou, ukážou jim (to) - když to vidí mladíci, jeden řekne "žába", druhý řekne "ježek", ale král...a teď povídá vezír: 14. "Slyšeli jsme, neslyšeli jsme - neříkejte to dál. Král má jednu věc. Kdo tu věc pozná, tomu dá svou dceru. Kdo nepozná, usekne mu hlavu." 15. Mladíci jdou, koukají: ten povídá "ježek" - useknou (mu) hlavu. 16. Z těch hlav udělal král věž, vysokou věž. 17. Za jednou vesnicí bydlí chudý Rom a ten má pět šest dětí. 18. Plete koše, žena chodí po vesnicích (je prodávat) a jen tak tak že nasytí žaludek. Chudáčci! 19. Jednoho dne toho má Rom dost a povídá ženě: "Ženo moje, už ty chudoby mám dost. Půjdu ke králi zkusit štěstí (abych viděl, co mi řekne moje štěstí, můj osud)." 20. Žena povídá: "Jé," povídá, "hlupáku! Půjdeš ke králi - podívej, jací gádžovští mládenci neobstáli! Tobě taky useknou hlavu. Mnohem chytřejší mládenci neobstáli!" 21. "Ať se děje, co se děje," povídá, "půjdu a zkusím své štěstí. Buď se stanu královým zetěm, anebo ať mi useknou hlavu. Mám už dost té bídy!" 22. "Tak si jdi!" povídá mu. 23. Rom se sebere a jde. 24. Když ho vidí vojáci, ptají se ho od brány: "Proč jsi přišel?" 25. "Přišel jsem," povídá, "abych se podíval, co to král má." 26. "Tak pojď!" 27. Přivedou Roma (dovnitř) a přinesou mu veš. 28. Aby cikán nepoznal veš! 29. Vždyť mezi vešmi vyrostl! 30. Sotva ji z dálky vidí, hned ji pozná. 31. "Hej, králi," povídá, "to je veš." 32. Ach! Všichni dvořané mu tleskají. 33. "Honem!" povídá král. "Vemte rychle zete, vykoupejte ho, umyjte ho a krejčí ať mu ušijou pěkné šaty, všechno, co potřebuje." 34. Vezmou Roma, jdou, vykoupu ho, přijdou krejčí - ten stříhá, ten šije, oblečou ho, krása! 35. Odvedou ho ke králi, král

kouká a Rom se mu líbí. Krásný Rom! 36. Král sundá z beder zlatý pás a daruje ho zeti. 37. "Koukej," povídá, "tady máš ode mne darem pás!" 38. Rom vezme pás a opásá se královým pásem. 39. Král dá okamžitě rozkaz, povídá: "Vystrojte svatbu!" 40. Vykonají přípravy, nadejde svatební den a slaví se svatba. 41. Ej, dobře o Roma pečují! Ráno výborné jídlo, v poledne i večer. 42. No a teď měsíc, dva měsíce, tři měsíce - Rom toho má dost a chce se mu k ženě a k dětem. 43. Ráno mu přinesou míchaná vejčeka. 44. Chudák Rom kouká, povídá: "Bože, to jsou hovínka mého synáčka! Takhle sere můj malý synáček!" 45. K obědu mu nosí maso. 46. "Ach Bože, kde jenom je ta má kroupová zeleninka. Jak mi ta moje zeleninka rostla, když padaly kroupy a když přšelol!" 48. Žena mu to vařila a já jedl. Bože, jak to bylo krásné!" 49. Dva měsíce, tři měsíce a Rom už to nemůže vydržet, chce se mu odejít. 50. Jednou o půlnoci vstane a potají uteče. 51. Ráno král vstane k snídani. 52. Čeká zeti a zeť není přítomen. 53. Stále čeká, myslí si, že spí. 54. Už přece musí vstát (už vstane, už vstane), ale zeť nikde! 55. Povídá vojákovi: "Jdi," povídá, "vzbud' mého zeti, ať se přijde ke stolu najíst!" 56. Jde voják, kouká - postel prázdná. 57. Vráť se. "Králi, tvůj zeť v posteli není, utekl," povídá. 58. "Aha?!" povídá, "rychle, zavolejte mi vezíra!" 59. Zavolají vezíra, vezír přijde. 60. "Podívej," povídá (král), "bud' mi najdeš zeti, nebo tě podřežu. Rychle jděte, hledejte mého zeti - přiveďte mi ho, ať je kdekoli!" 61. Vezír vezme vojáka a vydá se hledat zeti. 62. Jakmile vyšel z královské říše, vidí na stanu přivázaný královský pás. 63. Možná, že byl v noci trochu vítr. 64. Aby nespádl stan, Rom vzal pás a stan přivázel. 65. Když (vezír) uviděl králův pás, pochopil. 66. Hned vejde do stanu a vidí Roma. 67. Rom si spí vedle ženy. 68. Žena uprostřed smetl, jeden prs venku, jeden zakrytý (uvnitř). 69. Tady hovínka, děti nahé, tady mísa, támhle mísa - pět šest dětí! Špína! 70. Vojákům dochází, že to je cikán. 71. Seberou ho a vedou ho ke králi. 72. "Tady, králi," povídají, "jsme ti přivedli zeti. "A teď," povídají, "máme ti říct, kdo je tvůj zeť?" 73. "Pověz, kdo je!" 74. "Cikán je to," povídají. 75. "Jaj," povídá král, "cikán je to?!" "Rychle," povídá, "pošlete ho zpátky a ať ho stihne cikánská kletba!" 76. Seberou Roma a pošlou ho zpátky. 77. Byla jsem tam a odtamtud jsem přišla.

vyprávěla Fatma

FATMA - současné foto

KDO JSOU FATMA A MOZES?

Fatma Zambakli - Heinschinková, vynikající zpěvačka a vypravěčka, pochází ze skupiny izmirských Romů-košíkářů, z rodu Dralengire Roma. Narodila se roku 1948.

Obě písně i pohádku zaznamenal Fatmin manžel Mozes Heinschink. Mozes Heinschink se od roku 1958 zabývá studiem romských dialektů a sběrem romského folkloru. Během třiceti let (1960-1990) zachytil na magnetofon písně, pohádky, vyprávění, memoráty v rozsahu 370 hodin. Tuto zcela unikátní sbírku utřídili a popsali dva pracovníci fonogramového archivu Rakouské akademie věd Christian Juhaszová a Dietrich Schüller. Přehled Heinschinkovy sběratelské činnosti podávají v: Juhasz, Ch., Schüller, D.,

Endbericht zum Projekt P 7802/SPR: Sicherung, Dokumentation und Erschliessung der Sammlung Heinschink, Wlen, November 1992, 30 s.

Mozes Heinschink žil a pracoval s Romy v Rakousku (pořídil nahrávky v dialektu Sintů, burgenlandských Romů, lovarů, kalderašů, atd.), v různých balkánských zemích (zaznamenal folklor a jazyk gurbetů, lovarů, džambázů, tamariů, pochtanárů, arlijů, arbadžidesů, Romů-chorachane atd.), na jižním Slovensku sbíral folklór mezi olašskými Romy patřícími do skupin lovarů, drizarů, čurárů. Plný výčet podává výše zmíněná práce.

Nejpočetněji jsou v Heinschinkově sbírce zastoupeny nahrávky, které pořídil se svou ženou Fatmou a s jejími příbuznými v Izmiru.

O kultuře a jazyce izmirských Romů košíkářů, SEPETDŽIDES nebo také LURIDES přednesl Heinschink referát na romistické konferenci pořádané v červenci 1986 v Sarajevu Institutem pro studium interetnických vztahů a Mezinárodní Romskou Uníí. Studie vyšla ve Sborníku referátů z konference: Heinschink, M., Language and culture of the Izmir basket weavers, in Jezik i kultura Roma (I Romani čhlib thaj kultura, Romani language and culture, Jazyk i kultura cygan), Institut za proučavanje nacionalni odnosa, Sarajevo 1989.

UVÁDÍME ABSTRAKT TÉTO STUDIE S ÚVODEM A POZNÁMKAMI MILENY HÜBSCHMANNOVÉ.

Turecké apelativum izmirských košíkářů je SEPETDŽIDES. Je to apelativum profeslyonymní: identifikuje příslušníky skupiny jako vykonavatele specifické profese. V tomto případě je to košíkářství: SEPET znamená turecky "koš". Heinschink uvádí ještě jeden název pro izmirské

košíkáře: LURIDES. Může mít tento název něco společného s džátínymem (názvem kasty) LÚRÍ, která žije v Balučistánu a žije se opravou nádobí? Jaký vztah mají oba názvy k výrazu LOR, kterým mamelucký hodnostář al Umáří označuje skupiny akrobatů přicházející ze Syrie do Byzantské říše? Al Umáří se pochvalně zmiňuje o jejich umění ve svém díle Mesalek Alabsar fi memalek alamsar z roku 1341. (Soulis, 1961)

Při svém několikadenním pobytu u izmirských příbuzných Fatmy jsem se setkala i s názvem SEVLEDŽIDES, odvozeným od původního romského výrazu pro koš - SEVLI, jenž bezpochyby souvisí s hindským slovem SÚP - mělký koš na proslování obilí. Výroba obilných sítí patří mezi tradiční profese některých "domských" (protoromských?) džátí, žijících v Indii i v Pákistánu. Řadí se k nim ódhí, bálmík, dombá, atd. - ale představují se i profesionem SÚPVÁLÉ. Výrazu SEVLEDŽIDES, odvozeného od původního slova SEVLI, užili izmirští Romové ad hoc, když při komunikaci se mnou zjistili, že nerozumím turcizmům v jejich dialektu. Intuitivně je nahrazovali buď romskými archaizmy, anebo neologizmy odvozenými od původních romských slov.

Romští košíkáři přišli do Izmiru z Řecka. Podle výpovědi samotných Romů opustilo v létě roku 1920 asi pět tisíc košíkářů oblast Soluně a vydalo se na východ. Do té doby se pohybovali v okolí Soluně, živil se výrobou a prodejem košů. Častým návštěvníkem v jejich stanech byl tehdy mladý Kemal Mustafa - později slavný politik, tvůrce moderního tureckého státu, zvaný Atatürk.

Po třech měsících dorazili do turecké Malatya. V rancích měli řecké i turecké vlajky, které vztyčovali podle toho, jak se měnila politická situace a s kým přišli do styku.

K obrovskému přesunu obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem došlo sice až v roce 1923, ale politické řecko-turecké střety znepokojovaly romské obyvatelstvo už od

konce první světové války. Od května 1919 se Řekové snažili získat Izmir, protože tu žila početná řecká menšina. V roce 1922 podnikli ozbrojený vpád - ten však skončil neúspěchem. Řecko-turecké spory se pak řešily na mírové konferenci v Lausanne v listopadu 1922. 31. ledna 1923 byla podepsána Dohoda o výměně řeckého a tureckého obyvatelstva. Muslimové z Řecka byli přesunuti do Turecka a Řekové ortodoxního vyznání se z Turecka museli přestěhovat do Řecka. Odhaduje se, že se přesun týkal asi miliónu lidí (Zímová, 1989). Mezi přesunutými muslimy byl velký počet Romů. S jejich potomky jsem se při své cestě v roce 1986 setkávala podél celé západní hranice Turecka: v Edime, v Istanbulu, v Izmitu, v Izmiru a v dalších městech a vesnicích.

Turecko-řecké spory byly "gádžovskou" politikou, s níž většina Romů neměla nic společného. Turci i Romové byli "gádžové", to je neromové. I v Turecku jsem mezi různými skupinami Romů slyšela v příslušném dialektě přísloví běžné mezi našimi Romy: Rom Romeha, gadžo gadžeha - Rom s Romem, gádžo s gádžem. Přísloví jasně hovoří o tom, s kým se Romové identifikují a s kým ne. Dokud "gádžovské" národy, které z titulu většiny určují politiku ve státě, nezaumou vůči Romům nediskriminující občanský postoj, nelze od Romů očekávat občanskou solidaritu s většinovou populací. Střídání turecké a řecké vlajky, o kterém se Mozes Heinschink zmiňuje, je zcela pochopitelný projev neidentifikace s "gádži", ať jsou to Turci nebo Řekové.

Romským košíkářům ze Soluně bylo přiděleno místo v Malatyi. Odtud odešli společně do Mersinu a zde se rozdělili. Jednotlivé rody se rozešly do Adaparu, do Tarsu, do Adany, do Izmiru a do vesnic kolem Izmiru. Dodnes bydlí v obcích Çirpiköy, Arapçiköy, Çiplaköy, Çaybasis, Belevi a Burgas.

Část soluňských košíkářů zůstala v Řecku. Přesunu obyvatelstva unikli tím, že přijali ortodoxní víru. Ze Soluně se však odstěhovali do Volosu, kde v početné komunitě žijí dodnes.

Volosští Romové jsou si dodnes vědomi svého příbuzenství s izmirskými košíkáři. Fatma Zambakli-Heinschinková například nikdy ve Volosu nebyla, přesto volosští Romové vědí, "čť je dcera a čť syn byl její otec". Než jsem v roce 1986 navštívila Volos,

Poškození se přestěhovali do Izmiru a zde si už pořídili stavení z nepálených cihel.

Dnes bydlí izmirští SEPETDŽIDES ve zděných domcích ve čtvrti Balikuyu.

ROMŠTÍ KOŠÍKÁŘI z vesnice Arapçıkoy (1986)

namluvila nám Fatma na magnetofon pozdrav neznámým voloským příbuzným. Volosští Romové přehrávali její pozdrav přes tlampač umístěný na nákladním voze, s nímž jezdili po romské čtvrti. Dojatí posluchači se připojovali k písni, kterou Fatma svůj pozdrav zakončila.

Když se romští košíkáři přestěhovali do Izmiru, žili na rozdíl od tamějších romských starousedlíků v chatrčích z rákosu. Rákosová obydlí bylo možno postavit snadno a rychle. Snadno a rychle však také podléhala zkáze. Když v obci Çirpiköy zachvátil rákosovou osadu požár, ocitla se v okamžiku celá romská komunita bez přístřeší.

Život ve městě změnil tradiční obživné způsoby košíkářů. Nemají tu k dispozici ani rákos ani vrbové proutí, z něhož se koše vyrábějí. Většina mužů přešla z košíkářství na výměnný obchod: nakupují ve městě levné nádobí, to směňují za obnošené šaty a ty pak prodávají na trhu jako "second hand".

Ženy uklízejí v židovských nebo amerických rodinách. Turecko je členem NATO a v Izmiru žije mnoho amerických vojenských pověřenců s rodinami.

Ve vsích kolem Izmiru vyrábějí SEPETDŽIDES stále ještě koše. Koše pletou muži, ženy je chodí prodávat.

Kromě toho muži i ženy pracují jako sezónní dělníci na polích. Při sklizni melounů dostávají za práci odměnu jednak v penězích, jednak v melounech, které prodávají při silnicích.

V Izmiru se oproti dřívějšímu zvyku příbuzenské komunity nuklearizují: mladí manželé nezůstávají žít u mužových rodičů, ale hned po svatbě se stěhují do vlastního bytu.

Pouta mezi rodiči a dětmi jsou velice silná, o čemž svědčí bohatý písňový folklor. Rodiče, kteří se nestarají o děti, anebo děti, které nepečují o stárnoucí rodiče, jsou v obecném opovržení.

Izmirští SEPETDŽIDES mají bohatý písňový folklor. Využívají každé příležitosti, aby jej mohli tvořit a projevovat. Tančí a zpívají však jen při rodinných a komunitních příležitostech, nikoli na veřejnosti. Zpívat a tančit před gádži je LADŽ - ostuda.

Zamítavý postoj k veřejné hudební produkci nám přivádí na mysl model regulující vztahy a chování mezi jednotlivými džáti v Indii. Každá džátí má svou specifickou kastovní DHARMU - to je soubor nepsaných příkazů a zákazů. Každá kasta smí, anebo naopak nesmí vykonávat určité činnosti. Často nesmí vykonávat ty činnosti, které souvisejí s tradiční obživou jiných kast. Tím je vlastně chráněn "profesní obživný areál" každé džátí. V rovině hodnocení statusu jednotlivých profesí se tento ekonomický regulativ projevuje takto: zatímco pro hudebnická džátí - ať jsou to mírásiové, dhamámí, langá či jiní - je hudební produkce prestižní záležitostí, džátí holičů nebo obchodníků by naopak společenskou prestiž ztratila, pokud by začala veřejně provozovat hudbu - nikoli ovšem proto, že by hudební produkce sama o sobě byla něco "nižšího" než obchod, nýbrž proto, že by džátí porušila svou kastovní dharmu - dopustila by se činnosti, která je pro ni zakázána.

V Izmiru nežijí jen Romové košíkáři. Jsou tu potomci koňských handlířů DŽAMBAZA, sídlí tu i hudebníci

ŽENA FATMINA BRATRA OSMANA, Izmir (1986)

ZURNADŽIDES. Ti lepší hrají v restauracích, ti méně úspěšní chodí hrát po domech. Pro Romy hudebníky samozřejmě není hanba hudbu veřejně provozovat. Byla by však pro ně hanba prodávat například při silnici melouny.

Profesní mobilita je v současné době vyšší i v Indii, čím spíše jsou možné a běžné profesní přesuny mezi Romy, vystavenými vlivům sociálních struktur evropských států. Donedávna se však nepsané zvyklosti, regulující meziskupinové chování jednotlivých romských "džátí", velice silně podobaly mezikastovním vztahům v Indii.

Děti izmirských Romů povětšinou chodí do školy. Mnozí mladíci získávají i výuční listy jako automechanici, klem-píři a podobně. Zajímavý je vztah izmirských SEPETDŽIVES k Indii. Snad všichni vědí, že Romové pocházejí z Indie, jsou na to hrdí. S oblibou chodí na indické filmy a melodie indických filmových šlágrů pronikají do soudobého

romského folkóru. Izmirští košíkáři jsou muslimové.

U většiny mužů jsem viděla tasbîh, růženec, jehož kuličky se neustále posunují mezi

prsty. Přitom se v duchu opakuje Boží jméno Alláh, Alláh. Bratr Fatmy Osman Zambaklı mi na můj dotaz odpověděl, že si v duchu říká romsky Devlam, Devlam - Bože, Bože.

POZNÁMKY K DIALEKTU IZMIRSKÝCH ROMŮ - KOŠÍKÁŘŮ

Dialekt Romů-košíkářů z Izmiru patří do velké skupiny balkánských romských dialektů. Některé společné znaky s nimi sdílí i neromské balkánské jazyky.

...mezi výrazné balkánské znaky patří například tvoření futura. V romštině se vyjadřuje prefixem *ka/kam/kama/kan* odvozeným od *kamav* (chci). Podle stejného modelu se tvoří futurum v novořečtině, v makedonštině, v bulharštině a v některých srbských dialektech.

Prefix *ka* předchází tvaru, který ve slovenské romštině vyjadřuje přítomný čas. Sufix *-a*, kterým se ve slovenské romštině tvoří budoucí čas, je v balkánských dialektech romštiny příznakem přítomného času.

Srovnání přítomného a futura ve slovenské a balkánské romštině u slovesa *kerel* (dělat).

	slovenská romština	romština izmirských Sepetdžides
prézens	<i>kerav, keres, kerel</i> <i>keras, keren, keren</i>	<i>kerava, keresa, kerela</i> <i>kerasa, kerena, kerena</i>
futurum	<i>kerava, kereha, kerela</i> <i>keraha, kerena, kerena</i>	<i>ka kerav, ka keres, ka kerel</i> <i>ka keras, ka keren, ka keren</i>

... v oblasti syntaxe je pro skupinu balkánských jazyků typický zdvojený podmět a zdvojený předmět:

adalen, isine len (ti, oni měli)

i patišajis, isi les (král, on měl)

i Romes, but šukar dikhena les (o Roma, velice krásně se o něho starají)

...shodné rysy s romskými dialekty ARLI (jižní Srbsko, Makedonie), JERLI (Bulharsko), URSARI (Besarábie) a s krymskou romštinou jsou ukazovací zájmena: *adava* (ten), *adikas* (tento), *asavko* (každý). Také předložkové vazby *andre ko* (do, v) a *katar ko* (od, z).

...tvary přivlastňovacích zájmen *mindro/mo* (můj), *tindro/to* (tvůj) prokazují shodu s romštinou okolo Prilepu.

...zvláštností sepetdžidské izmirské romštiny jsou tvary *mej* (já) namísto obecného *me* a *tuj* (ty) namísto obecného *tu*.

...v perfektu nedochází k palatalizaci formant *d, l*: *kedom* (udělal jsem), *avilom* (přišel jsem).

...v romštině izmirských košíkářů se zachovala kauzativní slovesa, která vyjadřují význam "působit, aby se dělo to, co vyjadřuje základní sloveso":

phirav (chodím) - *phirjavav* (beru někoho na procházku, doslova způsobuji, aby někdo chodil)

vakerav (mluvím) - *vakeravav* (nechávám někoho mluvit, způsobuji, aby někdo mluvil), např.:

vov na vakerdas la (nepustil ji ke slovu, nenechal ji mluvit)

o rukha patradivana em luludjadivana (stromy se obalují listím a květy,

dosl. způsobují, aby nastalo listí a květy)

...instrumentální formant -sa se v singuláru mění na -sar. Vastesar (rukou), pindresar (nohou), dajasar (s matkou). V plurálu má tvar -džar: čhavendžar (s dětmi)

...v dialektu izmirských košíkářů se uchovala některá archaická slova, která z jiných dialektů vymizela, např.: geš, geštani (mužův bratr, mužova sestra), viz. Turner 5286.

LITERATURA:

Soulis, G.C., *The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the late Middle Ages*, in *Dumbarton Oaks Papers* 15, 1961, 141-165.

Turner, R.L., *A comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*, London 1969.

Zimová, N., *The exchange of Greek and Turkish Population after World War I and its impact on Turkey. Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen*. Praha 1989.

Roma taj Atatürk

Adikas vakerlas mange hem amaro hanamik, o Kufalas, hem mo dad. Atatürk džalas o okuli. Ama vov bešelas ko khera. Na sine les dad, isine les daj. Phivli parjardas les i daj. O Roma bešenas ko merjas, ko čadirja. O čhave ko merjas khelenas. Othar axade pes Atatürkisar. O Atatürki ka džalas ko okuli, katar ko okuli džalas khere, kerelas po dersi, palal džalas ko čadirja, ko Roma. I romane čhavendžar amala sine, khelenas kokalos. Othar sora džak ko baripe ačhile amala. Mo dad, o Kufalas da džanenas les, amala sine lesar, jekh phirenas, jekh khelenas, i romane čhavendžar jekh mandro xalas. Džanelas i kanzuren da, čunki vov da xalas kanzuren i Romendžar.

Isine ko Balanipe džengi. Akana o Roma, vakerlas mo dad, paše sinamas pandž hilja, sarimis nikištilam katar ki dar džengistar, lindam amare xeren, amare grasten, amare čadirja ladadam. Akana dikhas ti našas ko Xoraxanipe. Atatürkis džanasas les, ka sinamas xurde, sinamas lesar amala. Amen da leskere khereste sinamas. I daj leskiri, so sine delas amen, xasas. Lindam akana, našlam.

Ama kana našlam, isine em balamane askerja em xoraxane askerja. Amen o Roma isinam budžande. Isine amen duj bajrakja, jekh balamano, jekh xoraxano. Kavasas ka dikhasas i balamanskires, vadzdadas balamano bajraki, vakerasas: "Sasto t'avel i balamiskoro askeri!" O balamo vakerlas: "Ajde, ajde, nakhen!" Tam avasas akana ko xoraxano askeri, nikavasas xoraxano bajraki: "Sasto t'avel i xoraxaskoro askeri!" Von da vakernas amenge: "Ajde, ajde, nakhen sigo!"

Trin masek drom gelam, vakerlas mo dad. Adale trine masekende kameranenas amendar džene bile ko drom. Na sine so ti keras. Hemen jorga-niskoro čaršafi nikaladas, pakjaradas i mules, xandžuvadas jekh gurumbula, parunasas les ko drom. Amen pale ko drom peras, džak ti avas ki Malatya. Ama ti Malatya isine bari jekh len. Von ka -avenas akana, ko isi i gaveskoro en o baro, en o xulai. Akana mi daj, isine la feredžes. Mi daj isine but šukar. Jekh phuro dikhlas mi daja ka-xalas mandro. Manglas la pi čhaveske. Nakadas sare i Romen katar ki len. Mi daja, mi baba, mi kaken, geldas len pi khereste o gadžo. Akana o Xoraxana: "Ningar tut, ningar tut!", mi dajake. Mi daj na mangelas ti ningarel pes. Ka dikhlas la i kurdiskoro raklo, manglardas mi daja. Mi kaka na dine la. Ama von mangle mi daj zorisa, ti len la. Mo kak

Atatürkiske kerdas telefoni. Sora Atatürki kerdas telefoni ko karakoli. Gele, mi daja, mi baba, linde la. Katar ki dar sora o Roma othar našle. Othar gele ko Mersini. Sare o Roma othe kidindile. Katar ki kurdijengiri dar, mi kaka, mi daja, dine la mi dadeste. Mo dad isine mi dajatar but baro.

POZN. RED.:

Na rozdíl od pohádky a písní neuvádí M. Heinschink v přepise memorátu délky, případně přízvuk. Tím se pravopis blíží pravopisu našemu. Užito pravopisu morfologického.

Romové a Atatürk

Tohle mi vyprávěl náš "chenaming" Kufala (otec manžela mé sestry) i můj tatínek.

Atatürk chodil do školy. A bydlel v domku. Neměl otce, měl (jen) matku. Matka jej vychovala jako vdova. Romové žili na louce ve stanech. Děti si hrály na louce. Odtamtud se znali s Atatürkem. Atatürk chodil do školy, ze školy šel domů, udělal si úkoly, potom šel do stanů za Romy. Přátelil se s romskými dětmi, hráli "kokalos".* Od té doby zůstali přáteli až do dospělosti. Můj tatínek i Kufala ho znali, byli s ním přátelé, chodili s ním, s romskými dětmi jedl jeden chleba. Znal i ježky, protože jedl ježky u Romů (s Romy).

V Řecku byla válka. A teď Romové - (jak) vyprávěl můj tatínek - bylo nás okolo pěti tisíc - odešli jsme ze strachu před válkou. Vzali jsme své osly, své koně, své stany (a šli jsme). Hleděli jsme, abychom se dostali do Turecka. Znali jsme Atatürka, přátelili jsme se s ním, když jsme byli malí. Dokonce jsme byli u něho doma. Jeho maminka nám dala najíst, co doma měla.

Když jsme utekli, byli (tam hned) řečtí vojáci a hned turečtí vojáci. Ale my Romové jsme byli chytrí. Měli jsme dvě vlajky, jednu řeckou, jednu tureckou. Když jsme viděli řecké (vojáky), zvedli jsme řeckou vlajku a řekli jsme: "At žije (ať je zdravý) řecký voják!" A Řek povídá: "Hybaj, hybaj, jděte!" A teď jsme přišli k tureckému vojákovi, vytáhli jsme tureckou vlajku: "Ať žije turecký voják!" A oni nám povídají: "Hybaj, hybaj, rychle běžte!"

Šli jsme tři měsíce, jak vyprávěl můj tatínek. Během těch tří měsíců umírali naši lidé po cestě. Nedalo se nic dělat. Vzali jsme plátno, zabalili mrtvého, vykopali jámu, pohřbili ho při cestě. Znovu jsme se vydali na cestu, až jsme přišli do Malatye.

A v Malatyi byla velká řeka. Když jsme přišli, byl tam jeden vesnický hodnostář, statkář... A teď, moje maminka měla závoj. Moje maminka byla velice krásná. Jeden starý viděl mou maminku, když jedla. Chtěl ji pro svého syna. Vzal všechny Romy na druhou stranu řeky. Mou maminku, mou babičku, mé strýčky odvedl ten

* hra podobná drápkům

gádžo k sobě domů. A teď ten Turek (povídá): "Sundej si závoj, sundej si závoj!" Ale maminka si nechtěla sundat závoj.

Potom ji uviděl kurdský chlapec a namlouval si mou maminku. Moji strýčkové ji nedali. A tak chtěli mou maminku získat násilím. Můj strýček zatelefonoval Atatürkovi. Atatürk zatelefonoval na policii. Šli tam (policejti) a vzali (pod ochranu) mou maminku, mou babičku. Všichni Romové odtamtud potom ze strachu utekli. Šli odtamtud do Mersinu. Všichni Romové se tam společně dostali.

Ze strachu před Kurdy oženili mí strýčkové mou maminku s mým tátou. Byl mnohem starší než moje maminka.

vyprávěla Fatma

FATMINA RODINA, Izmir (1986)

Přísloví

1. Isi čhib, gelela tut ko šelo, isi čhib, ularela tut katar ko šelo.	1. Jazyk tě dovede na šibenici (na provaz) a jazyk tě před šibenicí uchrání.
2. I gudli čhib i sapes ki xuma nikavel.	2. Sladká řeč vyláká i hada z díry.
3. Kon perela ki len, i sapes angali dela.	3. Kdo padne do řeky, obejmě hada.

4. Mi vastesar dinom, mi pindresar lindom.
5. I kiri ko nilaj buti kerela, ko vend xala.
6. O biladžano, so ti keres, na ladžala. (Saro gav čungrde les, ama vov uštindilo, khoslas po muj, vakerdas: "Isi javer dženo ti čhungarel man? Kon na čhungardas, t'uštil ti čhungarel man ! Buti isi ma, ka džav mange.")

4. Půjčil jsem rukou, беру zpátky nohou.
5. Mravenec v létě pracuje, aby mohl v zimě jíst (a v zimě jít).
6. Nestydatý člověk se nezastydí, ať děláš, co děláš. (Celá vesnice ho poplivala, ale on vstal, utřel si obličej a zeptal se: "Je tu ještě někdo, kdo na mě chce plivnout? Kdo na mě ještě neplivl, ať vstane a plivne. Mám naspěch, musím jít!")

*Přeložila a poznámkami opatřila
Milena Hübschmannová*

SUMMARY

The Izmir Roms - Sepetdžides.

The Izmir basket weaver Roms are a tribe that had moved from the area around Saloniki to Turkey in 1920 for fear of war. In Mersine (Turkey) the group parted and spread to several areas, mainly to Izmir and surrounding villages. While in the villages the Roms still do their traditional profession, basket weaving, in Izmir they started to live mainly on business, women often work in households of Americans.

Music and dancing mainly dominate the basket weavers' life, but musicians who are professionals or dance in public, are despised. Music is regarded as a private activity of the tribe.

The language of the basket weaving Roma from Izmir is a non Vlax dialect with some features common to balcanic Romani dialects as well as some non Romani balcanic languages. It is specially the formation of future tense by particle *ka* (derived from *kam-* to wish, to want) *ka kerav* = I shall do. Causative is preserved in this dialect: *vakerel* = to talk, *vakeravel* = to let/make somebody talk.

The same dialect is spoken in some parts of Greece, specially in the region of Volos, to which part of the Saloniki basket weavers went in 1920. Basket weaver Roms from Izmir as well as Volos are still aware of their common ancestors.

Milena Hübschmannová

Hana FRIŠTENSKÁ

ROMOVÉ JAKO NÁRODNOSTNÍ MENŠINA

Postavení příslušníků romské národnostní menšiny se kvalitativně změnilo po roce 1989. Během uplynulých čtyřiceti let totiž politika státu vůči Romům vycházela z přesvědčení, že jsou sociálně patologickou skupinou osob. Jejich přítomnost na území bývalé ČSSR zachytil v tomto období pouze zákon o sociálním zabezpečení takto: "... osoby, které v důsledku návyků pramenících ze zaostalého života v minulosti žijí ve zvláště obtížných poměrech..." Z tohoto zcela chybného východiska se pak odvíjela řada opatření, jejichž cílem bylo pouze zvýšení životní úrovně Romů jako univerzálního prostředku k odstranění jejich odlišnosti oproti majoritní společnosti.

Bezprostředně po listopadových událostech roku 1989 vznikla politická strana Romská občanská iniciativa, která byla založena na národnostním principu. Velmi brzy po jejím ustavení vzniklo mnoho dalších organizací, které lze také charakterizovat jako národnostní spolky příslušníků romské národnostní menšiny. V současné době existuje zhruba třicet romských sdružení, dvě politická hnutí a dvě politické strany, které mají národnostní charakter a jejichž cílem je emancipace Romů ve společnosti na národnostním principu. I když romskému hnutí lze vytýkat roztříštěnost, nepatrný záběr jeho činnosti atd..., jde jednoznačně o projev přesvědčení Romů definovat se jako národnostní menšina a vůle spoluúčast-

nit se na řešení svých záležitostí. Přijetím Listiny základních práv a svobod dne 9. ledna 1991 v podobě ústavního zákona stát deklaroval jako nový princip právo každého občana přihlásit se k té národnosti, s níž se identifikuje, a vydal zákaz jakéhokoli vměšování do tohoto individuálního rozhodnutí. Také tímto ustanovením se stát přihlásil k mezinárodnímu standardu ochrany lidských a občanských práv. Tím se otevřela cesta i pro Romy prohlásit se za příslušníky romské národnostní menšiny a uplatňovat svůj nárok na veškerá práva, která jsou právním řádem zaručena příslušníkům národnostních menšin. Výsledkem stejného procesu bylo i postupné odbourávání speciální sociální péče o romské občany jako o zvláštní sociální skupinu.

Při sčítání lidu v roce 1991 se třicet tisíc Romů v České republice přihlásilo k romské národnosti. Řada dalších Romů uvedla jako svůj mateřský jazyk romštinu, i když se identifikovala s jinou, často slovenskou národností. Předpokládáme-li, že v České republice žije kolem stopadesát tisíc Romů, jeví se na první pohled počet přihlášených k romské národnosti jako nevelký. Avšak přihlédneme-li ke skutečnosti, že většina Romů má ambivalentní vztah ke své etnicitě, je možno údaj vyplývající ze sčítání lidu v roce 1991 interpretovat jako vysokou míru politizace romské národnostní menšiny, a to ve velmi krátkém období po roce 1989.

Lze tedy obrazně říci, že od roku 1989 splnili Romové všechny podmínky, aby přesvědčivě dokázali, že jsou národnostní menšinou, která musí být považována za rovnocennou všem ostatním menšinám, jež na území České republiky žijí.

Na tomto místě by bylo vhodné obecně charakterizovat postavení příslušníků národnostních menšin v České republice. Jejich postavení je spoluvytvářeno zvláštním souborem práv zakotvených v Listině základních práv a svobod. Tento ústavní zákon obsahuje v člancích 25 a 26 standardní práva národnostních menšin, a to zejména právo na rozvoj vlastní kultury, právo na sdružování na národnostním principu, právo na vzdělání ve vlastním jazyce, právo na šíření a přijímání informací ve vlastním jazyce a právo spoluúčastnit se na řešení věcí, které se příslušné menšiny týkají.

K těmto právům příslušníků menšin je třeba dodat dvě důležité skutečnosti. První z nich je fakt, že Listina základních práv a svobod uvedená práva pouze zaručuje, což prakticky znamená, že např. příslušníci romské národnostní menšiny mají možnost vytvořit si takové předpoklady, instituce nebo zařízení, aby mohli využívat zákonem zaručená práva. Zákonná záruka těchto práv totiž ještě neznamená samozřejmou finanční spoluúčast státu na vytváření možností k jejich naplňování. Z logiky věci vyplývá, že jde sice o úkol státu, ale právo mu to neukládá jako samozřejmou povinnost.

Další důležitou skutečností je to, že smyslem a cílem záruky uvedených práv není vytvořit jakýsi soubor nadpráv pro příslušníky národnostních menšin, ale pomoci při vyrovnání jejich přirozeného znevýhodnění, které je logickým důsledkem života podstatně menší skupiny lidí

v prostředí, které je významně ovlivňováno trvalou dominancí většiny.

Všechny uvedené skutečnosti se týkají i romské menšiny. Nelze však přehlédnout, že ať už na Romy nahlédneme z jakéhokoli úhlu pohledu, tedy i jako na národnostní menšinu, jsou ve velmi zvláštní situaci. Podle kvalifikovaných odhadů žije na území České republiky asi stopadesát tisíc Romů a jen třicet tři tisíc z nich se přihlásilo k romské národnosti, a proto je lze považovat za příslušníky romské národnostní menšiny. Kdo jsou ti ostatní, tedy oněch více než sto tisíc lidí, kteří se přihlásili ke slovenské nebo české národnosti? Je jistě pravda, že nejen Romové, ale i řada dalších si zvolila jinou národnost, než by odpovídalo jejich mateřskému jazyku nebo mateřskému jazyku jejich rodičů. Jak jsem již uvedla, jde o nezadatelné právo každého občana deklarovat tu národnost, s níž se v daném okamžiku identifikuje. U ostatních národnostních součástí společnosti je realizace uvedeného práva bez vnitřního rozporu. Oficiálně však v českých zemích žije pouze oněch třicet tři tisíc Romů. V jejich případě se však stát, ale i společnost dostávají do jakési schizofrenní situace. Nelze totiž nalézt relevantní důvod pro aktivní opatření určená pouze Romům, jejichž cílem by byla změna ve vzdělanostní a sociální situaci tohoto etnika. Adresátem takových opatření nemůže totiž být žádná zvláštní skupina "sociálně determinovaných Čechů a Slováků", ale ani jakási "etnická skupina Romů", která se vnitřně identifikuje s většinovým národem a nechce být za Romy považována.

Tuto situaci dále komplikuje fakt, že postavení Romů jako národnostní menšiny nelze oddělit od jejich specifické sociální situace. Žádná jiná národnostní menšina není tak poznamenána

svou sociální situací, vyplývající z její národnostní či etnické odlišnosti. Jak se ukazuje, národnostní uvědomování ani aktivní naplňování národnostních práv není samo o sobě schopno tuto sociální determinaci Romů odstranit. Kromě toho představuje tento sociální aspekt zvláštní součást využívání národnostních práv. Obecně lze říci, že je-li postavení ostatních národnostních menšin předmětem především jejich právní ochrany a odehrává se v rovině společenské a politické, problém postavení Romů tyto hranice přesahuje směrem k sociálním souvislostem. Posledním aspektem, který Romy odlišuje od všech ostatních národnostních menšin, jsou projevy rasizmu vůči

nim. Žádná jiná skupina obyvatel není těmto jevům vystavena takovou měrou jako romská komunita. Zatím se zdá, že zvláštní protidiskriminační ochranné mechanismy ve smyslu právním, ale i politickém, nejsou v případě Romů dostatečné. Tato skutečnost dále vystavuje romskou komunitu relativně novým negativním vlivům.

Romové jsou - podle mého názoru - bezesporu národnostní menšinou, kterou charakterizuje vlastní jazyk, tradice a kultura, ale také zvláštní hodnotový systém a společenské uspořádání komunity přesahující hranice jedné země. S jejich situací a postavením jsou však spojeny nečekané a velmi obtížné řešitelné problémy.

K AUTORCE:

Hana Frištenská, nar. 15.6.1951 v Praze, je absolventkou Právnické fakulty UK. Od roku 1978 pracovala na Správě sociálních služeb NVP jako "kurátorka pro cikánské obyvatelstvo", později jako metodička kurátorů. Od roku 1991 působila na Úřadu vlády ČSFR a od roku 1993 pracuje na sekretariátu Rady pro národnosti při Úřadu vlády ČR.

RÉSUMÉ

Les Roms en tant que minorité ethnique

Avant 1989, l'État Tchécoslovaque considérait les Roms comme un groupe social "pathologique" de la population. Ainsi, toutes les mesures politiques avaient essentiellement pour but l'augmentation de leur niveau de vie.

Immédiatement après les événements de 1989, le premier parti politique rom (Initiative Civile Rom) se constitua sur le principe ethnique. Plus tard, apparurent d'autres partis, organisations ou mouvements politiques roms ce qui démontrait la volonté des Roms d'affirmer leur propre identité ethnique.

En janvier 1991, le Parlement adopta une loi accordant à tout citoyen de la Tchécoslovaquie le droit de déclarer librement son appartenance ethnique et permettant donc aux Roms de faire valoir leurs droits minoritaires. En même temps, les

organismes d'État chargés de l'aide sociale accordée aux Roms (en tant que couche sociale faible) furent supprimés.

Mais, pendant le recensement de 1991, 33 mille Roms seulement déclarèrent leur appartenance à la minorité rom (selon les estimations, 150 mille Roms vivent actuellement en République Tchéque).

Bien que cette situation soit absolument compréhensible (due à leurs nombreuses expériences historiques), elle pose problème: Qui sont les quelques 120 mille Roms qui se sont déclarés Tchèques ou Slovaques? Comment peuvent-ils faire valoir leurs droits minoritaires? Où trouver les arguments pour justifier une meilleure adaptation de la politique sociale et de celle d'éducation nationale aux besoins des Roms? Rétablir "un groupe socialement déterminé de Tchèques et de Slovaques" serait un pas en arrière, rappelant la période du socialisme réel.

Arne B. MANN

RÓMOVIA A VOĽBY 1992

Prvých parlamentných volieb po novembri 1989, ktoré sa uskutočnili 8. a 9. júna 1990, sa zúčastnili Rómovia na Slovensku jednak samostatne (v koalícii "Rómovia" kandidovali Strana demokratickej únie Rómov na Slovensku a Strana integrácie Rómov Slovenska), jednak na kandidátnych listinách iných politických subjektov. Koalícia "Rómovia" nezískala potrebný počet hlasov pre vstup do parlamentu. Napriek tomu sa štyria Rómovia stali poslancami: Anna Koptová a Gejza Adam (obaja reprezentovali Rómsku občiansku iniciatívu - ROI - v rámci hnutia Verejnosť proti násiliu), Vincent Danihel a Karol Seman (ako zástupcovia Strany demokratickej ľavice).

Medzi voľbami v roku 1990 a nasledujúcimi voľbami v roku 1992 došlo v rómskom politickom hnutí k mnohým zmenám: z federálnej ROI-ky sa vyčlenila Rómska občianska iniciatíva na Slovensku a Únia rómskej občianskej iniciatívy v SR (pričom naďalej existovala federálna ROI ČSFR), vznikla Strana sociálnej demokracie Rómov. V období pred druhými parlamentnými voľbami vznikol medzi rómskymi politickými subjektami na Slovensku pokus o vytvorenie koalície Rómsky národný kongres. Pre rôzne vzájomné rozpory (napr. ROI-ka sa definovala ako pravicová strana, kým ostatné strany ako ľavicové) a vzájomné osobné nezhody jednotlivých rómskych predstaviteľov, sa koalíciu nepodarilo uzavrieť. Preto do volieb vstupovala samostatne Rómska občianska iniciatíva a novovzniknutá Strana práce a istoty: táto strana, ktorá vznikla v Rimavskej Sobote za podpory rómskeho podnikateľa Jána Farkaša, združila mnohých, dovtedy aj súperiacich rómskych predstaviteľov. Nedefinovala sa ako národnostná strana, ale ako strana sociálna (aj keď jej jadro tvorili Rómovia, na kandidátnej listine figurovali aj nerómovia). Jednotliví Rómovia kandidovali aj v iných stranách, napr. Sociálnodemokratickej strane Slovenska a Komunistickej strane Slovenska 91. Vo voľbách, ktoré sa uskutočnili 5. a 6. júna 1992, nezískala potrebný minimálny počet hlasov (5 %) žiadna z uvedených strán, a preto Rómovia na Slovensku nemajú v parlamente žiadneho zástupcu. Aké mali vo voľbách šance, a prečo ich "prepásli"? Koho vlastne Rómovia volili? Na tieto otázky sa pokúsi odpovedať úvaha, vychádzajúca z analýzy výsledkov hlasovania.

Právo voliť v roku 1992 malo na Slovensku 3 770 073 občanov (tj. 71%). Volieb sa však zúčastnilo 3 090 974 občanov, teda iba 58,7% obyvateľov Slovenska. Pretože u Rómov je vysoký podiel nedospelej populácie, právo voliť má asi iba 55 % Rómov starších ako 18 rokov. Ak vychádzame z reálneho odhadu, že v súčasnosti na Slovensku žije 300 000 Rómov, zistíme, že právo voliť malo asi 165 000 Rómov. Ak by sa všetci zúčastnili volieb a volili by rovnaký politický subjekt, získali by 5,3 % hlasov a mohli by získať parlamentné mandáty; avšak v prípade, že by sa volieb zúčastnili aj všetci oprávnení občania Slovenska, získali by len 4,3 % hlasov, čo nespĺňa požadovaný limit pre vstup do parlamentu. Ak uvážime, že

volieb sa nezúčastňujú nikdy všetci oprávnení voliči (vo voľbách v roku 1992 využilo toto právo len 81,9% voličov), že nie je reálne, aby všetci Rómovia volili rovnaký politický subjekt, pričom je rovnako nereálne očakávať výraznejšiu podporu pre rómske strany od nerómskych voličov, vstup dvoch samostatných rómskych subjektov do volieb v roku 1992 možno považovať za neuvážení a vopred odsúdený na neúspech.

Všimnime si volebné výsledky oboch rómskych subjektov do Federálneho zhromaždenia (Snemovna ľudu, Snemovna národov) a do Slovenskej národnej rady.

Rómska občianska iniciatíva získala do troch parlamentných subjektov 16 446, 16 892 a 18 343 hlasov, volilo ju teda 9,96 - 11,11% Rómov Slovenska; v celkovom kontexte predstavovali tieto hlasy len 0,53 - 0,59%. Najviac hlasov získala na východnom Slovensku, čo je logické vzhľadom na najvyššiu koncentráciu Rómov v tomto regióne. Najvýraznejšie úspechy dosiahla ROI-ka v nasledujúcich okresoch (uvedený je počet hlasov, v zátvorke podiel v %):

	SL FZ	SN FZ	SNR
Rožňava	1112 (2,18)	1180 (2,32)	1356 (2,67)
Poprad	1478 (1,71)	1632 (1,89)	2095 (2,45)
Spišská Nová Ves	1460 (1,78)	1466 (1,79)	1998 (2,44)
Stará Ľubovňa	450 (1,81)	477 (1,92)	574 (2,31)
Košice - vidiek	921 (1,61)	933 (1,67)	1972 (1,93)
Vranov nad Topľou	613 (1,47)	522 (1,25)	557 (1,34)

V okresoch stredného Slovenska sa úspešnosť pohybovala v priemere 0,33 - 0,32 - 0,29 %, výraznejší úspech zaznamenala ROI-ka jedine v okr. Rimavská Sobota (1,37 - 1,28 - 1,15 %). V žiadnom okrese západného Slovenska nezískala táto strana ani 0,5 % hlasov, v Bratislave nekandidovala.

Ak zameriame pozornosť na výsledky v jednotlivých obciach s vysokým podielom rómskeho obyvateľstva, zistíme, že do Slovenskej národnej rady volili ROI-ku najviac na Spiši:

- okr. Poprad: Stráne pod Tatrami 168 (58,95); Krížová Ves 185 (30,53); Vydrník 92 (21,20); Výborná 43 (16,48); Hranovnica 137 (11,81); Holumnica 43 (16,60); Podhorany 64 (16,41); Toporec 69 (11,75); Rakúsy 62 (9,97); Ihľany 49 (9,11).
- okr. Spišská Nová Ves: Žehra 181 (42,00); Bystrany 170 (19,50); Richnava 157 (24,72); Smižany 161 (5,11); Doľany 47 (31,13); Rudňany 145 (9,82); Letanovce 70 (8,08).
- okr. Rožňava: Pašková 33 (19,41); Krásnohorské Podhradie 113 (11,11); Brzotín 84 (13,18); Rochovce 25 (12,14); Jovice 44 (11,80).
- okr. Stará Ľubovňa: Lomnička 166 (56,46); Jakubany 103 (9,64); Šarišské Jastrabie 44 (7,64).
- okr. Košice - vidiek: Kecerovce 164 (22,40); Veľká Lodina 30 (23,81); Drienovec 105 (11,78); Jasov 87 (8,22).
- okr. Vranov nad Topľou: Čičava 61 (15,52); Soľ 78 (7,65); Hlinné 53 (7,96).
- okr. Prešov: Červenica 40 (16,00); Abranovce 30 (10,00); Ostrovany 43 (8,22); Jarovnice 72 (5,61).

- okr. Michalovce: Blatné Remety 26 (11,16); Pavlovce nad Uhom 88 (5,06); Žbince 29 (6,18).
- okr. Trebišov: Vojany 57 (13,32); Veľké Kapušany 60 (1,42); Lastovce 24 (4,88).
- okr. Svidník: Krajné Bystré 29 (15,93); Lodomírová 34 (7,16); Kružlová 22 (7,03).
- okr. Humenné: Slovenská Volová 20 (8,40); Kremnica nad Cirochou 25 (1,87).
- okr. Bardejov: Petrová 38 (14,90); Zborov 97 (7,56); Cígeľka 18 (10,17); Varadka 7 (10,45); Marhaň 20 (4,01).

Na Slovensku dosiahla ROI-ka viac ako 5 % hlasov jedine v obciach Uhorské (okr. Lučenec) - 23 (6,15) a Domaníky (okr. Zvolen) - 15 (10,07). Z uvedeného prehľadu je zrejmé, že túto stranu volili Rómovia predovšetkým na Spiši; tento fakt je možno vysvetliť tým, že odtiaľto pochádza predseda bývalej federálnej ROI-ky a súčasný tajomník medzinárodnej organizácie Romaňi Union JUDr. Emil Ščuka a táto strana tu má isté zázemie.

Strana práce a istoty získala do Federálneho zhromaždenia 31 462 (SL) a 31 392 (SN) hlasov a do SNR 29 818 hlasov, volilo ju teda 18,07 - 19,02 % oprávnených rómskych voličov na Slovensku. Avšak v celkovom kontexte predstavovali tieto hlasy 0,96 - 1,01 - 1,01 %. Najúspešnejšia bola táto strana - okrem okresu svojho vzniku a pôsobenia (Rimavská Sobota) - vo východoslovenských okresoch:

	SL FZ	SN FZ	SNR
Košice - vidiek	1852 (3,32)	1955 (3,50)	1911 (3,44)
Vranov nad Topľou	1137 (2,72)	1234 (2,96)	1156 (2,78)
Svidník	710 (2,75)	723 (2,80)	684 (2,66)
Rožňava	1294 (2,54)	1195 (2,35)	1219 (2,40)
Bardejov	1026 (2,21)	1017 (2,20)	1111 (2,41)
Rimavská Sobota	1330 (2,37)	1208 (2,15)	1179 (2,10)
Prešov	2365 (2,04)	2351 (2,03)	2656 (2,31)
Spišská Nová Ves	1660 (2,02)	1706 (2,08)	1756 (2,08)

Volebné výsledky SPI na strednom Slovensku (okrem okresu Rimavská Sobota) predstavujú rozpätie 0,39 - 1,53%. Na západnom Slovensku nezaznamenala táto strana ani v jednom okrese zisk 1 % hlasov, v obvodoch Bratislavy však ani 0,5 %.

Ak si podrobnejšie všimneme úspešnosť SPI pri voľbách do SNR v jednotlivých lokalitách, zistíme, že najviac hlasov získala v lokalitách, kde je veľké zastúpenie rómskeho obyvateľstva:

- okr. Košice - vidiek: Vtáčkovce 117 (57,64); Kecerovce 114 (15,57); Rankovce 43 (17,06); Veľká Ida 82 (6,33); Boliarov 31 (14,22).
- okr. Vranov nad Topľou: Čaklov 100 (10,1); Kamenná Poruba 80 (17,98); Ondavské Matiašovce 64 (15,17); Vecheč 68 (7,27).
- okr. Svidník: Stročín 26 (9,63); Kružlová 25 (7,99); Lodomírová 25 (5,26).
- okr. Rožňava: Kameňany 63 (17,45); Licince 67 (19,09); Šivetice 44 (26,83); Slavošovce 79 (7,72); Jelšava 62 (4,01); Hucín 22 (7,77).
- okr. Bardejov: Giraltovce 110 (5,66); Lenartov 62 (12,96); Lascov 41 (14,44); Zborov 107 (8,34); Petrová 36 (14,12).

- okr. Rimavská Sobota: Čerenčany 68 (22,37); Sútor 45 (28,66); Drienčany 45 (28,66); Uzovská Panica 70 (20,59); Martinová 26 (24,07).
- okr. Prešov: Jarovnice 187 (14,56); Chminianske Jakubovany 92 (18,11); Malý Slivník 55 (21,32); Ostrovany 85 (16,25); Mirkovce 58 (18,95).
- okr. Spišská Nová Ves: Spišské Vlasy 357 (17,38); Bystrany 131 (15,02); Markušovce 101 (8,23); Spišské Tomášovce 87 (13,42); Smižany 110 (3,49).
- okr. Stará Ľubovňa: Lomnička 45 (15,31).
- okr. Svidník: Lastovce 28 (5,69).
- okr. Humenné: Karná 17 (6,80); Nová Sedlica 13 (5,68).
- okr. Michalovce: Markovce 84 (22,46).
- okr. Poprad: Rakúsy 72 (11,58); Výborná 36 (13,79); Holumnica 32 (12,36).

Na strednom Slovensku dosiahla SPI viac ako 5 % hlasov len v obciach okr. Banská Bystrica - Telgárt 46 (5,09); Valkovňa 23 (12,64) a v obci Holiša (okr. Lučenec) 17 (5,57).

Ak pripustíme, že oba politické subjekty volili len Rómovia (predpokladajme, že počet voličov SPI z radov nerómov je zanedbateľný a v prípade ROI-ky výnimočný), zisťujeme, že volieb sa zúčastnilo 47 908 - 48 284 príslušníkov tohto etnika, čo predstavuje asi 30 % Rómov oprávnených voliť.

Je veľmi ťažké odpovedať na otázku, podľa akých kritérií sa Rómovia rozhodovali medzi oboma kandidujúcimi rómskymi subjektami, resp. prečo napokon dali svoj hlas úplne inej strane alebo hnutiu. Nepochybný vplyv na takéto rozhodnutie mali predvolebné agitácie (predstavitelia kandidujúcich strán sa sústredili priamo na najpočetnejšie sídelné jednotky - rómske osady), ale aj kandidátúra na poslanca im dôverne známej osobnosti. Napr. jeden z kandidátov SPI pochádzal zo Spišských Tomášoviec. V tejto obci žije asi 420 Rómov. Ak použijeme v úvode spomínaný kľúč na výpočet oprávnených voličov (starších 18 rokov), zistíme, že v tejto obci sa volieb mohlo zúčastniť asi 230 Rómov. Výsledky volieb ukazujú, že SPI získala 87 hlasov, ROI 3 hlasy, čo spolu predstavuje necelú polovicu oprávnených voličov. Tunajší Rómovia teda podporili rómsky subjekt, do ktorého kandidoval ich spoluobčan, avšak vyše polovica volila úplne inú politickú stranu.

Bystrany majú v súčasnosti 1200 rómskych obyvateľov, z nich asi 600 bolo oprávnených voliť. Výsledky ukazujú, že 131 volilo SPI a 170 ROI, čo je spolu 301 hlasov, teda rómske strany preferovala asi polovica rómskych voličov.

Na kandidátnej listine ROI-ky bol aj občan z Rudniansk; táto skutočnosť sa odrazila v tom, že 145 rudnianskych Rómov volilo túto stranu. Jeden rómsky predstaviteľ kandidoval do Komunistickej strany Slovenska 91 v okrese Humenné; táto skutočnosť sa prejavila vo zvýšenom náraste hlasov tejto strany v rodisku kandidáta a okolitých obciach: Brekov 39 (5,60), Kamienka 31 (9,20), Belá nad Cirochou 14 (0,91), Dlhá nad Cirochou 10 (0,84); možno predpokladať, že k týmto výsledkom prispeli najmä hlasy Rómov. Osobné poznanie kandidáta pôsobilo nielen na získanie hlasov, ale aj naopak: mnohí Rómovia sa vyjadrili, že keď na hlasovacom lístku objavili meno človeka, ku ktorému majú nejaké výhrady, odmietli voliť stranu, za ktorú kandidoval. Nedôvera ku schopnostiam "vlastných" riešiť najmä sociálne problémy Rómov viedla asi vo väčšine prípadov k tomu, že Rómovia volili iný politický subjekt. Nie je možné zistiť, komu dali svoj volebný hlas. Na základe osobných rozhovorov s viacerými Rómami i na základe rozloženia politických síl vyplý-

vajúcich z výsledkov volieb v jednotlivých obciach s vyššou koncentráciou rómskeho obyvateľstva možno predpokladať, že išlo o strany, ktoré v predvolebnom období akcentovali sociálny program: Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) a Strana demokratickej ľavice (SDL). Všimnime si štruktúru dominantných politických subjektov tak, ako sa prejavila vo výsledkoch troch takýchto obcí a štvrtej, takmer čisto rómskej obce (Lomnička):

- Bystrany (okr. Spišská Nová Ves): HZDS 249 (28,56); ROI 170 (19,5); SPI 131 (15,02); KDH 80 (9,17); SDL 74 (8,49)...

- Spišské Tomášovce (okr. Spišská Nová Ves): HZDS 182 (27,7); KDH 145 (22,07); SPI 87 (13,24); SDL 76 (11,57); ROI 3 (0,46)...

- Jarovnice (okr. Prešov): HZDS 274 (21,34); SDL 254 (19,78); KDH 196 (15,26); SPI 187 (14,56); SDSS 103 (8,02); ROI 72 (5,61)...

- Lomnička (okr. Stará Ľubovňa): ROI 166 (56,46); SPI 45 (15,31); HZDS 29 (9,86); KDH 19 (6,46)...

Po druhej svetovej vojne sa politika štátu orientovala na skrytú či otvorenú asimiláciu rómskeho obyvateľstva. Tzv. cigánska otázka bola redukovaná na "problém sociálne zaostalej vrstvy obyvateľstva." Napriek úsiliu nepočetnej rómskej inteligencie sa Rómom nepriznával osobitý historický vývoj, vlastná kultúra, jazyk, upierala sa im vlastná etnická identita a nárok na priznanie štatútu národnosti. Na periférii žijúce rómske obyvateľstvo s minimálnym vzdelaním a profesijnou kvalifikáciou, nekládlo dôraz na rozvoj vlastného etnického povedomia; etnická identifikácia prejavujúca sa najmä v oblasti používania rómskeho jazyka, dodržiavania noriem spoločenských vzťahov a prejavov duchovnej kultúry existovala skôr v latentnej, nedeklarovanej forme. Politická a spoločenská situácia, ktorá sa v Československu vytvorila po novembri 1989 a umožnila politickú a kultúrnu aktivitu etnických minorít, našla Rómov nepripravených. Množstvo rómskych politických strán a kultúrnych zväzov, súperiacich osobností, neujasnenosti etnickej terminológie spôsobili roztrieštenosť, niekedy i protirečivosť názorov. Dezorientácia a bezradnosť rómskeho obyvateľstva sa prejavila v roku 1991 pri sčítaní ľudu, kedy možnosť prihlásiť sa po šesťdesiatich rokoch ku svojej etnickej príslušnosti využila necelá tretina rómskej populácie. Táto situácia sa prejavila aj vo výsledkoch parlamentných volieb v júni 1992. Hľadanie vlastnej etnickej identity, dôvera v schopnosť vlastných politických subjektov a osobností riešiť problémy svojho etnika, sú zložité procesy, ktorých ďalší vývoj je ťažké predvídať.

LITERATÚRA:

Volby do Federálneho zhromaždení ČSFR v roce 1992, díl II., Federální statistický úřad Praha 1992.

Výsledky hlasovania - politické strany podľa okresov, Slovenský štatistický úrad, Bratislava jún 1992.

Volby do Slovenskej národnej rady - výsledky podľa hlasovania obcí, 2. diel, Slovenský štatistický úrad Bratislava 1992.

Mann, Ame, B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku, In: Minority v politike, Kultúre a jazykové práva, Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, Bratislava 1992, s. 237-241.

K AUTOROM:

Ame B. Mann, nar. 4. 1. 1952 v Bratislave, pracuje v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Soustreďuje sa na štúdium etnológie Romů, jeho zásluhou vyšlo jedno tematické číslo Slovenského národopisu (1/1988) venované Romům a sborník "Neznámi Rómovia" (1992).

RÉSUMÉ

Les Roms et les élections de 1992

Les Roms en Slovaquie ont participé aux premières élections parlementaires après les changements survenus en 89 soit en tant que coalition "Les Roms", soit en tant que candidats d'autres partis politiques. Bien que la coalition n'ait pas gagné le nombre de voix nécessaire pour entrer au parlement, quatre candidats roms sont devenus députés.

Dans les secondes élections (en 1992), les désaccords entre les différents partis et mouvements politiques roms (qui s'étaient entre-temps constitués) n'ont pas permis de créer une coalition. Les Roms ont participé aux élections soit dans l'Initiative Civique Rom, soit dans le parti du Travail et de la Sécurité. Aucun de ces partis politiques n'a gagné le nombre de voix nécessaire pour entrer au Parlement, et donc, les Roms en Slovaquie n'ont

actuellement aucun député au Parlement.

L'auteur analyse les chances des Roms dans ces dernières élections, les causes de leur échec et les statistiques des résultats électoraux des deux partis politiques roms dans les différentes régions de la Slovaquie. Il en résulte qu'environ 30% seulement des Roms ont voté pour ces deux partis.

Quelles en sont les causes? Sympathies ou antipathies pour les candidats, manque de confiance des Roms dans les capacités de leurs propres représentants pour résoudre leurs problèmes, etc. Tout cela est étroitement lié à la politique du régime précédent vis-à-vis des Roms. Tout en contestant leur histoire, leur culture, leur langue, leur identité ethnique, les dirigeants communistes considéraient les Roms comme une couche sociale faible et arriérée, ne leur permettant aucune activité politique ou culturelle. Dans le nouveau climat politique et social en Tchécoslovaquie après novembre 89, les Roms se sentent désorientés, inadaptés et sans défense.

Bartoloměj DANIEL

KIJE HISTORIJA ROMENGRI (POZNÁMKA K ROMSKÝM DĚJINÁM)

**O ROMA TEL
KAUŇICOSKERO RAJIPEN**
(andal angomisuno numero džal dureder)

Andro angomisuno numero čhindam, hoj andro foros Uherský Brod trianda berš ehas bešindaros famelija le naveha Daniel. O Daniel kerelas pařivali harřiko buři. Har avle avri o prastapune paragrafi mamuj o Roma - hoj le Romen kempel te tradel avri andal o fori - čhindas le foroskero čhibalo kijo Gubernium (1718), či kempel the le Danielis te tradel avri andal o foros, te hin pařivalo harřas, so imar trianda berš bešel pre jekh than.

Pr'oda Gubernium pale čhindas: "Kana Štěpán Daniel preko trianda berš ačhel ando foros the rajipen Uherský Brod the jov mukhlas purano romano dživipen, ta m'áčhel odoj dureder tolerovano."¹⁾ Raja, rašaja the o gadže resenas angoder le Romen adaj avka, odoj avka. Tel o prastapune paragrafi perenas ase

**ROMOVÉ
NA KAUNICKÉM PANSTVÍ**
(pokračování z minulého čísla)

V minulém čísle jsme psali, že v Uherském Brodu žila usedle 30 let rodina Danielů. Daniel vykonával počestné kovářské řemeslo. V době, kdy vyšly protiromské vyhošťovací edikty, napsal starosta města Uherský Brod na Gubernii (1718), jestli je nutné vyhnat z města i Daniela, má-li svoje počestné povolání kováře a žije třicet let na jednom místě.

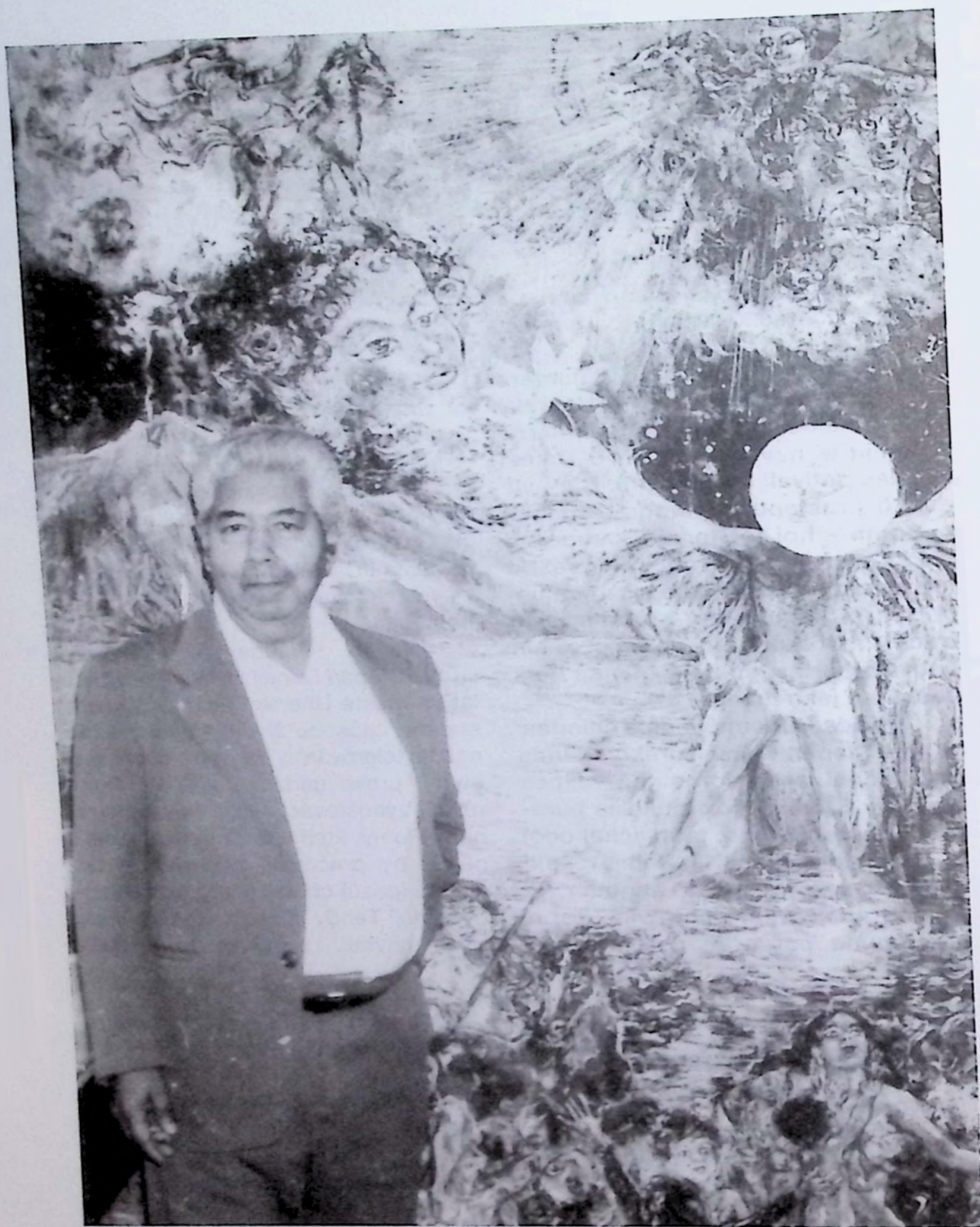
Na to z Gubernia odpověděli: "Když Štěpán Daniel žije více než třicet let ve městě Uherský Brod a zanechal starého způsobu života - nechť je tam nadále tolerován"¹⁾. Panstvo, duchovenstvo i prostí gádžové přijímali Romy různě. Vyhošťovací edikty se vztahovaly na ty Romy, kteří neměli svého pána, u něhož by pracovali, případně si bez attestů (pasů) chodili jinam hledat lepší živobytí.²⁾ Tehdy je justiciárové (soudní písaři) chytali, zavírali je do vězení a

1) Dikh: "Das besagter Stefanus bereits vor 30 Jahren das Zigeiner-Leben verlassen und während der Zeit sich wohl Verhalten habe, selbter daher keines wegs für einen Zigeiner zu halten sondern sambt seiner bereits auser des Zigeiner Lebens."

MZA - MG/ Z-10/1706-1786 fol. 105

2) Dikh adesso Attestati - pasos: "My Purkmistr a Rada jeho vysoce osvícené knížecí Milosti pana, pana arcibiskupa pražského ... známo činíme tímto pasem vůbec přede všemi a zvláště tú kdeby toho potřeba ukazovala, kterak přítomný ukazatel tohoto jménem Jiří Klor rodilý Czikan, kterýžto dle těch jeho sebou majících Attestaty v Curirování rozličných nemocích rozuměti se má spolu svou manželkou, čtyřmy dítkami a jedným koněm kde u nas v městě Rožmitale, v Království českém, v kraji Prácheňským ležící přes jeden den se zdržel a žádnému v ničemž neúškodil, tímto se vysvědčuje pro lepší toho důvěře k ní a tento pas pečeti naší městskou vědomě potvrzujeme. V městě Rožmitale 5. Septembris 1749."

MZA-MG/-Z-10/1706 -1786 fol. 106

BARTOLOMĚJ DANIEL v depozitáři Muzea romské kultury v Brně
Foto R. Čonka

Roma, so len na ehas baro raj, kaj ke leste te kerenas, vaj bi o attestaci phirenas avrethe te rodel feder dživipen³⁾. Akor len chudenas o justicijara, phandenas ando astariben, phučenenas lendar pal savoro ande čechiko, němcciko the romaňi čhib. Najpharader paragrafos perelas tel o triando (30): "Ko pes irinel pale ando foros, har lestar has tradino avri, me chudel o šelo."⁴⁾ Adava paragrafos mostesarelas le Romen kijoda, kaj te ikeren pes tel o raja, bo te kerdehas avrig, našlehas pro dživipen.⁴⁾

Andal dešochto šelberša ehi amen purane lila, have amenge sikhaven, hoj na sakaj tradenas the marenas le Romen avri. Brnate ando berš 1701-1706 o justicijara raven tele le Romen na kijo šelo, ale kije buťi pro Špilberkos.⁵⁾ Le Romňen bičhade le čhavorenca ande špitála. Kaj te na phiren ande Morava the ando Čechi - bo len tradenas avri andal Němci, Rakusa - dine o raja te kerel avri bare čitraka pro bare kašta the te čhinel tel oda: "Ada ehi raviben Romengro - ůmladipen!"⁶⁾

Akor ande ola najphareder berša o baro raj Kauňic našťi len mukhelas te kerel har Romen, ale delas len o uraviben gadžikano - slovacko, so pes phiravelas maškar o phuvkerib-

vyslýchali česky, německy i romsky. Nejtvrdší byl paragraf č. 30: "Navrátí-li se vypovězený z města opět do něho, ať hrdla ztracením propadá."³⁾ Toto nařízení Romy nutilo, aby se drželi svých feudálních pánů, neboť jinak by byli přišli o život.⁴⁾

Z osmnáctého století máme písemné materiály, které ukazují, že ne všude Romy násilně vyháněli. V Brně v letech 1701-1706 neodsuzují justiciárové Romy na oprátku, ale posílají je na práce na Špilberku.⁵⁾ Ženy s dětmi posílali do špitálů (t.j. chudobinců - sirotčinců). Z Německa a Rakouska Romy vyháněli. Aby se odtud neuchylovali do Čech a na Moravu, nechalo panstvo vyrobít velké tabule s vyobrazením oběšených Cikánů a pod ně připsat: "Trest pro Cikány - šibenice!"⁶⁾

V těchto nejtěžších letech nemohl hrabě Kaunic nechat Romy pracovat jako Romy, ale dal jim slovácké oblečení, jaké se nosilo mezi sedláky. Hrabě Kaunic je také vybavil oprávněním, že mohou vykonávat kovářské řemeslo nejen na jeho panství, ale i po celé Moravě⁷⁾. Působil na Romy, aby se chovali jako čestní lidé. Nesměli se hádat ani věštit lidem z ruky.

Naproti tomu se k Uherskému Brodu stahovali Romové z Maďarska,

3) Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská, Praha 1579* 30: "Navrátí-li se vypovězený z města opět do něho, ať hrdla ztracením propadá." Ande sako prastapuno paragrafos, so leha dine Roma kijo šelo, has čhindo ada paragrafos. Ctibor Nečas chalol ada har "Relegata", tahat na justično paragrafos. Dikh Ctibor Nečas, *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti, Brno 1991*.

4) Dikh Pavel Kristián z Koldína, c.d. 30

5) Dikh: "... im Brünnerlschen Creys sich abermahlen einigens Landschädliches Zigeiner Gesindel bleiben lassen davon sieben Männer auf den Spielberg, ad opus publicum gebracht, die Weiber aber mit Ihren Kindern zwar anfangs unter Bedrohung scharferer Straffe aus dem Lande vertreiben lassen oder in Spitaler geliefert worden." MZA - MG/ Z-10 Generalia 1706 -1786 fol. 158

6) Dikh: Plechové tabule, na nichž byl vymalován trest Romů. "Šibenice" pocházející z první třetiny XVIII. století.

7) Dikh: "... Vermittelst des erlehrenten Schmied-Handwerks seine Nahrung nicht nur auf meiner Herrschaft Hungar. Brod sondern auch weither in diesen Erb-Margrafthum Mähren suchen dürften." MZA-MG/ Z-10-1706-1786 fol. 347

naskre, the mostesardas le purane lilenca, hoj šaj keren pri hartikaŋi buti pal calo moravsko tham⁷⁾. Mostesarelas le Romen, kaj pes te ikeren har paŋivale manuša, ŋikhaj na tro-man pes te košel vaj te chochavel andal o vasta.

Mamuj oda cidenas pes kijo Uheruský Brod Roma andal Ungri, so la famelijaha Daniel ačhenas angoder jekhetane, har šogora, phrala vaj pheňa, kirve the džamutre. Ando Ungri has Kurucengero mariben (1703-1711),⁸⁾ demađas avri bokh, le manušenge has nalačhes - o Roma džanas pro Čechi pal e famelija te rodel peske feder dživipen.

Pal o prastapune paragrafi na džanenas ništ. O čhibalo Martin Daniel lilas pri famelija the gelas te kerel hartikaŋi buti andro fora the gava. Avle k.roměřížu anglal o majos, o Romňa lile te drabarel le gadženge the le rajenge, mek the khelenas the o rokli upre vazdenas. Džalas pašal o raj justicijar, ta phukađas sa oda le rajeske Kauŋicoske. Čhinel jov ando lila, hoj o Romňa kerde baro dikhiben, so manuš ŋikhaj našti dikhel. Cholarđas pes o baro raj Kauŋic, ramosardas le avri te tradel pral pro rajipen.⁹⁾

So pockerus len dine asi bacht, kaj te phiren te kerel pri buti pal calo moravsko tham, jon kerde bari ladž pre rajeske. Andro berš 1736 - 1737 tikňarenas pes o Roma pro tikne fameliji, kaj pes feder te džidoven pal o gava. Jekhen chudine pro Plumlovsko rajipen, phandle andro astariben u odoj len mukhle te šunen avri.¹⁰⁾

Najangler der phučen o raja le čhibalestar Martin Danielostar: "Phen amenge tro nav, har sal phuro? Havi paŋiv tut ehi? Sal romňaha the keci čhavore hi tut? Soha tut džidoves?

kteří byli dříve spřízněni s rodinou Danielů: švagři, bratři a sestry, kmotři a zeťové. V Uhrách bylo povstání Kuruců,⁸⁾ nastal hlad, lidu bylo zle. Romové se odebrali do Čech za příbuznými, aby si našli bezpečnější život.

O vyhošťovacích zákonech nic nevěděli. Vajda Martin Daniel sebral svoji rodinu a po městech a vesnicích provozoval svoje kovářské řemeslo. Počátkem května přišli do Kroměříže, Romky začaly prostým gádžům i pánům věštit z ruky, navíc tančily a zvedaly sukně. Jistý justiciár, který šel právě okolo, vše udal hraběti Kaunicovi. V dopise mu vylíčil, jak romské ženy uspořádaly tyjátr, jaký se hned tak nevidí. Hrabě Kaunic se rozhněval a přikázal je vyhnat ze svého panství.⁹⁾

Přestože dostali takovou příležitost, že mohli chodit za prací po celé Moravě, udělali svému pánovi velkou ostudu. V letech 1736 - 1737 se rozdělili na jednotlivé rodiny, aby se lépe uživilí po vesnicích. Jednu z nich chytili na Plumlovském panství, vsadili do vězení a vyslyšali.¹⁰⁾

Nejdříve se vyptávali vajdy Martina Daniela: "Řekni nám své jméno, jak jsi starý? Jaké máš vyznání? Jsi ženatý a kolik máš dětí? Čím se živíš? Cožpak nevíš, že Cikáni sem nesmějí, protože se na vás vztahují vyhošťovací edikty?".¹¹⁾

Otázky padaly na vajdu jako déšť. Odpovídal takto: "Jmenuji se Martin Daniel, jsem vajda, je mi 54 let, mám ženu a děti. Provozuji kovářské řemeslo, věřím v Boha, jsem katolík. Víím, že jsou zákony namířené proti Romům, ale vzpomínám si, že tyto zákony se vztahují na Romy z Německa, kteří kradou a špatně se chovají."¹²⁾

Jsme kováři, pracujeme, nikomu nic nebereme, Bůh ví, že jsme dobří

Ta so na džanes, hoj adaj na troman o Roma te avel, hoj pal tumende džan prastapune paragrafi?¹¹⁾

Adese phučle har bršind pere-nas pro čibalo. Jov pale phenelas avka: "Me bučhovav Martin Daniel, me som vajdas (čibalo), mange jepaš šel the štar berš, ehi man romňi the čhavore. Me kerav hartikaňi buti, paťav Mre Devles, som katolikos. Me džanav, hoj o paragrafi džan mamuj o Roma, ale me mange leperav, hoj ala paragrafi džan mamuj o němčika Roma, have čoren the keren so naj-phujes.¹²⁾

Amen sam keribnaskere harťa, amen ňikastar na las ňišť, Mro Devel džanel, hoj amen sam lače manuša.¹³⁾ Hem te-li varekastar vareso lahas, ta amen o gadže marnas. Adaj ande Morava keras amari hartikaňi buti dešefta berš the ňiko amenge na phendās phuj lav."

Romane čhibaleskero uraviben amenge sikhavel, hoj le gadžendar pes sikhlaresas. O čibalo phiravelas stadĩ trine šingunenca, bari hazika (kožich) andal kerdo le bakrane dzarendar, o than ehas ňilaskro le

lidé¹³⁾. Kdybychom někomu něco vzali, tak by nás gádžové hnali.

Na Moravě své kovářské řemeslo provozujeme již 27 let a nikdo nám ještě neřekl křivého slova."

Oblek romského vajdy nám ukazuje, že se přizpůsoboval gádžům. Nosil třírohý klobouk, velký vlněný kožich, modrou látku s prýmký jako maďarský oficír, červené nebo modré kalhoty a vysoké boty. Na kabátě měl knoflíky (velké stříbrné) a řetěz, v ruce hůl.

Jeho žena nosila modrou sukni, bílou zástěru, vestu a halenku, kolem hlavy měla uvázaný bílý nebo červený šátek, boty nosila nízké se šňůrkami.¹⁴⁾

Všichni Romové ale nebyli stejní. Například se tři bratři sebrali a odešli do Maďarska, kde se pohybovali, jak se jim zlíbilo, spali "pod širákem", kde se dalo, prali se, živili se, kdovíjak. V té době vydával král Karel VI. proti Romům jeden vyhošťovací edikt za druhým. Chytili je a zavřeli do vězení.¹⁵⁾

Dokonce se hodná a shovívavá paní hraběnka Kaunicová za ně přimlouvala, aby je propustili na svobodu, ale tribunál v Brně je odsoudil k oběšení.¹⁶⁾ Jejich nedobré skutky

8) Povstání Kuruců probíhalo proti císařské habsburské nadvládě hlavně na Slovensku (tehdy součást Uher) a odtud podnikaly některé menší skupiny nájezdy i na Moravu v letech 1703-1711. Václav Husa, Československé dějiny, Praha 1958. Dik: Jan Herben, Hostišov, Praha 1949.

9) Dik: "...Nachdemewegen der meiner Herrschaft Hungarisch Brod sich aufhaltenden Zigeiner verschiedene Klagen, und Beschwerden an mich gelanget, ...ich hiermit das alle Zigeiner meines Herrschaft raumen, und nicht mehr darinnen geduldet werden sollen ..."
Austerlitz, 28. Sept. 1749
MZA-MG/-Z-10 1706-1786 fol. 349

10) Dik: Avrišuňiben le čhibaleskero Martinoskero, so has harťas pre Plumlovsko rajipen 21. Juni 1737 - Interrogativa: "Martine, Ty jsi v Tvém prvním examinú se přiznal, že jsi poddaný pánu hraběti Kaunicovi, rozený však na Uherský straně, na panství Zoborském, poněvadž ale se to nesrovnává, pověz tehdy jakým způsobem jsi Ty do poddanství pana hraběte z Kaunic a kdy přišel?"
Responsoría: "Nejprve jsme byli poddaní pánu hraběti Zoborovi na panství Šaštínském a jsme až posavád všichni jemú poddaní, po smrti ale jeho poněvadž naši přátelé na panství Uhersko-Brodským se zdržovali, protož jsme se k nim táhli a s nima náš obchod kovářský vedli."
MZA - MG/-Z-10/1706 -1786 fol. 414

11) Dik: Odoj - MZA-MG/-Z-10/1706-1786 fol. 414-415

12) Dik: odoj - detto.

13) Dik: odoj - detto.

primkenca, har ungriko oficiris, e cholov has loli vaj ñilaskri the phiravelas prengre uče. Pre hazika kočaka lancoha, andro vast rovli.

Leskri romñi urelas rokla ñilaskri, parñi leketova, lajblos the halina, pro šero uravelas parno vaj lolo dikhlo phandlo pašal o šero, prengre phiravelas tikne le dorenca.¹⁴⁾

No savore Roma na has jekh har aver. Tahat avka lile pes trin phrala the gele andro Ungri, odoj pes marde, kerde "Spolium" (mariben), phirenas upre tele, sovenas barkaj tel o čhon the džidovenas, ko džanel sostar? Akor mamuj o Roma baro thagar Karel VI. delas avri prastapuno paragrafos jekh pal aver, ta chudine len u phandle ando astariben.¹⁵⁾

Mek e lači bari rañi Kauñicovo orodinelas vaš lenge, kaj len te mukhen avri, ale tribunalis Brnatar čhindas len kijo šelo.¹⁶⁾

Lengro baro chochaviben našti avri pocinelas aňi o rašaj, so lenge kerđas o ulilo lil, hijaba činel jov, hoj ala trin phrala ehas ikerde avri ande paťivali famelija.¹⁷⁾ Ando berš 1753 len umlade.

Vyobrazení trestů, jimiž byli Romové postihováni v Německu v čtyřicátých letech XVIII. století.

nemohl krýt ani kněz, který jim vystavil křestní listy, ač píše, že tito tři bratři byli vychováni v počestné rodině¹⁷⁾. V roce 1753 je oběsili.

přeložil Jiří Pos

Komentář k jazyku:

Text "Kije historija Romengri" je psán v západoslovenském dialektu (autor pochází ze Šaštína). Západoslovenský dialekt z této oblasti je velmi blízký východoslovenským nářečím romštiny. Hlavní rozdíly, které mohou případně ztížit porozumění, spočívají převážně v lexikální oblasti. Lze sem však zařadit i některé další jevy, jejichž charakter přesahuje do jiných oblastí jazyka. Uvádíme seznam odlišností od východoslovenského dialektu, které se v textu vyskytují, ačkoli ne všechny lze řadit čistě pod lexiku. Systémové odlišnosti jsou podtrženy. Připojujeme i věcné výklady některých slov.

attestaci - potvrzení, že jeho nositel dobře vykonává své povolání, dobře se chová apod. Tyto attestace také sloužily jako pasy k volnému pohybu po panstvích.

gubernium - správní orgán na úrovni zemí (Čechy, Morava) s pravomocí vydávat zákony, nařízení apod.

justicijar - soudní zapisovatel

špitála f. - instituce převážně církevní, též vrchnostenská, obdobná chudobinci či sirotčinci, zaměřená na (pře)výchovu

čhinel = pisinel, irinel (psát)

trianda = tranda (třicet)

mukhlas = mukľa (nechal, opustil), 3.os. sg. pf. Západosl. dialekt nemá palatální ("měkké") ľ.

ande, andre = andre (v, do), varianty téže předložky

prastapune paragrafi - vyhošťovací zákony, neol.

aso = ajso (takový)

avrethe = avrether (jinde)

astariben m. = bertena, harešta (vězení)

irinel = visarel (obrátit, vrátit)

irinel pes pale = visafol, avel pale (vrátit se)

har = sar (jak), omezená hlásková responze s-h na začátku slova před samohláskou

havo = savo (jaký, který), viz předchozí pozn.

me = mi, me (ať)

adava = ada (tamten, onen), ukaz. zájm. pro vzdálenější předmět (osobu)

mostesarel = nutit, nařídit, neol.

ikerel = ľikerel (držet, chovat)

14) Dikh: O lil gelo avri - (Oběžník) 28459/ 1784.

MZA-MGI/-Z-10/1706-1786

Dikh tiž: Kōzōs út - Kethano drom, Roma Magazin, Január 1993 Zsuzsa Bodi, A cigányság történetének képi forrásai, s. 12

Dikh pales: Abraham a Santa Clara-Etwas für alle. Würzburg 1700

15) Dikh: O lil (Extractus Clementissimi) 23. Julii 1752

"... So viel es aber das an diesen drey Persohnen in Hungarn bescheheme Spolium anbetrifft..."

MZA-MGI/-Z-10/1706-1786 fol. 458

16) Dikh: "... Von Orth zu Orth herumstreifen, das Lüder von J.V. umgestandenen Viehfresen und überhaupt ein sehr ärgerliche Leben führen, und traget solchemnach dahin an, womit diese 3 Zigeinerische gebrüdere mit der in denen in Anno 1749 emanierter Zigeiner-Patenten ausgemösenen Todtes Straff für gegangen werde."

Ex Consilio Brunae 14. May 1753.

17) Dikh: Odoj - detto.

avring = inšak (jinak, jiným způsobem),
tvořené stejně jako *čačirig* (napravo),
bangirig (nalevo)

pro = peskero (svůj)

pro m. = pindro (noha)

ehi, hi = hin (je), 3.os.sg.+ pl. slovesa *te*
jel (být)

sakaj = šadzík (všude)

ravel (*tele*) = *aravel* /*tele*/, (bořit, odsou-
dit), neologismus vytvořený sémantic-
kým rozšířením výrazu *ravel*

čitrak m. - obraz, neol. /v romském
tisku se ustálil tvar *čitro m.*/

raviben m. - donucení, neol. - viz *ravel*

umladipen m. = umbladipen (oběšení)

phuvkeribnaskero m. - zemědělec,
sedlák, neol.

le, len = len (je), varianty ak. pl. osob.
zájm. *jon* (oni)

hartas m., hartikano = *chartas*,
chartikano (kovář, kovářský), omezená
hlásková responze *h-ch* na zač. slova

tham m. = them (země, kraj)

cidel = *cirdel* (táhnout, tahat)

angoder = *angleder*, *angomis* (dříve,
předtím)

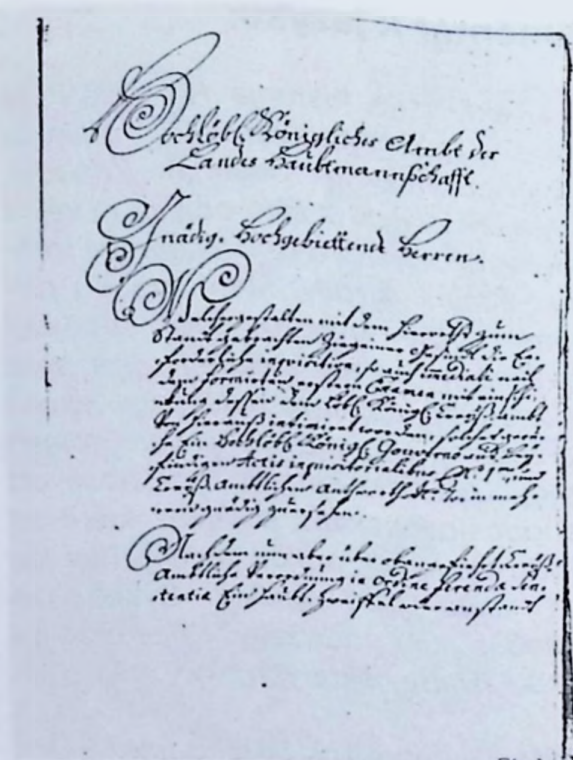
ňišt, ništ, ňiš = *nič* (nic)

lilas = /*li*/a/s/ (vzal), viz mukhlas

gelas = *gej*/a/s/ (odešel), 3. os. sg. pf.
slovesa *te* *džal* (jít), viz mukhlas

Kroměříž = *Kroměřižiste*; u místních
jmen v lokativu se objevuje sufix *-u*,
odpovídají-li na otázku kam?, sufix *-te*
odpovídají-li na otázku kde?

lila = *řila* (listy, dopisy)

MAJESTAT ROMSKÉ KRAJINY

odd. B 1/6 historické	Rok státní 1991	Číslo přílohy 1
Vic Správa kraje, hejtmana *nojeas, hrab. Althana Městodržic Markrab. Morava. ve věci sadržení uvědoměných Cikánů, vyslovující politování nad sadržení těchto Cikánů, neboť tito nejsou skuteční Cikáni, nýbrž poddaní hrab. z Kounic, nemají být proto diskriminováni a dotčení císa. Generálci/patenty z r. 1725/.	Rok vzniku 1737	Signatura B 1/6-A/1737
Original uložen : MIA Brno	originál - kopie	Jazyk německý
	Značka kódu : MIA-M3/Z-10-1./2182/1737 fol. 576-583	

cholardas pes = *cholasarila* (rozzlobil
se), 3. os. sg. pf.

ramosardas = *čhindas*, *irindas* (napsal),
výraz užívaný v některých olašských
dialektech

pral, pal = *pal* (po, za), varianty téže
předložky

džidoven (3. tř.) = *dživen* (žijí), 1. tř.
Sufix *-uv-*, který charakterizuje slovesa
3. tř., má v západosl. romštině tvar *-ov-*.
Na rozdíl od východosl. romštiny se
objevuje ve všech slovesných tvarech,
jeho užívání však často alternuje se
zvyklostmi východosl. romštiny.

Pro srovnání uvádíme paradigmata sloves *siklovel/sikhfol* (učit se) v přít. času pro :

západosl. dialekt	východosl. dialekt
<i>sikhlovav</i>	<i>sikhľuvav</i>
<i>sikhloves</i>	<i>sikhľos</i>
<i>sikhlovel</i>	<i>sikhľol</i>
<i>sikhlovas</i>	<i>sikhľuvas</i>
<i>sikhloven</i>	<i>sikhľon</i>
<i>sikhloven</i>	<i>sikhľon</i>

chudine = chudne (dostali, chytili)

deso = oda (ten), ukaz. zájm. pro bližší předmět (osobu)

bršind = brišind (déšť), v západosl. dialektu se v některých slovech vyskytuje slabikotvorné *r*

bučhol = vičinel pes (jmenovat se)

keribnaskero = buřakero (dělník, pracovník)

hem = sem (vždyť)

hazika f. = gerekos m. (kožich)

ňilaskro = belavo (modrý)

prengre pl. = topanki (boty)

uče prengre = ciracha (holínky)

leketova f. = leketa (zástěra)

lajblos m. = (vesta)

halina f. = vizitka (halenka, blůza)

tikne, tikňarel pes = cikne, cikňarel pes (malí /-é/, zmenšovat se, /roz/drobit se, omezená hlásková responze ti - ci v některých slovech.

tahat = ta (tak)

thagar(is) m. = kralis (král)

pocinelas = pořinelas (platil), omezená hlásková responze ci -ti.

oda = oda, odi (tento, tato), některá zájmena mají shodné tvary pro oba rody: Rom (ten Rom), oda Romňi (ta Romka).

ulilo lil = uřipnaskero řil (křestní list)

Jiří Pos

SUMMARY

Roms on the Kaunitz estate

Certain Rom blacksmith-families had settled on the estates of Moravian aristocrats even before Maria Theresia passed her sedentarisation law. Count Kaunitz, Lichtenstein, etc. provided "their gypsies" with a sort of protective passport (attestace) which enabled them to stay or move within their estates. The Roms on the Kaunitz estate had to wear the same costume as the gadžo villagers. According to the eviction decrees of the Charles the VIth and according to local persecutive regulations (Brno 1701, 1706) the gypsies without "attestace" were not allowed to remain in the country. Warning signs with pictures of a hanged gypsy were placed on the border of the country. If a Rom without an "attestace" was caught, he

was mutilated and evicted. If caught for the second time, the men were hanged or sent to forced labour in the Špilberg galley in Brno and the women and children were sent to "špital" - asylum for orphans, beggars, disabled persons, etc. The Roms kept coming to Moravia from Germany, where they were cruelly persecuted, also from the hunger-stricken Hungary and Slovakia, where after the Kuruc uprising (1706-11) living conditions worsened. The attitude towards Roms differed from place to place according to the tolerance of the local authorities and according to the ability of the Roms to become integrated. While Martin Daniel, a Rom blacksmith, who lived for thirty years in the town of Uherský Brod, was being protected by the town mayor, his distant relatives, three brothers Daniels who took to an itinerant life, were sentenced to the gallows, in spite of the intercession of the Countess Kaunitz.

Václav A. ČERNÝ

ODKUD KAM SE UBÍRÁ "KIRVO"? (etymologická esej)

V čekárně u zubaře jsem listoval česko-slovenským časopisem *Mosty* a mou pozornost upoutal článek o prvním romském slabikáři, a to nejen reprodukcemi půvabných ilustrací, ale i - a možná především - texty k nim. Ostatně i sám název slabikáře Romano hangoro poutá mou pozornost armenisty a kaukazologa a velmi blízce mi znějí slova *thav*, *them* a zejména *thagar*, uvedená na reprodukované stránce se spřežkou *th*. Ale to není jediný důvod, proč o nich chci hovořit. Hned vysvětlím proč:

Thav (nit, vlákno). Srov. arménské *thav* (srstnatý, chlupatý, vlasatý, ochmýřený).

Tato etymologie je velice sporná, společná je tu pouze ta chlupatost nebo ochmýřenost (na druhé straně tuto vlastnost mají tobočky bavlny, z nichž se mohou dělat nitě, ale pro starou Arménii byla pro výrobu nití jistě charakterističtější vlna), lze tedy její pravděpodobnost pokládat za velice nízkou.

Them (země, stát). Srov. arm. *them* (oblast, kraj, diecéze). Zřejmě z arménštiny je převzato gruzínské *them* (horalská občina), a možná též čerkeské *tháma* (část vesnice, čtvrť ve vesnici - obydlená zpravidla členy jednoho rodu nebo klanu). V arménštině jde ovšem o výpůjčku z řeckého /byzantského/ *thema* (správní vojenská jednotka).

Tento případ je ovšem zcela jasný a správnost této etymologie je stoprocentní.

Thagar (král). Srov. arm. *thagavor* (král), /tak psáno, vyslovováno *thakavor*/. Je to slovo složené z *thag* (koruna) a *berel* (nosit), tedy "korunonoš", při čemž slovo *thag* je ovšem semitské, nejspíše syrská výpůjčka, srov. též arabské *tádž*.

Také tuto etymologii je třeba pokládat za naprosto spolehlivou, ostatně stejně jako v případě předcházejícího slova *them* byla už dávno konstatována. Je tu ovšem jedna věc, nad kterou by stálo zato se zamyslet, protože by mohla přispět k poznání romské historie. Bylo by totiž pochybné představit si, že slovo *thagar* bylo přejato z literatury nebo folklóru, Romové je bezpochyby přejali z mluvené řeči. Museli tedy procházet Arménií v době, kdy tam ještě existovali králové. Poslední arménské království - Kilikijské - zaniklo roku 1375, což znamená, že se slovo *thagar* muselo do romštiny dostat před tímto datem.

Hangos (hlas), ale *hang*, pl. (melodie). V arménštině slovo *hang* znamená - melodie, intonace, stejný význam má i gruzínské *hang*, kde *-i* je koncovka nominativu. Oboje je převzato ze staršího perského *hang* (melodie, tónina, intonace), v moderní perštině má toto slovo podobu *áhang*.

Slovo *hangos* ovšem mohlo být převzato přímo z perštiny, považoval bych však za pravděpodobnější arménské zprostředkování, hlavně z historických důvodů (pokud ovšem nejde o slovo etymologicky indické).

Kirvo (kmotr). Historie tohoto romského slova, posledního u kterého se chci pozastavit, je - třebaže rovněž nějakým způsobem souvisí s arménštinou - pravděpodobně složitější. Slovo *kirvo* nepochybně odpovídá arménskému *khirva*, které nejmodernější (východo)arménský výkladový slovník vykládá takto: "*Khirva*, subst. (dial.) kmotr, přítel, blízký známý (zpravidla se připojuje za osobní jméno, nejčastěji při oslovení Kurda nebo Turka)".

Pozorujeme rozdíl: arménská forma začíná aspirovaným *kh*, zatímco romská má na počátku *k*. Kde se ten rozdíl vzal? Jsem v pokušení vysvětlit jej trochu dobrodružným způsobem: V arménštině je toto slovo ojedinělé a nemá odvozeniny, není doloženo ve staré (klasické) arménštině a jeho užití je zcela specifické, jde tedy zřejmě o výpůjčku. Avšak odkud? V žádném ze sousedních jazyků jsem takové slovo nezjistil, zná je, pokud vím, hovorová ázerbájdžánská turečtina (a pravděpodobně též jiné východoanatolské dialekty), ale tam jde zřejmě o výpůjčku z arménštiny. Mohlo by však docela dobře jít o výpůjčku z romštiny!

Arménské *k* bylo totiž historicky (a v některých dialektech dosud je), nejen neaspirované, nýbrž především glotalizované, to byl jeho hlavní distinktivní rys. Romské *k*, které není a zřejmě nikdy nebylo glotalizované, mohlo být v arménštině zcela dobře interpretováno jako aspirované - takových příkladů známe bezpočtu. Jaký původ by však v takovém případě mohlo mít slovo romské? Nevylučoval bych takovou etymologii: Je známo, že řecké ypsilon bylo v byzantské době vyslovováno jako *ü*, a to bylo v arménštině, gruzínštině a patrně i v některých jiných jazycích interpretováno zpravidla jako dvojhláska, v arm. *iw*, srov. *Kiwregh* - moderní *Kjuregh* (Kyrillos, Cyril), v gruzínštině *wi*, srov. *Kwirike* - moderní *Kvirike* (Kyriakos, Cyriák). Řečtina byla v té době v Arménii i Gruzii druhým liturgickým jazykem a její znalost byla velice rozšířena. Nelze sice předpokládat, že by Romové patřili v Arménii ke vzdělané vrstvě, ale je pravděpodobné, že měli sklon přejímat různé zdvořilostní formy a výrazy, protože je ve styku s okolím potřebovali. A oslovení *kyrie* (pane), vyslovované ovšem po arménsku *kiwrie*, k nim mohlo docela dobře patřit. Odtud pak už jen krůček k metatezi *kirwo*. Koncovka *-o* může být buď změněným koncovým vokálem řeckého vokativu *-e*, nebo nějakou zvolací částicí.

Významový posun od zdvořilého pane k sousedskému kmotře není tak velký, abychom si jej nedovedli představit (ostatně i Kecal v Prodané nevěstě zpívá: "Tak vám povím, pane kmotře"). V arménštině je tento zdvořilostní nádech slova *khirva* ještě zřejmý z jeho užití např. v Abovjanově románu Rány Arménie, což je první novoarménský román (1858), kde se tak oslovuje khanaherský starosta, tedy osoba velice vážená, a nikoli Kurd nebo Turek.

V tomto případě je tedy souvislost zřejmá, nejistá je však etymologie a směr převzetí. Proč bychom se však měli domnívat, že romština byla vždy jazykem přejímajícím? V každém kontaktu jazyků lze předpokládat působení oboustranné, i když ne oboustranně stejně významné. Slovo *kirvo* by mohlo být jedním z oněch výrazů, které se přes romštinu dostaly do jiného jazyka, v tomto případě z řečtiny do arménštiny.

Dovolil jsem si, v tomto kratičkém - spíše eseji než pojednání - nadhodit některé problémy týkající se etymologie romských slov, které jsou podle mého názoru obecnějšího charakteru. Jak je zřejmé, správnost řešení nebyla pro mne prvořadá, důležitější se mi jevily otázky metodické. Úkolem etymologie totiž není pouze zkoumání v historii jazyka, nýbrž i v historii etnika, které ho užívá. A pak není ani tak

důležité zjistit, z kterého jazyka to které slovo pochází, nýbrž především prostřednictvím kterého jazyka, na kterém místě, v které době a za jakých okolností bylo přejato. O historii ovšem vypovídá obojí, ale jednou o historii - dejme tomu - putování etnika a podruhé o historii jeho kultury, řemesel, ekonomiky a mnoha dalších, nesmírně důležitých věcech. A to je třeba, podle mého názoru, mít na zřeteli.

K AUTOROVÍ:

PhDr. Václav A. Černý, CSc. (nar. 1931 v Praze) je náš přední kaukazolog. Kromě vědecké práce se věnuje překladatelské činnosti. Překládá beletrii z gruzínštiny, arménštiny, čerkesštiny. V jeho překladech vyšlo třicet knih, z nichž největší popularitu si získala díla vynikajícího gruzínského autora Othara Čiladze: *Půjdu za svým hněvem* (vyšlo v Odeonu, 1978) a *Kainovo znamení* (rovněž v Odeonu, 1984). Literární předloha slavného filmu *Pokání* v režii Thengise Abuladzeho byla rovněž přeložena V.A. Černým. V Odeonu vyšel (r. 1982) i překlad z arménštiny *Osévač černých brázd* od Aksela Bakumse. Romštinu považuje V.A. Černý za nesmírně zajímavý a z lingvisticko-kulturního hlediska důležitý jazyk, s nímž se seznámil v rámci svých teoretických lingvistických studií.

ZUSAMMENFASSUNG

Woher kommt "Kirvo"?

Einige Zusammenhänge des Roma vor allem mit dem Armenischen sind auffällig. Im Falle von Romani thav "Fəser" / arm. thav. "behaart" sind noch Zweifel vorhanden. Bei Romani them "Land" / arm. them "Gebiet" bzw. Romani thagar "König" / thagavor "dss." gelingt die Ableitung sauber. Daraus entsteht unter Berücksichtigung

der Dauer der Existenz armenischer Königreiche ein Beitrag zur Wanderungsgeschichte der Roma. Weitere Zusammenhänge sind Roma hangı (Pl.) / arm. hang / grusin. hangı / altpers. hang "Melodie" und Romani kirvo "Pate" / arm. khirva "Pate, Freund". Letzteres könnte über das Romani mit unglotalisiertem k > kh aus dem altgriech. kyrie "Herr" mit -yr- > -lwr- > -irw- und unkompliziertem Bedeutungswandel herkommen. Zur Geschichte einer Sprache gehört also immer die seiner Träger.

Gejza DEMETER

KIRVO KMOTR

S'oda hin kirvo? Kirvo perdal o Roma hin igen but. Kaj te achaŕon vakerá tumenge pal leste agorestar.

Sar uŕol o čhavoro, keren leske boňa. No a ke oda lenge kampil kirvo. Le čhavoresskoro dad džal ke oda manuš, ke savo sas angl'oda, midig o čhavoro uŕila, a phenel leske, kana jela boňa. Avka pitne džal ke kirvi a phenel sa the lake. Akana vakerava, sar oda hin ke amare Roma, aŕe gondolinav, hoj avka pitne hin ke savore.

Soske len le čhavoresseske kirven? Vašoda, kaj leske te šigitinen, te bo leske o dad abo e daj merenas. A mek vareso. Ke amende o Roma lenas le čhavoresseske kirven, kaj mek korkore sas čhavore. Sas lenge eŕta, ochto abo deš berš. Le čhavoress lenas kirveske vašoda, te bo o dad e daj merenas, ta le kirveskero dad daj lenas le čhavoress ke peste, kaj o cikno "kirvo" pes leha te bavinel. Vaš kajso ternoro kirvo abo kirvi džanas andre khangeri o phure. O dad abo e daj.

Ke amende o Roma kidenas kirvenge the gadžen, bo džanenas, hoj o gadže peskere krešňatkoske vareso dena, hoj les na mukena te meren bokhate, te pre leste jela bari briga.

Oda d'ives, kana sas boňa, ta e kirvi anelas le čhavoresseske varesave renti-ci the perinka. O kirvo delas love, kaj le krešňatkoske vareso te cinen. Ole d'ivesestar maškar peste chudenas te dvojinen a oda jekh, či le dadeske abo la dake sas saranda berš a le kirveske štar abo deš. Maškar peste peske vakerenas kirvo, kirvi a šoha peske na čhinenas paŕiv, bo bi len vašoda o Del pokarinelas.

Ačholas pes, hoj pes o romňa povese kedinenas, aŕe imar pre aver d'ives džanas jekh pal aver a mangelas pes, kaj peske jekh avrake te odmuken. O murša pes na vese kedinenas šoha. Ačholas pes, hoj o čhavoro (o krešňatkos) pes marelas peskere kresnone dadeha abo daha (bo sas lendar ča duj - trin berš terneder) a akor le čhavoress leskero kresno dad šaj marelas, a te na kerelas oda ov, ta les marelas leskero dad. Aŕe kada pes ačholas igen frima.

O kirvo abo e kirvi davkerenas peskere krešňatkoske križma. Križma, oda hin vareso, pre soste peske o krešňatkos leperel celo dživipen. Chudel la, kana les hin leskoro d'ives: phenava, kana džal peršo d'ives andre škola, abo kana les hin uŕipnaskero d'ives, phenava, dešupandž abo biš berš. Aŕe oda nane savoro. Sar le kirveskero, la kirvakero krešňatkos lel romňa, ta o kirvo cinel le krešňatkoske - muršoreske: ancugos, bokaŕči, gad the mašŕa; čhajorake: renti, bokaŕči the šlajiris. E kirvi cinel tiš oda, aŕe mek mušinel te cinen

angrušta. Šoha len na tromal te cinen o kirvo, bo bi jenas so dujdžene bibachtale.

Te le kresňatkoskero kirvo abo kirvi merel, na doužarel lengero bijav, ta o krešňatkos oda dčives džal ke le kirveskero (la kirvakero) hrobos. Te hiňi čhajori, ta thovel pro hrobos luludži, avka sar bo le dadeske a phenel: "Adačives lav romes, ta avlom ke tumende, kaj tumenge les te sikhavav a te dav tumenge kadi luludži." Te hino muršoro, ta lel jekh caklos thardži, čhivel la pro hrobos a phenel: "Pijen, mro kirvo, adačives lav romňa a tumen pes na dodžidžan, ta avlom la tumenge te sikhaven."

Choč bo le krešňatkos jelas imar čhave a jelas leske na džanav keci berš, uše hino perdal leste leskero kresno dad vareko, kas mušinel te den pačiv, može mek feder sar peskere dades abo peskera da. Sem na hjaba chudel paš o krestos nav pal o kirvo (pal e kirvi). A oda hin ke amende igen but. Feder može, te phenava sas igen but, bo adačive imar nane avka, sar sas čirla. Adačive imar o Roma bisteren maj pre savoreste the pre oda, so lendar kere-las pačivalo the gočaver nipos. Keren le čhavage boňa, afe o kirve imar nane oda, so sas čirla. Choč džanen, hoj oda hin baro binos, te odphenen kirvipen, the avka oda kola barvaleder Roma keren, bo na kamen te len pre peste oda, hoj mušinenas varekaske te šigitinen. Ola čoreder odphenen vašoda, bo len nane love aňi pro boňa, aňi pre križma a aňi pro bijav. Ladžan pes, ta avka odphenen.

Te o Roma kamen te džal anglal, te kamen te arakhel peskero than maškar aver manuša, kampil lenge te arakhel pale odi čirlatuňi romaňi pačiv, so le Romen řikerelas upre. Vašoda kamás le ternenge te leperen lačho the šukar romipen, kaj les te na bisteren. Te avahas jekh avreske, so sas čirla kirvo kirveske, elas bi amenge lačhes.

východoslovenský dialekt od Humenného

Kdo je to kmotr? Funkce kmotra má u Romů velký význam. Abyste tomu rozuměli, povím vám o něm od začátku.

Když se narodí děťátko, dělají se křtiny. K tomu je potřeba kmotr. Otec dítěte jde za člověkem, se kterým se domluvil už před tím, než se děťátko narodilo, a řekne mu, kdy budou křtiny. Podobně jde za kmotrou a řekne všechno také jí. Povím vám, jak to je u našich Romů, ale myslím si, že právě tak je to u všech.

Proč se chodí dítěti za kmotra? Proto, aby mu kmotr pomohl, kdyby mu zemřel otec nebo matka. A ještě něco. U nás Romové brali dítěti kmotry, kteří ještě sami byli dětmi. Bylo jim sedm, osm nebo deset let. Děti se vybíraly za kmotry proto, aby si kmotrovi rodiče vzali dítě k sobě a aby si s ním kmotr hrál v případě, že by dítěti zemřeli jeho rodiče. Za mladičkého kmotra nebo kmotru šli do kostela staří. Otec nebo matka.

U nás si Romové brali za druhé kmotry také gádže, protože věděli, že gádžo svému kmotřenci něco dá, že ho nenechá zemřít hladu, pokud by se dostal do nesnází.

V den křtu přinesla kmotra dítěti nějaké oblečky a peřinku. Kmotr dával peníze, aby kmotřenci něco koupili. Od tohoto dne si kmotři začali mezi sebou vykat a bylo jedno, zdali otcovi nebo matce bylo čtyřicet let a kmotrovi čtyři nebo deset. Říkali si

mezi sebou kmotře, kmotro a nikdy se navzájem neuráželi, protože by je za to Bůh potrestal.

Stalo se, že se ženy pohádaly. Ale už příští den šly jedna za druhou a prosily se navzájem o odpuštění. Muži se nikdy nehádali. Stávalo se, že se kmotřenec popral se svým "křestním otcem nebo matkou", protože byl jen o dva - tři roky mladší než oni. V tom případě mohl také kmotr dítě potrestat, a když to neudělal on, tak ho ztrestal jeho otec. Ale to se stávalo velmi zřídka.

Kmotr nebo kmotra dávali svému kmotřenci "křižmo". Křižmo je něco, na co si kmotřenec pamatuje celý život. Dostává je k významnému dni, například když jde poprvé do školy nebo když má patnácté nebo dvacáté narozeniny. Ale to není všechno. Když se kmotrův, kmotřin kmotřenec žení, koupí mu kmotr oblek, boty, košili i kravatu; kmotřence šaty, boty a závoj. Kmotra kupuje totéž, ale navíc musí koupit prstýnky. Nikdy je nesmí koupit kmotr, protože těm co se berou, by to přineslo neštěstí.

Když kmotr nebo kmotra zemře a nedočká se svatby, jde kmotřenka ve svatební den ke kmotrovu (kmotřině) hrobu a položí na něj kytku, stejně jako by to udělala na hrobě otcově, a řekne: "Dnes se vdávám, a proto jsem přišla za vámi, abych vám ho ukázala a abych vám dala tuhle kytičku." Pokud je to chlapec, vezme láhev pálenky, vylije ji na hrob a povídá: "Pijte, můj kmotře, dnes se žením a vy jste se toho nedožil, tak jsem vám ji přišel ukázat."

Kdyby měl kmotřenec své vlastní děti a bylo mu nevím kolik let, pořád je pro něho kmotr někdo, komu musí prokazovat úctu - snad ještě větší než vlastnímu otci nebo vlastní matce. Ne nadarmo získává při křtu jméno po kmotrovi (po kmotře). A to je u nás hodně časté. Možná bude lepší, když řeknu - bylo hodně časté, protože dnes už není tak, jak bylo kdysi. Dnes už Romové zapomínají skoro na všechno, také na to, co z nich dělalo čestné a moudré lidi. Dělají dětem křtiny, ale kmotři už nejsou tím, čím byli dříve. I když vědí, že je velký hřích odmítnout kmotrovství, přesto to dělají. Ti bohatší proto, že na sebe nechtějí vzít zodpovědnost. Ti chudší odmítnou proto, že nemají peníze na křtiny, na křižmo a ani na svatbu. Stydí se, a proto odmítnou.

Chtějí-li Romové pokročit kupředu, chtějí-li si najít své místo mezi lidmi, musí znovu najít dávnou romskou čest, která je vždy držela nahoře. Proto bych rád připomněl mladým to, co je na "romipen" dobré a krásné, aby nezapomněli. Kdybychom si byli navzájem tím, čím dříve byl kmotr kmotrovi, bylo by nám dobře.

přeložila Milena Alinčová

POZN. REDAKCE:

Funkce "kirvo" (kmotr) byla v tradiční romské komunitě nesmírně důležitá. Svědčí o tom příspěvek Gejzy Demetera. Říká se ovšem: Roma nane jekh, sako peskero fikerel. (Romové nejsou stejní, každý si uchovává své zvyky).

Zvyklosti spojené s "kirvipen" (kmotrovstvím), které popisuje Gejza Demeter, se praktikují v oblasti Dlhého nad Cirochou, kde autor vyrůstal. Je možné, že v jiných krajích se dodržují zvyklosti odlišné. Budeme vděční čtenářům, přispějí-li informací o tom, jakou roli hraje "kirvipen" v jejich příbuzenstvu, v jejich lokalitě, jaké jsou povinnosti kmotra, jak se k sobě "pařivale kirve" (slušní, počestní kmotři) musí chovat a podobně. Těšíme se na váš příspěvek.

K AUTOROVÍ:

Gejza Demeter je novinář a romsky píšící autor. V roce 1992 mu vyšla ve vydavatelství "Romaňi čhib" útlá sbírka hororových próz pod názvem "O mule maškar amende" (Mrtví mezi námi), Praha, 1992.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Taufpate

Die Hauptfunktion des Taufpaten ist, im Todesfalle eines Elternteils zu helfen. Von der Taufe an siezen sich die Paten und die Eltern, und sie sollten sich immer anständig gegeneinander verhalten. Beliebt sind "Gadsche" als Paten. Das Patenkind bekommt ein kleines Geschenk zur Taufe, bei einem bedeutenden Anlaß im Laufe

seiner Kindheit erhält es jedoch noch einen "križmo", ein Geschenk, das an die Patenschaft erinnern soll. Sodann erfolgt noch ein Teil der Hochzeitsausstattung durch die Paten oder gegebenenfalls eine "Vorstellung" des Partners vor dem Grab des Paten. Zunehmend wird heute leider die Bitte um Patenschaft aus Verantwortungs-scheu oder Geldmangel abgelehnt.

Die Roma sollten jedoch zu ihrer Ehre zurückfinden.

Hana ŠEBKOVÁ

ROMSKÁ HUMORNÁ VYPRÁVĚNÍ

Anekdoty, vtipy, fóry jsou snad jediným, posledním živým ústně slovesným žánrem v dnešních evropských kulturách. Jsou v naprosté většině anonymní, oblíbené snad ve všech sociálních vrstvách, rychle se šíří a mají několikerou funkci. Jednu z nich jsme zvláště dobře poznali v době nedávno minulé - za socialismu. Tehdy se vtipům a anekdotám - zvláště těm politickým či o policajtech - velmi dobře dařilo a vznikaly jako houby po dešti. Byly reakcí na režim, na společenskou skutečnost, v níž jsme se necítili dobře, byly jakýmsi pokusem o únik před vnějším tlakem, stereotypem, před fikcí o budování dokonalé budoucnosti, která - jak jsme stále zřetelněji cítili - mizela v nedohlednu.

Po pádu režimu v roce 1989 si mnozí posteskli, že anekdoty vymřely. Není to pravda, nevymřely, jen se změnil jejich obsah.

Ubylo sarkasmu a ironie, a i když stále zesměšňují špatné lidské vlastnosti, stále reagují na paradoxy a absurdity doby a lidské společnosti, častěji je jejich smyslem uspokojování potřeby pouhé zábavy a rozptýlení.

Z hlediska cílů a funkcí lze říci, že univerzálním cílem vtipů, anekdot a humorek je pobavit, rozesmát, překvapit nebo šokovat. Podle okolností a aktuálních potřeb se pak přidávají další sociální a psychologické funkce, neboť při překonávání životních obtíží, vnějšího tlaku, pocitu méněcennosti a jiných nesnází, které se nedají momentálně změnit, pomáhá člověku odjakživa a ve

všech etnokulturních a sociálních společenstvích humor. Tento humor - ať už moudrý, duchaplný, nebo ironický či sebeironizující, nevázaný či hrubozrný - představuje jakousi psychologickou pojistku proti přetlaku, osvěžující únik před tíživou společenskou situací.

Zamyslíme-li se po tom, co bylo řečeno, nad tradičně neutěšeným a tíživým postavením Romů v kterékoli majoritní "gádžovské" společnosti a v kterémkoli historickém období, dá se předpokládat, že ve svých humorných ústně slovesných útvarech budou chtít povznést své trvale a systematicky deprimované skupinové sebevědomí, že budou chtít ukázat svou intelektuální převahu či jiné mimořádné schopnosti a že budou chtít alespoň ve svých představách vítězit nad tvrdou a pokořující realitou života a nad těmi, kteří se pyšní svou kulturní, sociální, civilizační a vzdělanostní převahou.

A tak zatímco si "gádžovské" anekdoty brávají na mušku politiky, policajty, příslušníky jiných etnických, kulturních, sociálních či profesních skupin, velká část romských anekdot si bere na mušku "gádže" a jejich instituce: náboženské (farář, kostelník) či světské (král, hrabě, starosta, sociální pracovníce, šéf v zaměstnání - obvykle "gádžo") apod., ale i Romy z jiných skupin, z jiných vesnic nebo jiných "kast".

Oba světy - romský i "gádžovský" - ač stojí tak často proti sobě, však nežijí v úplné izolaci, a tak se nezřídka stává,

že tatáž anekdota je diametrálně obrácena a transponována z jednoho prostředí do druhého a jen těžko lze určit, v kterém z obou světů se zrodila.

Není výjimkou ani to, že zcela evidentní "gádžovská" anekdota o Romech koluje (často přeložena do romštiny) i mezi Romy, což svědčí o schopnosti sebeironie i o tom, že onen prvotní, hlavní cíl anekdoty, totiž pobavit a rozesmát, byl silnější než obava z vlastního zesměšnění.

Za bývalého režimu kolovaly například jak v neromském, tak v romském prostředí anekdoty následujícího typu:

Jekhe Romes kamenas te lel andre strana, bo o Rom len andre strana mek na sas. Ta vičinde les, kaj te thovel tele o skuški. Phenen: "Akana mušines amenge trin otazki avri te phenel. Sikhavaha tuke trin fotki a tu amenge phenaha, či prindžares kole manušen."

Peršes leske sikhaven le Marxos, phučen: "Prindžares les?" O Rom dikhel, dikhel - na prindžarel les.

Pašis leske sikhaven le Engelsos: "A koles prindžares?" Aňi koles o Rom na prindžarel. Ta leske sikhaven le Leňinos. O Rom imar chal choři, lel avri jekh fotka andal e žeba, sikhavel lenge: "Džanen, k'oda, sudruhale?" O gadže na džanen. "Ta oda o Lacis, amaro bračošis." Sikhavel aver fotka, pale ňiko na žanel. Ta o Rom phenel: "Oda o Feris, amaro cimbalmošis. No dikhen, udruhale, tumen prindžaren tumari banda a me prindžarav miri banda."

*Ján Slepčák, Praha 1985
zaznamenala E. Žlnayová*

Jednoho Roma chtěli přijmout do strany, protože ve straně ještě žádného Cikána neměli. Pozvali ho tedy ke zkouškám a povídají: "Musíš nám zodpovědět tři otázky. Ukážeme ti tři fotky a ty nám povíš, kdo na nich je."

Nejprve mu ukážou portrét Marxe a ptají se: "Znáš ho?" Rom si ho prohlíží, prohlíží - nezná.

Pak mu ukážou fotku Engelse: "A tohoto muže znáš?" Ani jeho Rom nezná. Nakonec mu ukážou Lenina. Rom se už dopálí, vytáhne z kapsy také jednu fotku a ptá se: "A vy víte, kdo je to, soudruzi?" Gádžové nevědí. "Tak to je Laci, náš violista." Pak ukáže další fotku - zase nikdo neví. A tak Rom povídá: "To je přece Feri, náš cymbalista! No vidíte, soudruzi! Vy znáte svou bandu a já znám zase svou bandu."

přeložila Hana Šebková

O Rom avľa kijo slugadža, akana o slugadža džan pro cvičeňis. O bared-
er phenel: "Vpravo vbok!" Savore slugadža visaľon pre čači sera, ča o Rom
pre balogno sera. Paľis o bareder phenel: "Vlevo vbok!" u savore visaľon pre
balogno sera, aľe o Rom pre čači sera.

Ta o bareder vičinel: "Soske visaľos visardes? Na džanes čechika?
Savore slugadža visaľon andre jekh sera, ča tu jekhoru visaľos mindig vi-
sardes!"

"No mištes," phenel o Rom, "aľe so te o neprjaťeľis avela avra seratar!"

*Helena Demetrová, Praha 1982
zaznamenala M. Hübschmannová*

Rom nastoupí vojenskou službu a hned mají cvičení. Desátník velí: "Vpravo
vbok!" Všichni vojáci učiní vpravo vbok, jen Rom se otočí nalevo. Pak desátník velí:
"Vlevo vbok!" a všichni učiní vlevo vbok, jen Rom se otočí napravo.

Desátník tedy zakřičí: "Proč se pořád obracíš na opačnou stranu? Copak
nerozumíš česky? Všichni vojíní se točí na správnou stranu, jen ty jediný na opač-
nou!"

"No právě," povídá Rom, "ale co když se nepřítel objeví z druhé strany?"

přeložila Hana Šebková

Jaké jsou další podmínky pro vznik
anekdot a vtipů u Romů? Společenství
slovenských Romů, kteří až donedávna
žili pospolitě v komunitách, zejména na
východoslovenském venkově (kde
ostatně mnozí tak žijí doposud), si
zachovalo ještě mnoho ze své kultury.
Přispívala k tomu jejich poměrná izolo-
vanost od okolního obyvatelstva,
vysoká negramotnost a nedostupnost
jiných zdrojů zábavy (divadlo, kino, tele-
vize). A tak žili ještě donedávna romští
lidoví vypravěči, kteří měli velký reper-
toár nejrůznějších vyprávění. Jejich
"nejvyšším" žánrem byly tzv. VITEJZIKA

PARAMISA (hrdinské příběhy), příle-
žitostně však vyprávěli i CHARNE
PARAMISA (krátké báchorky), obvykle
humorné - PHERASUNE PARAMISA,
ale i strašidelné, nejčastěji o zkušenos-
tech s duchy zemřelých - PAL O MULE,
případně DŽUNGALÉ PARAMISA (vul-
gární anekdoty)¹.

Vyprávění bylo náplní nejrůznějších
společných posezení, jichž se účastnila
široká rodina, příp. určitá část osady,
bez rozdílu věku a pohlaví. Došlo-li
však na oblíbené DŽUNGALÉ
PARAMISA, děti musely odejít
Důkazem je následující anekdota:

Avel o Rom khere u phenel la romňake: "Phená tuke jekh hadka. Džanes
s'oda: Upral hladko, andral dzaralo?"

"Ta šerboritka", phenel e romňi.

1) *Podrobný přehled a charakteristika jednotlivých ústně slovesných žánrů východoslovenských Romů*
- viz článek M. Hübschmannové: *Oral folklore of Slovak Roms*, in *LACIO DROM*, dodatek k číslu 6,
1985.

2) *Při některých situacích, jako např. vartování u zesnulého, sedávají muži a ženy odděleně.*

"Mišto," phenel o Rom. "A s'oda hin: Andral cindo, avral dzaralo?"

"Ta na ladžas anglo čhave?"

O Rom bičhaďa le čhaven avri, ča koda nekcikneder pes garuďa tel o haďos.

"Ta akanak šaj phenes, s'oda," phenel e romňi.

"S'oda? Ta e jakh!"

O cikno Kaloro chuťel avri telal o haďos, vičinel le čhaven, so sas avri: "Ča aven arde! Oda nane koda vecos, so tumen mišlinenas!"

*Elemír Baláž, Praha 1987
zaznamenala M. Hübschmannová*

Přijde Rom domů a povídá ženě: "Dám ti hádanku: Zvenčí je to hladké a uvnitř chlupaté, co je to?"

"Šípek," odpoví žena.

"Správně," povídá Rom. "A co je tohle: Uvnitř je to vlhké a zvenčí chlupaté?"

"To se nestydíš před dětmi?"

Muž tedy pošle děti ven, jenom ten nejmladší se schová pod postel.

"Tak teď mi můžeš říct, co to je," povídá žena.

"No co by to bylo? Přece oko!"

Malý Kaloro vyskočí zpod postele a volá na ostatní děti: "Pojďte dovnitř, to není to, co jste si myslely!"

přeložila Edita Žinayová

Jiný příklad - tentokrát skutečně vulgární anekdoty:

O rom avel khere, chudňa e viplata, ta e romňi leske phenel: "De love, o čhave bokhale, nane amen so te chal."

Ta o rom lake phenel: "Tu ča pal o love siďares! Avľom andal e buťi, ta peršo man de te chal, bokhalo som."

Ta e romňi les del posledna bandurki, mas, užarel, kana la o rom dela love. Ov chaľa, čaľiľa, paľis phenel: "Av manca andro gendalos!" Ta geľľa leha andro gendalos, ov iľa o love, sikhavel len andro gendalos, phenel: "Dikhes, kola, so andro gendalos, kola tire. A kala, so kadaj mande, kala mire."

Pre aver ďives avel o rom khere, e romňi takoj les del te chal: o riski, o kachňora, savoro. O rom ča poravlas o jakha, aľe na phendľa nič.

Avka pregeľľa calo kurko, e romňi sako ďives leske delas te chal masa, zumina, kľončki, kolbasi. No ta imar leske na delas, phuťel: Šun arde, romňije: Khatar tut hin o love? Sem me tut žadna love na diňom a tut hin furt so te chal, furt so te tavel?"

Ta e romňi leske phenel: "Ča av manca andro gendalos!" Geľľa laha andro gendalos, e romňi hazďňa e rokľa u phendľa: "Ta dikh: Kodi, so andro gendalos, ta kodi tiri. A kadi, so mande, ta le jatkariskeri!"

*Marta Horvátová, Tanvald 1986
zaznamenala E. Žinayová*

Přijde Rom domů, zrovna bral, žena mu tedy povídá: "Dej mi peníze, děti mají hlad, nemáme co jíst."

Rom nato: "Ty se třeseš jen na peníze. Přišel jsem z práce, tak mi dej nejdřív najíst, mám hlad."

Žena mu tedy dá poslední brambory, maso, a čeká, kdy jí dá muž peníze. Ten, když se pořádně nají, povídá: "Pojď se mnou k zrcadlu!" Jde s ním tedy k zrcadlu. Tam muž vytáhne peníze, ukáže jí je v zrcadle a povídá: "Ty, které vidíš v zrcadle, jsou tvoje a ty, které mám v ruce, jsou moje."

Na druhý den přijde muž domů, žena mu hned dá na stůl řízky, kuřata, všechno možné. Muž se diví, ale neřekne nic.

Tak přejde celý týden. Žena mu každý den dá na talíř maso, polévku, vepřová kolena, klobásy. Nakonec mu to už nedá a zeptá se: "Poslouchej, ženo, odkud bereš peníze? Vždyť jsem ti žádné peníze nedal, a ty máš pořád z čeho vařit!"

Žena nato: "Tak pojď se mnou k zrcadlu!" Jde s ní tedy k zrcadlu, žena zvedne sukni a povídá: "Ta, kterou vidíš v zrcadle, ta je tvoje. A ta, kterou mám já, ta je řezníkova!"

Přeložila E. Žinayová

Přestože dnes s prudkým nástupem sdělovacích prostředků tradičních lidových vypravěčů ubývá, kratší ústně slovesné žánry žijí a rozvíjejí se dále a můžeme je slyšet při jakémkoli společném posezení s Romy. Kromě toho je stále živá i tvorba lidových písní. Je tedy samozřejmé, že v prostředí bohatém na ústní slovesnost jsou romská humorná vyprávění formálně i tematicky mnohem rozmanitější než onen poslední žijící neromský slovesný žánr - vtip, anekdota.

Hlavní formální rozdíl mezi "gádžovskou" anekdotou či vtipem a anekdotami a humorkami romskými je dán obvyklými situacemi, v nichž se vyprávějí. Zatímco si "gádžové" vyprávějí anekdoty jen při náhodných setkáních, v dopravních prostředcích, čekárnách, na pracovištích, ve škole, při krátkém společném obědě apod., pro vyprávění humorných příběhů u Romů existují i jiné podmínky: Vyprávění je často náplní společných posezení (před domem, u ohně...), zejména pak formalizovaných sešlostí, jakými jsou např. třídní vartování u zesnulých, svatby, křtiny apod.

Typická "gádžovská" anekdota je útvar většinou monotematický, kompaktní, lakonický, poměrně neměnný, bez velkého množství variant. Obsahuje obvykle jednu základní historku (myšlenku, nápad), která pak směřuje od výchozí situace téměř přímočaře, bez velkých peripetií, ke svému cíli, tj. pointě.

Naproti tomu situace, v nichž si anekdoty a humorky vyprávějí Romové, poskytují vypravěčům více času a širší prostor pro uplatnění jejich bohaté (a častým vyprávěním stále rozvíjené a tříbené) fantazie, fabulačních schopností a osobního potěšení - neboť bavit a zaujmout posluchače vlastním vyprávěním patří všeobecně k příjemným pocitům a je zdrojem osobního uspokojení.

Romská anekdota - vzhledem k tomu, že zdaleka není jediným ústně slovesným žánrem - se může stát běžně součástí vyšších celků (hrdinských příběhů, báchorek, vyprávění ze života), nebo naopak, může se z těchto vyšších celků vydělovat, osamostatňovat a dále kolovat samostatně.

Z hlediska tematického můžeme u romských anekdot a humorek vystopovat tři zdroje námětů. První dva z nich již v neromském prostředí buď zcela, nebo částečně vymřely. Třetí zdroj je pak společný v obou prostředích.

Prvním zdrojem námětů romských anekdot a humorek je SOUBOR TRADIČNÍCH TRANSKULTURÁLNÍCH TÉMAT, který je sice poměrně omezený, avšak pravděpodobně velmi starý a dalece přesahuje romské kulturní společenství. Mnohá z těchto témat byla zaznamenána u Slovanů, jsou v nejrůznějších obměnách námětem historek a anekdot indických, arabských, turko-tatarských, židovských, ale našli jsme společné náměty i v příbězích svahilského obyvatelstva východní Afriky.

Zápletka těchto anekdotických příběhů spočívá obvykle v konfliktu dvou protikladných světů, ať již světa bohatých a světa chudých, privilegovaných a ponižovaných, utlačujících a utlačovaných či - v našem případě -

světa "gádžů" a světa Romů. Konflikt je často zprostředkován postavou ze světa těch chudých, ponižovaných a utlačovaných, která svým umem, důvtipem, vynalézavostí či lstí, svým duchaplným humorem, originalitou chování či argumentace překoná, přelstí, napálí, nebo jen rozesměje a pobaví představitele světa protikladného. A má-li tento hrdina v různém kulturním prostředí různá jména (Bírbal, Džuhá, Bahlúl, Ahmed Akaj, Kemine, Afandi, Hodža Nasreddin, Salaj Čakkan, Mušíkí či Mňaňa), pak v našem případě je to zkrátka ROM. Představitelem protikladného světa je pak "gádžo", resp. představitel "gádžovských" institucí.

Tyto námětově konstatní anekdoty kolují v nekonečném množství variant. V romském kulturním a duchovním prostředí do sebe tyto náměty vstřebávají množství charakteristických prvků, případně jsou dobově aktualizovány.

V následujících ukázkách snadno odhalíme společný tematický základ, na němž o to zřetelněji vynikne onen specifický kulturně-filozofický přístup Romů.

Jekh Rom služinelas ko grofos. A sar darekana na sas televizi, moza, ta o gadže the o grofi pen zabavinenas oleha, kaj le Romen anenas avri pro čušagos. Jekhvar phenel o grofos angle savore peskere manuša: "Šun arde, Romeja, adi rat gejŕom suno, hoj džavas pre poľuvka a tu avehas manca. Jekhvar pejŕom andre jekh char u andr'odi char sas avďin. Aľe the tu pejľal andre char, kajča andre tiri char sas khula."

O grofos asal, savore asan, aľe o Rom pes na del te diľiňarel, ta phenel: "Jaj, grofona, the me kajso isto suno gejŕom! U mek džalas dureder: Sar pes amen cirdňam avri, ta me chudňom tumen te občarkerel a tumen občarkerenas man."

*Hana Červeňáková, Malý Slivník (okr Prešov) 1986
zaznamenala M. Hűbschmannová*

Jeden Rom byl u hraběte ve službě, a protože kdysi nebyla televize, nebylo kino, bavili se gádžové i hrabata tím, že si utahovali z Romů. Jednou povídá hrabě před všemi svými lidmi Romovi: "Jen si představ, co se mi dnes v noci zdálo: Šel jsem na lov a ty jsi šel se mnou. Najednou jsem spadl do jámy plné medu. Ty jsi taky spadl do jámy, jenže ta tvá byla plná hoven."

Hrabě se směje, všichni se smějí s ním, ale Rom si jen tak bláznivě ze sebe dělat nenechá, a tak povídá: "Jaj, pane hrabě, mně vám se zdál navlas stejný sen! A navíc měl ještě pokračování: Když jsme se z těch jam oba vyškrábali, já jsem začal olizovat vás a vy mě."

přeložila Hana Šebková

Jednoho rána se král Akbar obrátil na Bírbala: "Bírbale, dnes v noci se mi zdálo, že jsem spadl do jámy s medem a ty do jámy s hnojem." Jakmile to Bírbal uslyšel, odpověděl: "Vaše Veličenstvo, mně se zdálo totéž, a navíc se mi zdálo, že jste potom olizoval vy mne a já vás." Když to Akbar uslyšel, zastyděl se.

*Z knihy AKBAR BÍRBAL KÉ LATÍFÉ,
Ratan & Co. Dariba Kalan, Delhi 1969,
z urdštiny přeložila Markéta Procházková*

Jekhe Romes ile pro ratušis kuratoriske, bo baro gođaver sas. Aľe jekhe gadžeske pes kada na paćinlas, ta pes diňa anglal: "Savore sam kadaj parne, šukar - soske kada manuš kajso kalo?"

O Rom but na užardā, phendā: "Kana o gulo Del ulavkerlas lačhipena maškar o manuša, ta pojekhes diña šukariben, pojekhes diña godi. Tumen, sar dikhav, rajale, diña o Del šukariben."

Barbora Fečová, Tanvald, 1984
zaznamenala Hana Šebková

Jednoho Roma přijali na radnici za kurátora, protože to byl velmi chytrý člověk. Jednomu gádžovi se to však nelíbilo, a tak se ozval: "Všichni jsme tady bílí, hezcí - proč je tamten tak černý?"

Rom ani na okamžik nezaváhal a odpověděl: "Když spravedlivý Pánbůh rozdával lidem přednosti, jednomu dal krásu, jinému zas rozum. Vám, pánové, jak vidím, daroval krásu."

Přeložila E. Žlnayová

Jednou, když se dvořané shromáždili v královské radě, jeden z nich se ušklíbl. Král Akbar si toho všiml a zeptal se po příčině. Dvořan řekl: "Vaše Veličenstvo, všichni dvořané jsou bílé pleti, proč je tedy Bírbal černý?" Bírbal okamžitě odpověděl: "To je přece jasné, když Pánbůh rozdával lidem přednosti, vy jste si vybral krásu a já rozum. A tak se nám oběma dostalo toho, co jsme si přáli."

Z knihy AKBAR BÍRBAL KÉ LATÍFÉ,
Ratan & Co. Dariba Kalan, Delhi 1969,
z urdštiny přeložila Hana Pelnařová

Jekh Rom čordā kachña. Čordā la, afe andā la khere džidona.

Phenel peske: "Feder sako dīves jekh jandro sar jekhvar lačho chaben!"
Phenel la romñake, kaj te garuvel la andre pitvora.

Soča e romñi garuđa la kachña andre pitvora, imar o šingune andro kher.
Phenen: "Romeja, kaj e kachñi?"

"Savi kachñi?" phenel o Rom. "Ta me čordom kachña? Soske mange kachñi? Kaj miro nebožtičkos dad te merel, te me čordom kachña!"

Andr'oda chudña e kachñi andre pitvora te vičinel.

"Šunes, Romeja?" phenen o šingune. "E kachñi korkori pre tute avri phendā." Chuden la kachña u džan het.

O Rom pal lende vičinel: "Rajale šingunale, ta tumen diline čirikleske paťan feder sar mange? Me tumenge kašta čhingerav, e dvora šulavav, o gruľi vajinav!"

Sar imar o šingune gele het, phenel e romñi le romeske: "Dikhes, more, na uľahas feder kola kachña takoj te čhinel?"

"Ta the kada čačo," phenel o Rom. "Pojekh phenen, kaj feder jandro sako dīves sar jekhvar lačho chaben, afe tiž pes phenel, kaj feder kachñi adađives sar jandro tajsa. Dikhes, hoj čačipen nane jekh, afe čačipen hin furt duj. Abo trin. Abo keci kames."

Kočka, Praha 1986
zaznamenala M. Hübschmannová

Jeden Rom ukradl slepici. Ukradl ji a donesl živou domů.

Povídá si: "Lepší každý den jedno vejce než jednou jedinkrát dobrá večeře!"
A tak poručí ženě, aby ji schovala do komory.

Jakmile žena zavře slepici do komory, hned jsou tu četníci:

"Cikáne, kde je ta slepice?"

"Jaká slepice?" povídá Rom. "Já že jsem ukrad' slepici? Nač by mi byla slepice? Ať zemře můj nebožtik otec, jestli já jsem kdy ukradl nějakou slepici!"

V tom ale slepice v komoře zakdáká.

"Slyšíš, cikáne?" povídají četníci. "Slepice sama tě prozradila!" Popadnou slepici a odcházejí.

Rom za nimi volá: "Páni náčelníci, tak vy věříte hloupému ptákovi spíš než mně? Já vám štípu dříví, zametám dvůr a kopu brambory!"

Když četníci odejdou, obrátí se žena na muže: "Vidíš, bylo by bývalo rozumnější tu slepici rovnou podřezat."

"I to je pravda," uzná Rom. "Ono se sice říká: Lepší vejce každý den než jednou dobrá večeře. Ale také se říká: Lepší slepice dnes než vejce zítra. Takže ona pravda není jen jedna, ale pravdy jsou vždy dvě. Nebo tři. Nebo kolik chceš."

přeložila E. Žinayová

DŽUHÁ - MILÁČEK ARABSKÉHO LIDU

Jeden pobuda chtěl na Džuhovi, aby mu půjčil svého osla. Džuhá mu na to řekl: "Teď právě není doma."

Zrovna v té chvíli začal osel ve stáji hýkat. Pobuda řekl: "Lžeš, Džuhó, tvůj osel je támhle ve stáji. Vždyť právě zahýkal."

Džuhá se rozzlobil a vykřikl: "Při Bohu, musíš si to rozmyslet! Buď věříš mně víc než oslovi a odejedeš v dobrém, nebo je tomu naopak a vypráskám tě odtud holí."

*Z knihy Miloše Mendla: Tucet tvář
Nasredinových, Vyšehrad, Praha 1990*

Sas jekh kraľis, rodelas peske ministros, aľe kajses, kaj goďaver te avel. Ta diňa andre televiza, hoj kadadženo, ko kamel ministroske te avel, mušinel leskeri otazka avri te hadinel.

Ta avnas pherdo gadže, o kraľis lenge phend'a: "Šunen arde, gadžale, hin man ruv, bakri the armin. Tumen len mušinen te preľidžal perdal e cikňi phurďori avka, kaj o ruv te na chal la bakra u kaj e bakri te na chal e armin. Aľe e phurďori ajsi uzko, kaj našťi predžan buter sar duj."

O gadže gondofinen, duminen, sar te kerel. Jekhdženo anel la bakra, visaľol pale vaš o ruv, ľidžal les pr'aver sera, kamel te visaľol vaš e armin, aľe imar o ruv la bakra chal.

"Namišto," phenel o kraľis. Averdženo preľidžal anglunes e armin, visaľol, kaj te anel la bakra, kamel la pr'oki sera te mukel u te džal vaš o ruv, aľe imar dikhel, hoj e bakri chal arminatar. Tiž namištes.

Avel o Rom: "Kraľina, šaj the me skušinav?"

"Soske te na?" phenel o kraľis, imar na paľal, hoj les avla ministros. O Rom lel la bakra, preľidžal la pr'aver sera, avka lel e armin, anel la pre aver

sera, afe lel la bakra pale. Avka chudel le ruves, prefidzal les perdal e phurd u mukel les pr'oki sera la arminaha. O ruv armin na chal, no na? Avka visaol pale u anel la bakra perdal e phurđori.

"Mišto! Lačo!" radisařifa o krařis. "Talam avá peršo krařis pr'oda baro svetos, so les hin Rom ministros."

Kaj ča o Rom pre kodi funkcija na izdral sar o gadže, ta phenel: "Me ministroske na kamav te ačhel, krařina. Me som primašis, hin man miri banda, ta te kames, šaj tuke phirav te bašavel, kaj pes tuke šukares te rajarel."

Ján Sivák, Praha 1960
zaznamenala M. Hübschmannová

Byl jeden král a ten král hledal ministra, ale takového, kterému by to opravdu myslelo. Proto dal do televize inzerát, že ten, kdo se chce stát jeho ministrem, musí vyřešit jeden úkol.

Přihlásí se množství gádžů a král jim povídá: "Poslouchejte dobře, přátelé, mám vlka, ovečku a zelí. Vaším úkolem bude dopravit je přes uzoučkou lávku tak, aby vlk nesežral ovci a ovečka zelí." Avšak lávka je tak úzká, že mohou přejít nanejvýš dva.

Gádžové přemýšlejí, dumají, jak nato. Jeden převede ovečku, vrátí se pro vlka, převede ho na druhou stranu a už už se chce vrátit pro zelí, když vtom se vlk vrhá na ovečku.

"Špatně," říká král. Druhý gádžo přenese nejprve zelí, vrátí se pro ovci, převede ji a chce ji nechat na druhé straně, aby mohl jít pro vlka, ale vtom vidí, že ovečka už žere zelí. Zase špatně.

Nakonec se přihlásí Rom: "Pane králi, můžu to také zkusit?"

"Proč ne," povídá král a už nevěří, že bude mít kdy ministra. Rom chytí ovečku a převede ji na druhou stranu. Potom vezme zelí, přenese ho, ale ovečku převede přes most zase zpátky. Chytí vlka, převede ho přes most a nechá ho na druhé straně se zelím. Vlk přece zelí nežere. Nakonec se vrátí a převede přes lávku i ovečku.

"Výborně! Báječně!" jása král. "Budu asi prvním králem na celé zeměkouli, který má ministra Roma."

Jenže Rom se na ten úřad tak netřeše jako gádžové, a tak povídá: "Já na to ministrování moc nejsem, pane králi. Jsem primáš a mám svou kapelu. Ale jestli chceš, můžu ti někdy přijít zahrát, aby se ti lépe vládlo."

přeložila H. Šebková

Kdysi žil sultán Mazu, který každý den v týdnu přijímal hosty. Stěny za sálem, kam přicházeli, byly ze skla, a tak každý mohl nahlédnout i do dalších místností paláce, kde měl sultán harém. Každým dnem přicházeli lidé, aby se podívali na sultánovy manželky a konkubíny. Když návštěvníci odcházeli, museli dát sultánovi po tisíci zlatých dinárech.

Jednoho dne přišel muž a sultán pravil: "Buď vítán. Jak se jmenuješ?" Muž odpověděl: "Mňaňa." Sultán se zeptal: "Co vidíš?" A muž odpověděl: "Vidím svůj vlastní obličej." A sultán řekl: "Ty nevidíš mé ženy?" Muž odvětil: "Vidím jen svůj vlastní obličej a tvé lidi."

Sultán ho požádal, aby mu zaplatil tisíc dinárů ve zlatě, ale muž odmítl. Sultán řekl: "Doposud všichni moji hosté zaplatili za pohled na mé ženy." Muž řekl: "Viděl jsem ve skle pouze svůj obličej. Vůbec jsem se nepodíval na tvé ženy."

Sultán pravil: "Dobře, potom ovšem musíš pro mne něco udělat. Zde je koza, náklad listí a živý levhart. Chci, abys bezpečně dopravil tyto tři věci mému synovi, který žije ve městě za řekou. Jestliže to neuděláš, zemřeš."

Muž si dal náklad listí na hlavu a obě zvířata přivázal na řemen. Dával přitom velký pozor, aby mu levhart nesežral kozu, a vydal se na cestu. Když dorazil ke břehu řeky, uviděl pouze jeden malý člun s převozníkem.

"Mohu najednou převést pouze jednoho člověka s jedním nákladem nebo s jedním zvířetem," řekl mu převozník a Mňaña si pomyslel: Jestli vezmu nejdřív kozu a pak listí, koza mi sní listí dřív, než se dostanu zpátky s levhartem. Jestli nevezmu ani listí ani levharta, k nehodě dojde taky a já budu popraven sultánovým katem.

A tak nejdříve vzal s sebou přes řeku kozu. Při druhé cestě vzal náklad listí a kozu odvezl zpátky na břeh, kde nechal levharta. Pak vzal levharta a na břehu nechal kozu. Levharta přivázal ke stromu a vrátil se pro kozu, kterou převezl nakonec. Všechny tři věci, které mu sultán předal, principi bezpečně doručil.

Když se to sultán dozvěděl, byl tak nadšený, že Mňānu dosadil na místo královského dodavatele a dohlázele královského skladu. Ještě dnes, když by někdo měl být velmi opatrný a obezřelý, říkají Svahilci: "Zachraň kozu a listí."

*z knihy Nelly Rasmussenové: Tykvvé děti, Panorama - edice Cesty, Praha 1986
původní pramen: Jan Knappert: Myths and Legends of the Swahili, Heinemann Educational Books,
Nairobi London Ibaden, African Writers Series 75, 1970*

Pal o Feričkus pes na phenelas sar pal aver Roma - le Šandoriskero abo le Lajošiskero čhavo, afe furt ča la Brugaňakero rom, bo e Brugaňa sas romňi sar vudar u o Feričkus sas ciknoro, churdoro, šukoro. Kana maťiľa - u maťolas najekhvar, e Brugaňa les chudňa tel e khak u andľa les khere.

Jekhvar o Feričkus maťiľa, e Brugaňa les andľa khere tel e khak, akana o Roma šunen dokeriben. Jekhvar šundol baro demavipen - u buter nič.

Pr'aver dīves o Feričkus džal barikano maškar o gav, ta o Roma lestar phučen: "Ta so, Feričku, s'oda pes achiľa idž ke tumende? Kajso demavipen šundíľa, kaj e phuv zenginda!"

"Jaj, oda nič ajso! E Brugaňa, miri somnakuňi romňori, čiďa miro gad pre phuv," phenel o Feričkus.

"Ma vaker diliňipen! Te o gad čhives pre phuv, ta olestar šaj avel ajso zengišagos?"

"Soske te na, te andre koda gad hino kajso murš sar me!"

*Študiš, Prešov 1980
zaznamenala M. Hübschmannová*

O Feričkovi se neříkalo jako o jiných Romech - Šándorův nebo Lájošův syn, ale vždycky jen Brugánin muž. Bylo tomu tak proto, že Brugáňa byla kus ženské a Feriček droboučký, malinký, hubený mužíček. Když se opil - a nebylo to zřídka, Brugáňa ho popadla podpaždí a odnesla si ho domů.

Jednou se také Feriček opil, Brugáňa ho odnesla podpaží domů a Romové slyší velikou hádku. Najednou se ozvala ohromná rána - a nastalo ticho.

Na druhý den si Feriček hrdě vykračuje po návsi a Romové se ho ptají: "Copak se to u vás včera stalo, Feričku? To byla rána, až zem zaduněla."

"Ale to nic, to jen Brugáňa, má zlatá ženuška, hodila košili na zem," povídá Feriček.

"Ale co to vykládáš za nesmysly! Copak může košile takhle dunět, když ji hodíš na zem?"

"Co by ne, když je v ní chlap jako já!"

přeložila H. Šebková

MOLLA NASREDDIN - MUDRC Z AZERBAJDŽÁNU

Vypravuje se, že jednou zrána Molla Nasreddin vyšel ze dveří a potkal souseda. Ten zvolal: "Hej, Mollo, dnes nad ránem jsem měl o tebe vážný strach. Z vašeho domu bylo slyšet křik, dupání, sprosté nadávky a rachot padajícího nádobí. Copak se dělo?"

Molla vážně odpověděl: "Ale celkem nic. Prali jsme se jen trochu se starou, když jsem přišel pozdě z čajovny. Nakonec se žena dopálila, kopla do mého županu, a jak letěl se schodů, strhl s sebou pár talířů a způsobil takový rámus."

"Milý sousede, nevykládej mi, že padající župan nadělá takový rachot. A proč máš vlastně na hlavě obvaz?"

"No tak nedotírej pořád," zakňoural rozmrzele Molla. "Je sice pravda, že jsem v té chvíli zrovna byl v županu já, ale to přece na věci nic nemění."

*Z knihy Miloše Mendla Tucet tváří Nasredinových,
Vyšehrad, Praha 1990*

Jekh Rom našti arakhfa buři, love les na sas, avka peske phendfa, hoj džala avrether, andre aver štatos, andre Němciko. Džal, džal, avel ke hraňica, odoj les zaačhaďa jekh šinguno.

"So tu adaj, Romeja, keres? So rodes pre hraňica?"

O Rom darandifa, afe ačhifa paš e godi: "Ta nič, me ča avrom, so paťiphenav te chinel."

"Te chinel avfal? Ta sikhav mange o khul!"

O Rom rodel, rodel pal calo veš, arakhel jekh šuko rikoneskero khuloro: "Kadaj, šinguneja, kadaj o khul."

O šinguno kerďa bango muj, phenel: "Ma diliňar man, more, ma vaker, hoj kada džovalo rikoneskero khul tiro."

"Joj, pán náčelník, psí život, psí hovno," phenel o Rom.

*Berty Žiga, Praha 1981
zaznamenala A. Žigová*

Jeden Rom neměl práci, neměl peníze, a tak si řekl, že to zkusí někde jinde, třeba v Německu. Jde a jde, až přijde na hranici, kde ho zastaví příslušník pohraniční stráže.

"Kampak, kampak, cikáne? Copak tady děláš?"

Rom se zalekne, ale neztratí duchapřítomnost a povídá: "Ale nic, pane náčelníku, byl jsem tu jen - s odpuštěním - srát."

"Aha, tak srát! To mi jistě budeš moct ukázat to hovno!"

Rom tedy hledá, hledá po celém lese, až najde takové vysušené psí hovínko: "Tady, náčelníku, tady je to hovno."

Příslušník se jen ušklíbne a povídá: "Snad mi nechceš tvrdit, cikáne, že tohle zavšivené psí hovno je tvoje!"

"Joj, pán náčelník, psí život - psí hovno!"

přeložila H. Šebková

KEMINE - TURKMENSKÝ TAŠKÁŘ

Jednou zašel Kemine na melouny do zahrady největšího boháče v kraji. Zrovna si pochutnával na sladkém kousku, když ho překvapil hlídač s pořádnou šavlí v ruce.

"Co tady vyvádíš? Koukej mazat ze zahrady!"

"Já jsem jen konal potřebu, zrovna to na mne přišlo," koktal provinile čtverák Kemine.

"Hned se podíváme, cos tam vlastně dělal," nedal se ošálit strážník. Vedle Kemineho zrovna ležel čerstvý kravský trus. Kemine na něj beze slova ukázal.

"Vždyť je to kravinec, ty lumpe!" rozzlobil se hlídač.

"Pomalů, kamaráde," odpověděl pohotově Kemine. "Představ si, že se ti strašně chce na velkou, a zrovna když si stáhneš kalhoty, zahuláká ti za zády hlídač s takovýmhle jataganem v ruce. To bych rád viděl, jak by vypadalo tvoje lejno."

*Z knihy Miloše Mendla Tucet tváří Nasredinových,
Vyšehrad, Praha 1990*

Druhým významným zdrojem námětů romských anekdot a humorných příběhů jsou SKUTEČNÉ UDÁLOSTI ZE ŽIVOTA, které se staly buď v rámci komunity samotné, nebo v interakci mezi Romy a gádži. Tuto kategorii lze formálně členit podle stupně zobecnění.

Nejkonkrétnější jsou příběhy, které se udály poměrně nedávno členům rodiny či známým a které se pak vyprávějí nejprve právě v okruhu těchto příbuzných a známých. V tomto stadiu jsou obvykle uváděna skutečná jména (tj. přezdívký) osob a názvy míst, jsou to příběhy zasazené do času a prostoru.

Tyto příběhy se postupně šíří, stávají se méně realistickými a obvykle i méně reálnými, neboť jsou vybrušovány častým vyprávěním a obměňovány fantazií, uměleckou licencí nadsázky a fabulačními schopnostmi jednotlivých vypravěčů. Aby jim vypravěči dodali věrohodnosti, dosazují pak často místo původní skutečné osoby, již se příběh stal, jméno nějakého vlastního příbuzného nebo známého. V dalším, předposledním stadiu mohou být jména nahrazena jmény formalizovanými (Janči, Janču, Erža, Jolana, Deži...).

Posledním stadiem a nejvyšším stupněm zobecnění je pak anekdota

v úzkém slova smyslu, formálně podobná anekdotám "gádžovským".

Jména osob jsou obvykle nahrazena obecným ROM - GÁDŽO. . . a příběh se stále více oprostuje od vedlejších témat a spěje k pointě. V tomto stadiu lze už jen stěží zjistit, má-li anekdota reálný základ nebo byla-li

zcela vymyšlena, jako je tomu v případě třetího zdroje námětů (viz níže).

Následující příběh je ještě velmi osobní - figurují v něm konkrétní jména a příbuzenské vztahy (nicméně ani v takovém případě nelze vyloučit inspiraci existujícími tématy).

Miro kak, o Futošis has charťas. Charťas the lavutaris. Aľe sar demavkerlas pr'oda trast pr'ola petala, achiľas kaľuko, ĉoro. Pro phure berľa has kaľuko. Kanakes imar aňi te baľavel na birinlas, bo na řunelas a igen vaľ oda ladľalas. Jekhbuter ladľalas angle peskero kirvo.

Jekhvar o kirvo has te avel ke leste. Amaro kak iľas tele pal e fala savore lavuti, garuďas o klarinetos, e brugova, jekhe laveha savore sersami, so les has. Paľis peske beľel, phagerel peske o řero, so lestar o kirvo phuĉela, sar avela: "Bizo mandar phuĉela, kaj mange o lavuti, ta leske phenava avka: Figinenas mange pre fala, aľe e romňi parňarlas o kher, ta len ĉidľas pro pados, odoj len chale o miři... Paľis mandar o kirvo phuĉela, kaj o klarinetos. Phenava leske, kaj pejľas pre phuv, chudňas les o rukono andro danda, denaľľas leha, akana les naľľi arakhav..."

O ňeboľťikos Futošis, miro kak, has igen barikano andre peste, kaj řukares dľanel te kidel avri andal o řero, so phenla le kirveske.

"No a paľis mandar bizo phuĉela, kaj e brugova... ta leske phenava, kaj has imar puraňi, avka lake phagerďom e men u bikendďom la vaľ o penda laĉhe ole ĉorenge, so chan rukonen."

O kirvo avel, phuĉel: "Sar dľiven, kirveja? No diĉhol, kaj miřtes! Kaj hine tumare ĉhaja?"

"Jááj, kirveja," phenel o kak, kaľuko, ĉoro, sar harangos, "mek nadoĉirla figinenas pre fala, aľe e romňi parňarlas o kher, ta len ĉidľa pro pados u odoj len chale o miři."

O kirvo diňas avri o jakha: "A kaj tumaro ĉha?"

"Ta pejľas pre phuv," phenel o kak, "phariľas, mek o rukono les chudňas andro danda, denaľľas leha. Kanakes les naľľi arakhas."

O kirvo peske phenel: "Jaj Devla, miro kirvo nane paľ e godľ!" Aľe o jilo les na diňas, ta phuĉel lestar mek: "Kaj tumari romňi, kirveja?"

"Jaj kirveja, has imar puraňi, ta lake phagerďom e men, bikendďom la vaľ o penda laĉhe ole moĉkořenge, so chan rukonen!"

*Aladár Mirga, Rakúsy (okr.Poprad), 1976
zaznamenala M. Hübschmannová*

Můj strýček Futoš byl kovář. Kovář a muzikant. A jak tak pořád buřil do řeleza, do podkov, chudák ohluchl. Ke stáří byl doĉista hluchý. Nemohl už hrát, protože neslyšel, a velmi se za to styděl. Nejvíc se ale styděl před svým kmotrem.

Jednou měl přijít kmotr na návštěvu, a tak strýc rychle sundal všechny housle ze stěny, schoval klarinet, basu, zkrátka všechny nástroje, co měl. Pak si sedl a přemýřlel, na co se ho asi tak může kmotr ptát, až přijde: "Urĉitě se mě zeptá, kde

mám housle, a tak mu odpovím: Visely na stěně, ale žena bílila dům, tak je odnesla na půdu a tam je sežraly myši... Pak se určitě zeptá, kde je klarinet. Povím, že spadl na zem, popadl ho pes, utekl s ním a teď ho nemůžu najít..."

Nebožtík Futoš, můj strýc, byl velmi spokojen, jak pěkně si vymyslel, co řekne kmotrovi.

"No a pak se mě určitě zeptá, kde mám basu... No tak řeknu, že už byla stará, a tak jsem jí zlomil krk a prodal ji za padesát těm chudákům, co jedí psy."

Konečně kmotr přijde a hned se ptá: "Jak se máte, kmotře? No zdá se, že dobře! A kde máte dcery?"

"Jaj, kmotře," povídá strýc, chudák hluchý jako poleno, "ještě donedávna visely na stěně, ale žena bílila dům, tak je hodila na půdu a tam je sežraly myši."

Kmotr překvapením jen zírá: "A kde máte syna?"

"Ale spadl na zem," povídá strýček, "celý se polámal. Pak přiběhl pes, popadl ho do zubů a utekl s ním. Teď ho nemůžeme najít."

Kmotr si povídá: "Proboha, vždyť ten můj kmotr není při smyslech!" Ale nedá mu to a zeptá se ještě: "A kde máte ženu?"

"Jaj, kmotříčku, byla už stará, tak jsem jí zlomil krk a prodal těm špindírům, co žerou psy."

přeložila E. Žlnayová

Třetí skupinu tvoří ANEKDOTY MYŠLENKOVĚ VYKONSTRUOVANÉ, VYMYŠLENÉ. Ty čerpají ze stejných zdrojů jako anekdoty "gádžovské", tj. z lidské fantazie, schopnosti kombinovat, vymýšlet různé situace a historiky a reagovat jimi na vnější aktuální (přechodné nebo trvalé) skutečnosti. Většina těchto anekdot se ve skutečnosti nikdy nestala (i když vzhledem k existujícím okolnostem stát mohla), nebo ani stát nemohla (anekdoty absurdní). Mnohé z nich se objevují i v jiných kulturách, Romové je však přizpůsobují svému prostředí a svému postavení.

Námět první z následujících anekdot najdeme i v anekdotách židovských, ostatní jsou pravděpodobně původní romské:

Džal o Dežis, arakhel pes le Miškuha: "Ta sar džives, Mišku?"

"Ta namištes, čorikanes, more, hin man cikno kher, jekh soba, kuchňa, ocho čhave. Na som hodno te dochudel bareder kher."

Jekhe beršeha pale pes arakhel o Dežis le Miškuha, imar daral te phučel - so te le Miškus hin imar eňa čhave? No afe kempel te phenel pativalo lav, na, ta o Dežis phučel: "Ta so, Mišku? Sar džives?"

"Rajkanes, more!" vičinel o Jožkus.

"Imar chudňal bareder kher?"

"Ta kaj chudňomas bareder kher, afe jepaš berš ke mande bešelas la romňakeri familija pal e Slovensko. Idž geje pale khere, ta o kher mange akana až igen baro!"

Emil Fečo, Tanvald 1985
zaznamenala H. Šebková

Potká se Deži s Miškem a hned se ptá: "Tak co, jak se daří?" "Ale špatně, bíd- ně! Mám malý byt - jeden pokoj a kuchyň, osm dětí a žádnou šanci získat větší."

Za rok se znovu Deži potká s Miškem a ani si netroufá se ho ptát, jak se daří - co když má Miško dnes už devět dětí? Ale hodí se přece prohodit něco slušného, a tak se znovu zeptá: "Tak co, Mišku? Jakpak se daří?"

"Báječně, člověče!" jása Miško.

"Tak přece jsi dostal větší byt?"

"Ale kdepak! Kdepak bych já dostal větší byt! Ale půl roku u mne bydleli příbuzní mé ženy ze Slovenska a včera se vrátili domů, tak se mi teď zdá ten můj byt až příliš velký."

přeložila H. Šebková

Chudý člověk přišel k rabínovi a bědoval: "Rabbi, mám velkou bídu. Já, žena a šest dětí jsme v jedné světnici. Nemůžeme se ani hnout. Co mám dělat?"

Rabín přemýšlel a pak pravil: "Kup si koně."

Chudý člověk se uklonil a odešel.

Za nějaký čas přišel zase a lamentoval: "Rabbi, to už je k nevydržení! Mám jenom jednu světnici a v té jsem já, žena a šest dětí. A teď ještě máme tam koně. U nás není vůbec hnutí. Co mám dělat?"

"Prodej koně," radil moudrý rabín.

Brzy nato přišel opět chudý člověk a měl velkou radost.

"Děkuji ti, moudrý rabbi, za tvou radu. Prodal jsem koně a teď máme všichni místa dost."

Z knihy Karla Poláčka "Židovské anekdoty",
Československý spisovatel, Praha 1991

O rašaj džal le kostolňikoha pre jekh bicigľa andr'aver gav u len peha the le Romes, kaj lenge te řidžal e mol the o hostii.

Ko řikerel o kormaňis? Ta ko, te na o rašaj?

Ko šlapinel? Ta bizo, kaj o kostolňikos! O Rom pal lende siđarel pro pin- dre le košariha.

Jekhvar peren pal e bicigľa tele.

Ko oleske došalo? Ta ko aver, te na o Rom?

Đula Danyo, Kurima 1979
zaznamenala M. Hübschmannová

Farář si vyjede s kostelníkem na jednom kole do sousední vesnice a vezmou s sebou i Roma, aby jim nesl víno a hostie.

No a kdo řídí kolo? Kdo jiný než farář?

A kdo šlape? Samozřejmě kostelník! Rom za nimi pospíchá s košíkem pěšky. Najednou spadnou s kola.

Kdo za to může? Kdo jiný než Rom!

přeložila E. Žlínayová

Jekha gadžake pregejľa o motoris papiňa. Phenel peske: "So me kerava murdaľa papiňaha?" Bo murdale papiňen o gadže na chan. Ta vičinel la Romňa, del la kola papiňa. Užarel, hoj e Romňi lake šukares paľikerla vaše, bo pes phenel, kaske Romňi phenel pre bacht, ta oles ela bacht. Afe e Romňi iľa la papiňa u na phenel nič.

Avka phenel e gadži: "Ta so, aňi mange na paľikereha vaš miro lačhipen?"

"Jaj, cetko," phenel e Romňi. "Mi del o Deloro, kaj tumenge sako džives o motoris te predžal jekha papiňa!"

*Ludevít Žiga-Bocko, Praha 1984
Zaznamenala A. Žigová*

Jedné selce přejelo auto husu. Povídá si: "Co já se zajetou husou?" Kdeže by gádžové jedli zajeté husy! A tak zavolá Romku a husu jí dá. Čeká, že jí Romka hezky poděkuje, protože se říká, že komu Cikánka popřeje štěstí, ten ho bude mít. Ale Romka vezme husu a neřekne nic.

Selce to nedá a povídá: "To mi za mé dobrodiní ani nic hezkého neřekneš?"

"Jaj, hospodyňko zlatá," povídá Romka, "kéž by pánbíček dal, aby vám auto přejelo husu každický den!"

přeložila Hana Šebková

Romano čhavoro peľfas andro vapnos. Prastal pal o dad rovindos: "Jaj, dado, dikh, so pes mange ačhiľas!"

O dad akurat prikerel o motoris, pašfol pre phuv tel leste, ta phenel: "Mro čho, ta na dikhes, nane man kana! Dža tuke pal e daj, siďar!"

O čhavoro prastal pal e daj. E daj terďol paš e šparheta, ipen lake prilabol o mas. O čhavoro dural vičinel: "Mamo, mamo, dikh, so pes mange ačhiľas!"

La da hin nervi, avka phenel: "Jaj, mro čho, na dikhes, kaj man hin buťi? O mas mange prilabol a tu man na des smirom!"

O čhavoro bondarel le šereha: "Soča ačhiľom parno, imar o kale den andre mande nervi!"

*Jožko Cvoreň, Praha 1979
zaznamenala M. Hübschmannová*

Romský chlapeček spadl do vápna. Hned běží s pláčem za tatínkem: "Tati, podívej, co se mi stalo!"

Otec právě spravuje auto, leží pod ním na zemi, a tak povídá: "Copak nevidíš, že teď nemám čas? Běž hezky za maminkou!"

Chlapec tedy běží za matkou. Ta stojí u plotny a zrovna se jí připaluje maso. Chlapec už z dálky křičí: "Mamí, mamí, podívej, co se mi stalo!"

Matka je nervózní, a tak odsekne: "Jaj, synáčku, copak nevidíš, že mám práci? Připaluje se mi maso a ty mi nedáš pokoj!"

Chlapec zavrtí hlavou: "Jen co se ze mne stal bílý, už mi ti černí lezou na nervy!"

přeložila Hana Šebková

Specifickou skupinu vtipů této kategorie tvoří vtipy jazykové, založené na zajímavých jazykových jevech: fonetických shodách různých slov (homonymie, homofonie), mnohoznačnosti některých slov nebo výrazů (polysémie), mnohotvárnosti vyjádření různé skutečnosti (synonymie) apod. V bilingvním jazykovém prostředí (v případě Romů běž-

ném) se pak otevírají nové možnosti využití různých interferencí mezi oběma jazyky (typickým případem je fonetická shoda při rozdílnosti významové v obou jazycích). Takovéto vtipy jsou většinou nepřeložitelné a žijí výhradně v příslušném jazykovém prostředí. Jako příklad uvádíme dvě takovéto anekdoty, o jejichž romském původu nelze pochybovat.

Gejľa o Rom ko slugadža pro Čechi, jevende avel pre dovolenka khere. Kalo jevend, baro šil, o dad peske bešel paš e šparheta, mek sa izdral šilestar. O čha kamel te sikhavel, sar džanel čechika, barikano, na, ta phenel: "Ahoj, táto!"

E daj takoj chuťel upre, o bala čhingerel: "Jaj, Devla, diřiňaliři ameng'ó čha! Jevend, kajso šil u jov phenel, hoj tato!!!"

*Keleš, Praha 1985
zaznamenal R. Pellar*

O čhavo bašavel le dadeha, o dad imar phuro, na došunel, kašuko hino čoro. Akana kempel te bašavel molistar, o čha bašavel moll, afe o phuro sajekh dur. O čhavo phenel: "Dado, moll!" O dad furt ča dur ta dur.

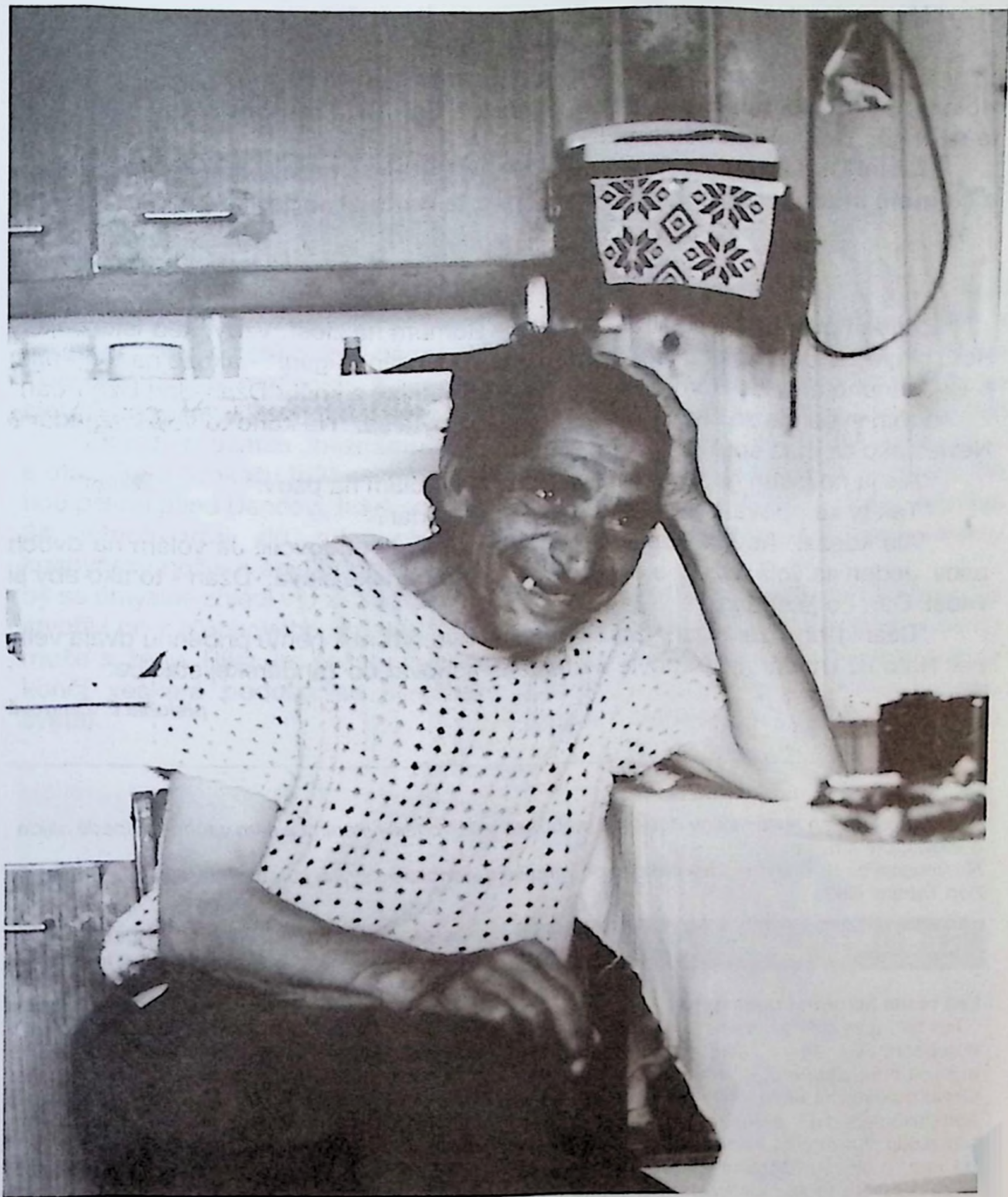
"Dado, na šunes? Phenav: Moll!!!!"

"So phenes, mro čho, kaj mol? Feder thardí!"

*Vojtech Klinec, Detva 1994
zaznamenala M. Hübschmannová*

Jednotlivé zdroje námětů se mohou vzájemně kombinovat, doplňovat, a tak můžeme nalézt humorky různých pomezích typů. Námětem následující anekdoty je tradiční

střetávání dvou světů, přelstění a zesměšnění představitele "gádžovské" instituce. Především je to však vtip jazykový, který je v tomto případě přeložitelný do slovenštiny.

Le šingunen sas rikono a le Romenge pre choŕi les vičinenas Cigan. Sar džalas Rom khatar o šinguŕiko kher, ta vičinenas o šingune: "Cigan, Cigan!" - pro rukono.

Ta jekh Rom džal jekhvar khatar o šinguŕiko kher u vičinel: "Džan - dar! Džan - dar!"

Jekh šinguno avel avri, phenel: "Ta pre kaste vičines "žandar?" Na džanes, sar pes te del anglal kijo šingune?"

"Me na pre tumende vičínáv?" phenel o Rom. "Me pro rukone vičínáv."

"Ta tu tromas le rukones te vičinel 'žandar'?"

"Ta kaaaj!" phenel o Rom. "Kajso na tromandíľomas! Me pro duj rukone vičínáv. Jekheske hin o nav Džan, avreske Dar. Oda romane lava. Džan - kaj te džanes, Dar - s'oda hin dar!"

"Džan! Dar! Džan! Dar!" vičinel o Rom. Duj bare rikone denašen ke leste u o šinguno imar na phenel nič, siďarel pes te garuvel andro šinguňiko kher.

Vojta Fabián, Kurima, 1977
zaznamenala M. Hübschmannová

Žandári mali psa a volali ho Cigán - Romom na zlošť. Vždy, keď išiel nejaký Rom okolo žandárskej stanice, žandári kričali: "Cigán! Cigán!" - akože na toho psa.

Jedného dňa ide Rom okolo žandárskej stanice a kričí: "Džan-dar! Džan-dar!"

Vtom vybehne zo stanice jeden žandár a pýta sa: "Na koho to voláš 'žandar'?" Nevieš ako sa máš správať k žandárom?"

"Ale ja nevolám na vás," hovorí Rom. "Ja volám na psov."

"Tak ty sa opovažuješ dať psovi meno Žandár?"

"Ale kdeže!" hovorí Rom. "To by som si nikdy nedovolil! Ja volám na dvoch psov. Jeden sa volá Džan a druhý Dar. To sú rómske slová. Džan - to ako aby si vedel, Dar, čo je strach."

"Džan! Dar! Džan! Dar!" zavolá Rom znovu. Vtom k nemu pribehnú dvaja veľkí psi. Nato už žandár nič nepovie a uteká sa schovať do žandárskej stanice.

přeložila E. Žinayová

POZN. REDAKCE:

Překlady romských textů nejsou doslovné, neboť se jedná o texty literární a nám v tomto případě nejde o lingvistické srovnání.

Na fotografiích E. Žinayové Laci Mišalko při vyprávění jednoho ze svých humorných příběhů. Stráne pod Tatrami 1992.

RÉSUMÉ

Les récits humoristiques roms

Tandis que dans la plupart des cultures européennes, les "blagues" représentent aujourd'hui l'unique et le dernier genre de la littérature populaire orale, chez les Roms les récits humoristiques font partie d'une tradition orale beaucoup plus large. Les blagues, au sens propre du mot, n'en représentent qu'une petite partie. Elles naissent et se racontent à d'autres occasions que dans la société des "gadjes", c'est pourquoi aussi leur forme est différente. Elles peuvent être polythématiques, d'un style narratif développé, peuvent se détacher d'un récit plus complexe ou, au contraire, se rattacher à un autre récit. La personnalité du conteur et ses capacités de fabulation sont très importantes.

Selon les sources d'inspiration, les récits humoristiques roms peuvent être divisés en trois groupes.

Le premier groupe puise son inspiration dans l'ensemble des thèmes transculturels que l'on peut rencontrer dans différents milieux culturels: indien, arabe, turc, tartare, juif, voire même swahili. Dans le milieu rom, ces thèmes intègrent des éléments caractéristiques et sont souvent actualisés.

La deuxième source d'inspiration puise dans les histoires réelles qui se sont passées soit à l'intérieur de la communauté rom, soit dans l'interaction des Roms et des "gadjes".

Les blagues, au sens propre du mot, représentent le troisième groupe. Elles sont d'habitude inventées, monothématiques et brèves et réagissent à une situation concrète. Elles sont similaires aux blagues "gadjes" sauf qu'elles reflètent le monde tsigane.

On peut trouver, bien évidemment, la combinaison des trois sources d'inspiration.

L'article présente plusieurs exemples des différents types de récits humoristiques et anecdotiques roms, ainsi que des récits analogues d'autres cultures.

Anna a Berty ŽIGOVI

MINIPOTRÉT ŘEZBÁŘE ERNESTA DANČA

Činorodý lidský duch byl odedávna puzen vystoupit ze svých člověčích rozměrů tím, že překonával sám sebe. Ověřoval si své možnosti, a tím soustavně posunoval jejich hranice.

Zkusit prozatím neznámou věc s otazníkem "dokážu to?" se stalo hybnou pákou panu Dančovi, když ve svých 34 letech vzal do ruky obyčejný kuchyňský nožik a špalíček dřeva. Aniž by se úmyslně shlédl v božské předloze, stvořil i on z ořechového polínka figurky muže a ženy. Říká jim šašci (snad tím končí veškerá podoba se stvořením světa).

Do té doby se věnoval pouze domácí výrobě dětských stoliček a vozíků. K té mu postačovaly minimální znalosti práce se dřevem. Postupně se však propracovával od méně vhodných materiálů (tvrdý ořech i švestka) až k ideálnímu měkkému lipovému dřevu. Při jeho opracovávání však stále zůstává věren kuchyňskému a zahradnickému noži.

Od svých tvůrčích počátků až do současnosti vytvořil pan Dančo okolo 40 plastik a ve vytrvalém úsilí dostat se věcem na kobytku postavil z javorového dřeva i housle. Ty byly jediným jeho

Sošky jsou asi 50 cm vysoké, autorův rozlet je totiž limitován rozměry špalíků, které se mu dostanou do ruky.

Pan Dančo si vypracoval sám i polychromní postupy vnějších úprav. V několika vrstvách nanáší na objekt lak, původně určený na boty, čímž celému dílku dodá neopakovatelný nádech specifičnosti. Jedna z jeho nejmilejších prací jadrně světské tematiky je příkladně roz dováděný pár v dřevěné posteli s naducaným dřevěným polštářkem a skopanou dřevěnou duchnou v nohách. Zub času sice ohlodal leckterý prstík laškujících aktérů, naštěstí však uchoval pro budoucnost dřevěnou erekci.

Pan Dančo se nikdy nevrací ke stejnému námětu. Na jednom výtvaru pracuje s vyčerpávajícím nasazením více než měsíc. Zhodnotí tak každou chvíli volna. Ve svém původním domě

dílkem, které zpeněžil. Všechno ostatní rozdál pro radost svým osmi dětem a příbuzným. Bohužel, mnoho jeho prací nepřečkalo stěhování anebo zvědavou manipulaci dětí. Většina jeho sošek je náboženského charakteru.

Autor pracuje podle fotografie nebo podle obrazu, které se sice snaží věrně vystihnout, ale naštěstí se mu to ne vždy podaří, a tak nedostatek rutiny a vnitřní touha po vyjádření vytvářejí "krásu nechtěného". V porovnání s modelem dostává dřevo pod jeho rukama překvapivý a zároveň překvapený výraz. Jeho madona vyjadřuje letmým milostiplným pousmáním vroucí vztah k dřevěnému pacholátku. Andělek téměř v úzkostlivém gestu tiskne na hrud kříž. Jiný cherub s tváří bankovního úředníka vás pátravě pozoruje.

míval i dílnu, kde mohl tvořit dlouho do noci. Nyní ve zbrusu novém domě nevidá manželka jeho řezbářskou aktivitu ráda. A tak pan Dančo čeká na léto, aby mohl pracovat pod širým nebem za domkem. V nedaleké kolně má pečlivě

uskladněn vzácný zbytek vyschlého lipového dřeva. Pan Dančo tuší v jeho nitru zárodek podoby oltářních světců z nedalekého kostela a usmyslel si vyprostit je svýma dovednýma rukama ven.

K AUTOROVÍ:

Ernest Dančo se narodil před 59 lety v Hanušovcích nad Topfou na východním Slovensku. Společně se svou rodinou se v roce 1967 přestěhoval do Benátek nad Jizerou. Má čtyři dcery a čtyři syny. Dančovi si postavili krásný rodinný domek, v jehož přízemí je malý obchod s potravinami. Nejmladší syn společně s matkou tu provozují živnost. Otec rodiny jim pomáhá, a pokud mu vyjde čas, má chuť a dostatek materiálu, vyřezává dřevěné sošky pro radost sobě i svým nejbližším.

SUMMARY

A portrait of the wood-carver Ernest Dančo

Ernest Dančo (59 years old) was born in Hanušovce nad Topfou, East Slovakia. He came to Czech land in 1967, settled in the town Benátky nad Jizerou. Woodcarving has been his

main pass time activity for 25 years. He has carved more than 40 sculptures, most of them represent religious motives. Average height is about 50 cm. Dančo uses mostly lime wood. He tries to copy fotos or pictures but thanks to lack of professionalism, the final result are pieces of beautiful naive art.

RECENZE - ANOTACE

BILLARD Francois
ve spolupráci s ANTONIETTEM
Alainem

Django Reinhardt

*Lieu Commun, Edima, Paris 1993,
326 str.*

F. Billard, autor mnoha monografií z oblasti džezu, a A. Antonietto, znalec romské kultury a redaktor *Etudes Tsiganes*, podávají dosud nejrozsáhlejší biografii jednoho z největších džezových kytaristů 20. století - Djanga Reinhardta. Tento Rom - Manuš (1910 - 1953), syn kočovných hudebníků, si získal záhy věhlas svou virtuozní hrou na kytaru. Shodou různých příznivých okolností proniká do světa gádžovské hudby, kde se v roce 1934 setkává s houslistou Stéphanem Grappellim a spolu zakládají kvintet Hot Club de France, který podstatným způsobem ovlivnil vývoj evropského džezu.

Django měl možnost vystupovat a nahrávat s nejslavnějšími americkými džezmeny. Evropskému džezu vtiskl specifický charakter vycházející z tradice romské hudby.

Kniha je doplněna třemi přílohami: Jedna je věnována Djangovým pokračovatelům, druhá obsahuje kompletní diskografii Djanga Reinhardta a třetí pak výběrovou diskografii (soustředěnou zejména na CD) romského džezu, vycházející z rozsáhlé diskografie A. Antonietta, publikované v *Etudes Tsiganes* 1987/4 a všech číslech ročníku 1988.

Hana Šebková

BORETZKI Norbert

Bugurdži

Deskriptiver und historischer Abriss eines Romani Dialekts. Harrasowitz Verlag Berlin 1993, 203 str.

Subetnicko-profesní skupina Romů zvaných Bugurdži je rozšířená zejména na jihu bývalé Jugoslávie (v Kosovu a Makedonii). Profesionum Bugurdži je odvozeno od tureckého výrazu *burgu* - vývrtka, vrták. Tradiční profesí Bugurdžů bylo kovářství, jiný název pro tutéž skupinu je Kovača. Jejich dialekt si uchovává archaické gramatické i lexikální rysy.

Po úvodní části, v níž autor charakterizuje etnosociální specifika mluvčích a základní zvláštnosti jejich dialektu, následuje nejobsáhlejší část díla - popis jazyka. Jeho oddíly jsou: 1) fonetika, 2) morfologie, 3) větná syntax, 4) interference v bugurdži. Po seznamu literatury následuje rejstřík bugurdžských slov užitých ve studii. Nesmírně cenné jsou autentické texty uvedené v posledním oddíle (s.163-203). Každý text je přesně paspartizován (jméno a věk mluvčího, místo a rok záznamu).

Boretzkého studie je příkladem vynikajícího lingvistického díla.

Milena Hübschmannová

BORETZKI Norbert, IGLA Brigit
**Wörterbuch Romani
Deutsch, Englisch**

*mit einer Grammatik der
Dialektvarianten, Harrasowitz Verlag,
Wiesbaden 1994, 418 str.*

Slovník je dílem dvou vynikajících lingvistů - profesora Boretzského a PhDr. Iglové, pracovníků Rohr-Universität Bochum v Německu. Oba se dlouhá léta zabývají romskými dialekty, kterými se mluví na území bývalé Jugoslávie: ve Vojvodině, na Kosovu, v Makedonii a v Bosně - Hercegovině. Z jejich pera vyšly studie zejména o dialektu burgudží (bugurdži). Slovník vychází právě z těchto dialektů. U každého hesla (tištěného tučně) jsou udány varianty, psané kurzivou. Jelikož má slovník sloužit i běžným uživatelům, nejsou tyto varianty specifikovány. Jejich bližší určení (tj. podnářečí, území, kde se jimi mluví apod.) by totiž zabralo více místa, což by bylo pro slovník, který nemá sloužit úzce vědeckým účelům, neúnosné.

Velice zajímavou částí slovníku je kapitola o etymologii (312 - 338). Nejobsáhlejší je oddíl etymonů indických. Dále si autoři všímají etymonů íránských, arménských a řeckých.

Zcela náhodně jsem narazila na slovo *čiro* (s) - čas, uvedené mezi řeckými etymony. *Čír* je ovšem hindský výraz pro čas, užívaný archaicky nebo dialektně. Domnívám se tedy, že etymologie tohoto slova je spíše indická. V slovenské romštině je od výrazu *čiro* odvozeno adverbium *čirla* - dávno.

Za oddílem etymologickým následuje německo-romský index a po něm utříděný gramatický přehled zajímavý tím, že jsou v něm uvedeny subdialektněúzemní varianty neolašské romštiny z bývalé Jugoslávie.

Hesla nejsou dokumentována slovními obraty ani jazykovými příklady.

Milena Hübschmannová

DEMETER R.S. - DEMETER P.S.
**Obrazcy folklora
Cygan-Kelderarej**

*Glavnaja redakcija vostočnoj literatury
izdatelstva Nauka, Moskva 1981,
264 str.*

Skupina Romů kelderari nebo kelderaši/kalderaši (kotláři, z rumunštiny) pochází z Balkánu. Dlouho pobývala v Transylvánii a odtud se v 19. stol. dostala až do severního Ruska. Její písně zaznamenali autoři práce - romští hudebníci - hlavně v Moskvě a na Krymu.

Epická dlouhá píseň (*lungo gili*) je u kelderašských Romů oblíbená. Náměty jsou většinou převzaty z hrdinských zpěvů a balad z jihovýchodní Evropy. To jsou epické básně, s kterými se setkáváme u jižních Slovanů a Rumunů. Dokonce i jména hrdinů jsou totožná, např. Novak a Grujica ze srbských balad, Vojničel, Jonesko a Petro z rumunských. Náměty jsou - hrdinství, spravedlivý boj nespravedlivě uvězněného hrdiny, zaldění ženy atd.

Kratší písně jsou lyrického charakteru, popisuje se v nich láska dívky a hocha, věrnost a zrada v lásce, rodinný život.

Častým námětem jsou nesnáze života, ale i láska k přírodě (Zelený, zelený les), přátelství, velká láska k příteli koni (Rendeš), žertovné písně (Bocova píseň, Zemřel děda, Papriky) a jiné.

Sbírka obsahuje 20 dlouhých písní (*lunži gila*), 9 lyrických a žertovných - též kelderašských, 16 lovarských (*lover-*

icko gíla) a 20 písní ostatních Romů (gíla kavre romenge), 8 vyprávění v próze a sbírku 213 přísloví. Písně mají podobu čtyřverší. Všechny textové jednotky jsou opatřeny překlady do ruštiny na protějších stránkách. Romský text je zaznamenán ruským písmem - azbukou.

V příloze na konci publikace je stručná etnografická studie o rodinných obřadech a jako příklad jedna dlouhá svatební píseň.

Svetislav Kostić

HOLZINGER Daniel

Das Rómanes

Gramatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte. Innsbruck 1993, 336 str.

Publikace je dosud nejobsáhlejší lingvistickou analýzou jazyka Sintů - tzv. "německých Romů". V úvodu autor prezentuje různé klasifikace romských dialektů, obzvláště zevrubně si všímá sintských podnářečí a jejich geografického rozšíření, přičemž uvádí i stručnou charakteristiku skupin, které sintskými dialekty hovoří. Samotné zpracování řeči, kterou Sintové nazývají "rómanes", vychází z teoretického modelu "funkční gramatiky", koncipovaného Simonem Dikem. Autor říká: "Pokouším se napsat gramatiku, která bude srozumitelná i nelingvistům bez teoretické jazykovědné průpravy" (str.11). Přesto autor užívá v popisu sintštiny nesmírné množství netradičních lingvistických termínů (vycházejících z latiny), které jsou poněkud v protikladu k jeho proklamované snaze. Na druhé straně jsou veškeré gramatické kategorie ilustrovány tolika jazykovými příklady, že posléze i laik pochopí, oč jde. Při gramatické analýze vychází Holzinger z množství jazykového materiálu (folklor, běžné rozhovory), které zazname-

nal při svém dlouhodobém soužití se Sinty. Škoda, že textová příloha (318 - 326) není obsáhlejší. V podstatě je Holzingerova studie vynikající, obsáhlé, dobře utříděné a množstvím jazykových příkladů opatřené dílo.

Milena Hübschmannová

JUROVÁ Anna

Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945.

Spoločenskovedný ústav Slovenskej akademie vied v Košiciach, 1993, čiastkový výstup z riešenia grantovej úlohy č. 348/1991, "Vývoj a postavenie etnických spoločenstiev na Slovensku v rokoch 1918-1990, str. 138, bibliografie.

Studie se zakládá na archívních pramenech, dobovém tisku a dokumentech k romské problematice a na literatuře (str. 131-138). Sama prezentace dokumentů umožňuje čtenáři učinit si představu o oficiální politice vůči Romům v letech 1945-1990. Třebaže autorka v úvodu upozorňuje, že termín "cigánsky problém" je "označenie vychádzajúce jednostranne z pohľadu majoritnej spoločnosti", sama se ve svých analýzách občas tomuto pohledu nedovede ubránit. Konfrontace se svědectvím samotných Romů, která zatím všem historickým studiím chybí, by mohla interpretaci dějinných událostí posunout k větší úplnosti a objektivitě.

Ve stručném pojednání o indickém původu Romů a Romech ve světě se opakují obvyklé nepřesnosti ("ačhút" znamená nedotknutelný v hindí, nikoliv v sanskrtu, Romové-Kale nežijí v Anglii, nýbrž ve Španělsku, atd.) Konzultace s indology by mohla zkreslujícím infor-

macím předejít. Studie je významná především tím, že přináší mnoho dosud nepublikovaných oficiálních dokumentů z let 1945-1990.

Milena Hübschmannová

KÖHLER - ZÜLCH Ines
**Die Heilige Familie in
Ägypten, die verweigerte
Herberge und andere
Geschichten von
"Zigeunern":**

*Selbstäusserungen oder Aussenbilder?
In: Die Sinti/Roma Erzählkunst im
Kontext Europäischer Märchenkultur,
Berichte und Ergebniss einer Tagung
(15.1.-17.1.1992, Königstein), ed.
Daniel Strauss, Dokumentations -
und Kulturzentrum Deutscher Sinti und
Roma, Heidelberg, 1992, str. 35-84.*

Vynikající německá folkloristka I. Köhler-Zülch zvažuje autentičnost příběhů, které prý o sobě šířili Romové po svém příchodu do Evropy. Je to zejména obecně tradovaná historka o tom, že Romové byli vyhnáni z Egypta, protože odmítli ubytovat Svatou rodinu na útěku před Herodesem. Historka se jako "výmysl cikánů" opakuje v nesčetných publikacích o Romech. Autorka vystopovala její první zveřejnění u historiografa Johanna Aventina v jeho Bavorské kronice (lat. 1521, něm. 1533). Historku staví na úroveň lidových vyprávěnek o Kristově dětství (5.-7. stol. v lat., 15.stol. a později v něm.) a přirovnává ji ke smyšlence o věčném Židovi, která byla vymyšlena protižidovskou evropskou veřejností. Podobně neromské jsou "cikánské anekdoty" citované Grellmanem (18.stol.), např. o tom, jak si cikáni postavili kostel ze špeku a snědli jej,

později publikované Krausem. Romové někdy tato vyprávění, ve kterých jsou zesměšňováni, přejímají, avšak mnohdy jim dávají proromskou pointu. Od těchto neromských "cikánských" pohádek je třeba odlišit autentický romský folklor, kterého si bohužel nevšiml nikdo ze světově uznávaných folkloristů zabývajících se pohádkami, jako např. Aarne Thompson. Oproti dvěma vyhraněným protikladným teoriím, z nichž jedna tvrdí, že romské pohádky jsou přejaty od okolních národů a druhá proklamuje opak, staví autorka názor, že evropské pohádky jsou obecný kulturní poklad.

Milena Hübschmannová

LAGRENE Reinhold
**Die Erzählkunst
Deutscher Sinti und Roma
im Kontext Europäischer
Märchenkultur.**

*Berichte und Ergebnisse einer Tagung
(15.1. - 17.1.1992 in Königstein), ed.
Daniel Strauss, Dokumentations und
Kulturzentrum Deutscher Sinti und
Roma, Heidelberg, 1992, str. 127-148.*

Článek R. Lagrena je nesmírně zajímavá autentická výpověď o významu pohádek a vyprávění v romské rodině a komunitě. Na rozdíl od podobných prací jiných romistů je založen na osobní zkušenosti - autor je Sinti, ale přitom nepostrádá socioetnologický nadhled. Podle autora jsou Romové a Sinti podstatně více rodinně, příbuzensky a komunitně orientovaní než "gádžové" (neromové). Rozšířená rodina (příbuzenská komunita) je nositelem jazyka a kultury. V pospolitostech příbuzných žijících v jedné domácnosti má vyprávění - ať formalizovaných či neformalizovaných žánrů - velkou příležitost k uplatnění. "Ve vyprávěních

reflektujeme historickou zkušenost našeho národa a posilujeme vědomí sebe sama, svou hrdost, která je vystavena neustálému znevažování ze strany gádžů," říká autor.

Pohádky pročistují negativní pocity, které v Romech vzbuzuje nepřátelství gádžů a fungují tak jako etizující faktor. Jsou jedním z nejdůležitějších výchovných prostředků: děti nebyly za své přestupky trestány fyzicky, ale rodiče nebo příbuzní je pohádkou upozornili na to, co je správné a co ne. Násilná asimilace je zločin, který tím, že ubíjí romský jazyk a kulturu, zbavuje Romy nejzákladnějších tradičních etických korektorů a vlastně je kriminalizuje.

Milena Hübschmannová

Mudrosloví primáše Jožky Kubíka

Shromáždil, sestavil, komentářem opatřil a úvodní studii napsal Dušan HOLÝ. 1.vyd. Praha, Supraphon 1984, 142 str.

Monografie o legendárním romském primášovi z Hrubé Vrbky na Horňácku, Josefu Kubíkovi (1907-1978), jenž byl vynikajícím interpretem moravsko-slovácké lidové hudby.

Vlastní text je rozdělen do třech částí. V první je popsána genealogie muzikantského a kovářského rodu Kubíků, vlivy romské tradice v jejich hudbě, je zmíněn jejich příchod na Slovácko i sociální postavení Romů v regionu. Oddíl je zakončen portrétem Jožky Kubíka jako muzikanta a člověka.

Část druhá je sestavena ze vzpomínek přátel a ctitelů a v části třetí - Mudrosloví - jsou zachyceny výroky, historky a vzpomínková vyprávění Jožky Kubíka.

Texty jsou doplněny množstvím černobílých a barevných fotografií, řada ukávek notových a textových záznamů písní, kniha je opatřena resumé v ruštině, němčině a angličtině, soupisem použité literatury a je k ní přiložena gramofonová deska.

Zbyněk Andrš

UHLIK Rade Srpskohrvatsko-ciganski rečnik

Romane alava Svjetlost, Sarajevo, 1947, 194 str.

Autorem tohoto praktického slovníku je jeden z největších znalců romštiny, nedávno zesnulý Rade Uhlik. Slovník vznikl dlouhá léta před II. světovou válkou na základě materiálu nasbíraného mezi Romy v Srbsku a v Bosně. Uhlik byl průkopníkem terénního výzkumu romštiny, sbírání lidové literatury a pozorování různých lexikálních a frazeologických jevů ve více balkánských romských nářečích.

V úvodní studii podává na 14 stranách základní informace o Romech a romštině. Uživatel slovníku se seznamuje s původem a s historií Romů, jejich skupinami na Balkáně a s jazykem a jeho dialektovou variabilitou. Jako hlavní nářečí a skupiny Romů uvádí: arlijské, burgijašské, arabadžijské, konopljarské, rumunsko-cikánské, čergašské (gurbetské).

Slovník obsahuje přibližně sedm tisíc slov na 174 dvousloupcových stránkách (21 - 194). Jednotlivá srbochorvátská hesla jsou opatřena romskými ekvivalenty, které jsou označeny rodem (podstatná jména) a dost často i variantami a synonymy. Nedostatkem je to, že nejsou označena nářečí, ke kterým varianta patří. Autor sám říká, že

slova sbíral mezi srbskými Cikány, ale zahrnul sem i některá z bosenských a jiných sousedních nářečí (str. 19). Slovesa jsou uváděna v 1. osobě přít. času, jak v srbochorvatštině, tak i v romštině. "Hrčivé" [r], které se vyskytuje ve většině balkánských nářečí, je označeno jako podtržené [r].

Slovník nezahrnuje frazeologické obraty slovesné ani jmenné. Autor sám říká, že nejde o slovník, ale o "prostou sbírku slov" (str. 19).

Svetislav Kostić

UHLIK Rade

Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik, Romengo alavari

Svetlost, Sarajevo, 1983, 473 str.

Tento Uhlikův druhý slovník je lexikálně mnohem bohatší než první, který vyšel v r. 1947. Nelze hovořit jen o upraveném a obohaceném slovníku, neboť kromě slov srbochorvatských a romských obsahuje i anglické ekvivalenty. Kromě toho zahrnuje i mnohé frazeologické obraty. Slovník má přibližně 15 tisíc srbochorvatských hesel. I přesto, že je ryze praktický, podobně jako první slovník z r. 1947, jeho hlavní nedostatek shledáváme ve způsobu řazení slov. Autor netvoří "hnízda", nýbrž základní i odvozená slova, poj-

menování, slovní spojení, obraty a fráze řadí jako samostatná hesla; např. beli hleb (bílý chléb), beli miš (bílá myš), bogom dan (bohem daný), strana sveta (světová strana), strah i trepet (strach a hrůza), strah me je (mám obavy) atd. Dalším nedostatkem je to, že není nikterak označeno, ke kterému jazyku se které slovo vztahuje; jednotlivé ekvivalenty jsou odděleny pouze čárkou, takže není graficky (jiným druhem tisku nebo jinak) odlišen přechod ze srbochorvatštiny do romštiny a z té do angličtiny. Při hledání slov je tento moment podstatný.

Autor byl jedním z nejlepších znalců několika romských dialektů, převážně balkánských. Snažil se obohatit každé heslo množstvím nářečních variant. V předmluvě říká, že základ slovníku tvoří nářečí gurbetské, ale je evidentní, že jde vždy o více dialektů. Proto jsou některá hesla tak bohatá různými romskými ekvivalenty, např: pro sloveso *myslím* uvádí 17 sloves, pro *pozoruji* 16, pro podstatné jméno: *voják* 14, *noc* 12, pro výraz *v noci* 26 a pro *prostitutku* dokonce 56 ekvivalentů.

Pro hlásky, odlišné od srbochorvatských, je použito znaků: x ("chraplavé" ch), r ("hrčivé" r), čh (aspirované č), ch (aspirované c), kh (aspirované k), ph (aspirované p) a th (aspirované p).

Svetislav Kostić

OHLASY ČTENÁŘŮ NA ANKETU VYHLÁŠENOU V PRVNÍM ČÍSLE NAŠEHO ČASOPISU:

Co očekáváte od romistického časopisu? Co považujete za poslání současné romistiky?

Děkujeme všem, kteří nám
odpověděli!

Paŕikeras savorenge, so amenge
odphende!

(Odpovědi jsou řazeny chronologicky, tak jak přišly, a otiskujeme je bez redakčních úprav.)

* * *

Vítám vznik romského časopisu "Romano džaniben", který by se měl soustředit především na vědecké články o Romech. Odborná veřejnost, některé romské organizace i někteří Romové doposud postrádali platformu takto zaměřeného a úzce specializovaného časopisu. Vedle kulturních, dětských a společenských časopisů a jediného romského týdeníku v Čechách je to nesporně oživení.

Přeji do vínku nově založenému časopisu, aby si našel a udržel svoji čtenářskou obec. Přeji mu, aby byl časopisem vědeckým, odborným, ale aby mu také rozuměli obyčejní Romové.

Autoři článků by neměli zapomenout, že díky bývalým režimům a současné stagnaci vzdělání nemohli všichni Romové získat vzdělání, což neznamená, že by neměli snahu po vědění. Nechť jim nový časopis tuto touhu umožní splnit.

Novému časopisu dále přeji, aby se nevyhýbal polemice, nebál se kritiky do vlastních řad, protože jen tím může časopis splnit účel, pro který vznikl. Místo v něm by měli dostat i autoři z řad Romů, kteří mají co říci ke stagnaci vědy tzv. "cikánologii" či "romistice".

Časopis by se měl rozhodně vyhýbat politice. Nechť je od začátku apolitický a nechť nezaujímá názory na rozepře politických a společenských organizací vně romského etnika. Jedině tím získá vážnost i u těchto organizací.

Věřím, že časopis bude více spolupracovat s mezinárodně uznávanými časopisy o Romech, jako je např. "Etudes Tsiganes". Věřím, že bude přinášet zajímavé informace z celého světa zaměřené na konání významných vědeckých sympozií, kolokvií.

Časopis by se měl zajímat o romskou historii a zodpovědět na palčivé otázky, které trápí odbornou i laickou veřejnost. Na tyto otázky by měli odpovědět přední romští historikové, a to nejen z České republiky. Nesporně by měl časopis odpovědět na otázku, kdo jsou tzv. "slovenští Romové" a kdo tento termín, se kterým se řada Romů nechce smířit a ztotožnit, vymyslel. Ke které z hlavních skupin Romů patří Romové z bývalého Československa.

Více místa by časopis měl dát jazyku, jeho kodifikaci a unifikaci. Proč jazyk Romů z bývalého Československa je naprosto odlišný od jazyka Romů žijících jinde v Evropě? Mě samotného

by zajímalo, kto dáva právo gádžům, byť se naučili romsky, podílet se autorsky na vzniku různých romských učebnic, slovníků, gramatiky. Kdo jim dáva právo vymýšlet si nové patvary, novotvary, které jsou jen účelové, ale silně odporují romskému myšlení a citění. A to nemluvě o tom, že se v převážné míře jedná o tzv. lingvisty, kteří postrádají lingvistické vzdělání. Totéž se týká i některých intelektuálů Romů, kteří se ze dne na den stali specialisty téměř na všechno. Jedná se o výtečné jazykovědce, folkloristy, historiky, politiky, sociální kurátory, zpěváky. Výčet jejich funkcí by jistě mohl obsahovat další řádku.

Nově vzniklý časopis by těmito lidem neměl dávat místo. Měl by zodpovědět i na otázku, "jaký je rozdíl mezi cikánologií a romistikou".

Přeji všem zakladatelům nového časopisu, aby se jejich záměry vydařily, aby se "Romano džaniben" (proč ten NOVOTVAR - opět, až mi to drásá srdce) stal vsutku jedinečným vědeckým časopisem o Romech, a také pro Romy.

Emil Ščuka (advokát, předseda ROI, Praha)

* * *

V prvom rade očakávam, že sa existencia takéhoto vedného oboru dostane oveľa viac do povedomia odborníkov, ale i širokej verejnosti. Pedagógovia, lekári, kňazi, sociálni pracovníci, policajti a ďalší, by mali dostávať pravidelné informácie od romistov, mali by počúvať ich prednášky, besedovať s nimi.

Predstavitelia tejto vednej disciplíny by mali mať úzke kontakty so zástupcami rómskych organizácií, spolupracovať s nimi a aj prostredníctvom nich robiť osvetu medzi Rómami. Vplývať najmä na mladých

Rómov, nabádať ich k vzdelaniu, spoznávaní identity svojho národa.

Obsiahla by mala byť publikačná činnosť v tejto oblasti. Okrem vedeckých kníh by malo vychádzať aj množstvo populárno-vedeckých publikácií väčšieho či menšieho rozsahu zameraných na vymedzený okruh recipientov.

Romistika slovenská a česká by mali byť ako spojené nádoby a jej predstavitelia by mali túto spriaznenosť presadzovať aj v iných oblastiach. Samozrejmosťou by mala byť i spolupráca s romistami v iných krajinách.

Na najvyšších štátnych orgánoch by mali od najvyšších funkcionárov po referentov vedieť, že kedykoľvek potrebujú informácie týkajúce sa Rómov z akejkoľvek oblasti, môžu sa s dôverou obrátiť na romistov. Tí by ich mali neustále presviedčať o tom, že vedeckým prístupom sa v tejto oblasti môžu dosiahnuť úspechy.

Časopis by si mal prostredníctvom svojho obsahu získať čo naviac čitateľov. Mal by byť zrkadlom života romistov a Rómov.

Agnesa Horváthová (romská novinárka, Bratislava)

* * *

Budiž pozdravený nový časopis romistických štúdií, budiž pozdravená jeho smělá paní šéfredaktorka a budiž pozdraveni všichni ti, jimž neustále někdo vyčítá, že chtějí parazitovat na romských strastech, ač svým zápalom pro dobro "romské věci" často způsobují sami sobě strasti přinejmenším rovnocenné!

Kdysi mě učili, že chci-li vytáhnout z vody topícího se spolubližního, mám ho bafnout za vlasy, byť to bolí a řve. Jinak s ním k souši nedokrauluji. Zblblý svou aktuální situací popluje místo ke

břehu od břehu, nebo začne zachránce mlátit.

Není divu, nevěří-li dnes už Romové v pomoc majority. Mají své zkušenosti. Žel, nic jiného než znovu uvěřit jim však nezbývá. Proud je strhává, unáší, místy se nad nimi už zavírá voda, navíc jsou mnozí typičtí neplavci. Dnes ani zítra, ba ani pozítří zkrátka vlastními silami vyplavat nedokáží.

Romano džaniben by tedy nemělo být pouhým voláním dezorientovaného topícího se Roma (navíc směrem k liduprázdnému ostrovu), nýbrž spíše paktem zkušených záchranářů - objektivně, fundovaně, spravedlivě, srozumitelně, ale současně energicky rozhodnutých navrhnout: To a to je nutné pro Romy udělat, byť je to sem tam může zabolet.

V opačném případě zůstanou Romové "párii" (ať mi ten výraz paní šéfredaktorka promine) - pochopitelně nikoliv ve slovním významu "nedotknutelných" páté varny, ale ve vžitém - spíše soucitném - synonymu pro bezprávné lidi, vydědence (Váša, Trávníček), ubožáky, domácí psy (Pech), či vyvržence, vyhnance, psance (Bečka).

Judita Bednářová (reportérka MS, Praha)

Vážení přátelé, vydávání romistického časopisu - na té úrovni jakou signalizuje jeho první číslo - považuji za počínání nejen ušlechtilé, ale především prozíravé. Konečně je zde příležitost k publikování prací tak potřebných a přitom dost nestravitelných pro romská periodika již vycházející, v nichž se serióznost přetahuje s pochopitelnou snahou o čtivost.

Líbí se mi zejména snaha čtvrtletníku poskytovat adekvátní prostor

odborně vedenému dialogu - tedy i názorům zcela protichůdným - jejichž stávající kuloárové střety činí z dané tematiky často úplně zbytečný zádrhel. Za velmi sympatický bych v rámci takového dialogu považoval například pokus vymezit limity "ještě přijatelné" angažovanosti majority v řešení problematiky romské menšiny. Zdá se mi totiž, že v poslední době sílí tendence některých romských představitelů (koho za ně můžeme považovat, toť také otázka) nenechat si mluvit už vůbec nikým do vůbec ničeho, takže i sebelepší podpůrné úmysly gádžů bývají zneuctěny falešným puncem absurdních motivací.

Pravda, romské etnikum může být etnikem výrazně specifickým - ba zcela suverénním - v daných společenských podmínkách však nemůže být uzavřenou etnickou kapsulou rozhodnutou vystačit jen s tím, čím toho času samo disponuje.

Takže redakci - a hlavně paní šéfredaktorce - současně přeji pevné nervy!

Josef Bednář (nezávislý novinář a publicista, Tábor)

Vážení, se zájmem jsem si přečetl nulté číslo časopisu Romano Džaniben a odpovídám na jeho závěrečné otázky:

1) Od romistického časopisu očekávám, že bude:

- a) systematicky podávat přehled o nejnovějších romistických poznatcích z jednotlivých vědních oborů - rubr. Studie,
- b) zveřejňovat vybrané ukázky z tvorby romských autorů a průběžně citovat romský slovesný a písňový folklór - rubr. Tvorba,
- c) informovat o činnosti romských organizací, o působnosti romských institucí, o životě a dle významných

Romů, ale také o vědeckých konferencích, pracovištích i o práci romistů - rubr. Kronika,

d) bude přinášet pravidelné zprávy, referáty, anotace a recenze odborné romistické literatury - rubr. Bibliografie,

e) uvádět na sudé straně titulního listu složení redakční rady, ISSN a C, v tiráži pak adresu redakce a datum odevzdání rukopisu do tisku.

2) Poslání současné romistiky vidím v objektivním zobrazení všech pozitiv a negativ, která byla a jsou spojena se životem Romů v minulosti a současnosti.

Zdravím Vás srdečně a přeji, aby se Vám podařilo získat početný a pestrý okruh přispěvatelů, dodržet pravidelné intervaly ve vycházení časopisu, oprostít se od všech finančních starostí a vytvořit časopis vědecký (nikoliv populárně-naučný) s přesným čtenářským určením.

Ctibor Nečas

*(Ústav střední, jihovýchodní a východní Evropy
filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně)*

První číslo Romano džaniben mne velmi uspokojilo. Potřeba takového populárně naučného časopisu o Romech je evidentní. Veřejnost o Romech toho ve skutečnosti zná jen

velmi málo a informace (i znalosti) jsou jen povrchní a zkreslené. Nezasvěcená veřejnost vždy znovu a znovu jen žasne, mluví-li se o historii, jazyku, řemeslech, kultuře. V povědomí lidí panují o Romech jen představy o čemsi primitivním.

Myslím, že největší čtenářská obec tohoto časopisu bude mezi učiteli. Na všech školách (základních, středních a vysokých humanitního zaměření) by o existenci tohoto časopisu měli vědět a měl by patřit mezi povinnou četbu. Učiteli bude časopis přijat příznivě a již na něj čekají.

To však současně znamená odpovědnost za úroveň. Udržet ji nebude jednoduché. Dobrá redakční rada by tomu jistě napomohla.

Časopis by se neměl vyhýbat polemickým textům, měl by dát prostor pro diskusi na různá témata, politická a společenská nevyjímaje. A snad se nedopustím prohřešku, řeknu-li, že by se měl zajímat i o témata, která jsou pro většinu Romů tabu: kriminalita, mentalita, pohodlnost v občanství. Ovšemže je to choulostivé a náročné, články by musely mít patřičnou úroveň, objektivitu doloženou fakty. Ne každý příspěvek je možno přijmout, asi.

Karel Holomek

*(Společenství Romů na Moravě/Romano
jekhetaniben pre Morava, Brno)*

R O M A N O D Ž A N I B E N 2/1994

Časopis romistických studií Vydává Nadace Romano Džaniben
Žitná 30, 120 00 Praha 2, ISSN 1210-8545

Vedoucí redaktorka: Milena Hübschmannová

Výkonná redaktorka: Alžběta Janíčková

Redakční rada: Zbyněk Andrš, Ruben Pellar, Hana Šebková,
Peter Wagner, Anna Žigová, Edita Žlnayová

Autor obálky: Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT s.r.o., Na výsledku II/8, 140 00 Praha 4, tel.:02/643 07 66
Vychází čtyřikrát ročně. Toto číslo zdarma. Objednávky zaslejte na adresu
Nadace. Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných
polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Příspěvky na
časopis vítány. Č.b.ú.724352-028/0800

VYCHÁZÍ ZA PODPORY NADACE "ROS"

2•94

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ
